

49-08
623.

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Д. Г. БАНДРІВСЬКИЙ

**ГОВІРКИ
ПІДБУЗЬКОГО РАЙОНУ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1960

Д. Г. БАНДРІВСЬКИЙ

ГОВІРКИ
ПІДБУЗЬКОГО РАЙОНУ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

142549

ІБ ПНУС

142549

Відповідальний редактор
кандидат філологічних наук
М. Й. Онишкевич

Бандрияский Дмитрий Григорьевич
Говяры Подбужского района Львівської області
(На українском языке)

*Друкуються за постановою вченої ради Інституту
суспільних наук Академії наук УРСР*

Редактор *М. В. Гусарчук*

Технічний редактор *О. М. Лисовець*

Коректор *П. А. Зіпа*

БФ 04846. Зам. № 706. Вид. № 219. Тираж 1000. Формат паперу 60×92¹/₁₆. Друк. фіз.
аркушів 6,5 + 1 вкл. Обліково видавн. аркушів 7. Підписано до друку 29. VI 1960 р.
Ціна 4 крб. 20 коп. З 1 I 1961 р. ціна 42 коп.

Надруковано з набору Львівської книжкової друкарні Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР Львів. Пекарська, 11 у Львівській друкарні Вид-ва АН УРСР, вул. Стефаника, 11.

ВСТУП

Говірки Підбузького та суміжних районів Львівської обл. привертають увагу своїми специфічними рисами. По-перше, ці говірки до певної міри є перехідними від бойківських (і взагалі карпатських) до наддністрянських. По-друге, досліджувані говірки нівелюються значною мірою під впливом сусідніх наддністрянських говірок. У показі саме цього процесу полягає основна мета нашого дослідження. Крім того, в говірках Підбузького і суміжних районів зберігаються архаїзми, які мають немале значення для історії і історичної діалектології української мови.

Матеріал для дослідження місцевих говірок автор збирав протягом довгого часу. Зокрема, об'єктом довголітніх спостережень автора була говірка с. Івана Франка (кол. Нагуевичі). Під час відрядження в Підбузький район (вересень 1952 р. і липень 1953 р.) автор ознайомився з сучасним станом говірок північної частини району та з говірками південної території району й околиці, які, до речі, йому знайомі з 1940 р. і з цього часу майже кожного року були предметом його спостереження. У 1952 і 1953 рр. також була досліджена мова найближчих населених пунктів Сколівського, Турківського і Стрілківського районів.

Крім того, було використано діалектний матеріал, зібраний членами кафедри української мови Дрогобицького педінституту в Дрогобицькому, Самбірському і Стрийському районах та співробітниками Львівського державного університету в суміжних з Підбузьким Сколівському і Славському районах. Взято також до уваги діалектний матеріал, зібраний в 1954 р. діалектологічною групою в Добромильському, Нижанковицькому, Старосамбірському й Хирівському районах Львівської обл.¹

Автор поставив собі за мету: по-перше, дослідити сучасний стан говірок Підбузького району в їх зв'язках з говірками

¹ Автор був керівником цієї групи.

суміжних районів; по-друге, виявити мовні особливості говірок північної і північно-західної частини району в їх зв'язках з суміжними південнонаддністрянськими говірками, з одного боку, і мовні особливості говірок південної території району в їх зв'язках з суміжною карпатською мовною територією, з другого боку; по-третє, висвітлити процес занепаду і остаточної втрати місцевими говірками більшості властивих їм рис і поступового наближення цих говірок до загальнонародної мови.

Підбузький район за своїм географічним положенням не становить суцільної території. Північна його частина з населеними пунктами с. Івана Франка, Вінники (говіркова назва *Винники*), Підмонастирок (у говірці *Підманастірок*), Уріж та Мокряни лежить на підгірській території, яка на півночі зливається з так званими наддністрянськими «долами». Північно-західна частина району з населеними пунктами Підбуж, Залокоть, Бистриця, Смільна, Жданівка (кол. назва *Жджанна*) розташована на підгірській території, яка в трьох останніх населених пунктах непомітно переходить у карпатську. Південна частина району з населеними пунктами Рибник, Майдан, Довге, Новий Кропивник, Старий Кропивник розташована на карпатській території, яка на півночі, в с. Новому Кропивнику, переходить у підкарпатську територію, що в с. Мразниці безпосередньо межує з бориславським басейном. На півдні ця територія прилягає до карпатської території Турківського і Боринського, а на південному сході — Сколівського і Славського районів. Північна частина району межує з колишнім Дублянським і Самбірським районами, а північно-західна частина району в с. Жданівці стикається з територією Стрілківського району.

Через населені пункти Мокряни, Уріж, Підмонастирок, Підбуж, Залокоть, Бистриця, Жданівка і Смільна проходить шлях до культурного центра середньокарпатської території — районного містечка Турка і звідти на Закарпаття, що сприяє прискоренню нівеляції бойківських говірок населених пунктів Бистриця, Смільна, Жданівка. Південна територія Підбузького району не має прямого комунікаційного зв'язку з суміжною Наддністрянщиною. Єдиним шляхом сполучення між ними є польова дорога, що починається з с. Мразниці і доходить до р. Стрию. Відсутність належного сполучення між підкарпатською і суміжною карпатською територією сприяла збереженню мовних архаїзмів на карпатській території.

Тяжке було економічне і політичне становище трудящих на Західній Україні, зокрема в Галичині, до возз'єднання з Українською Радянською Соціалістичною Республікою. Найважливішим продуктом харчування колишнього галицького населення була картопля. Пшениці і проса на Підгір'ї майже не сіяли¹.

¹ Серед підгір'ян поширилось навіть таке прислів'я: *хто с'їйєч просо, буде ходити босо*.

Особливо тяжкі життєві умови були в південній, гірській частині району. Мешканці гір жили впроголодь. Нужда примушувала їх шукати заробітків не тільки на суміжній Наддністрянщині, а й в усіх частинах колишньої Галичини. А за австро-угорської влади гірські жителі, шукаючи роботи, ходили пішки в далеку Угорщину. В посушливі роки тисячі знедолених йшли на роботу до Борислава. Але заробіток там знаходили тільки одиниці. Важливим, хоч і мізерним, джерелом заробітку для місцевого підгірського і гірського населення була непосильна праця в довколишніх лісах на вирубці лісу.

Докорінно змінилося обличчя західноукраїнського села за часів Радянської влади. Суцільна колективізація сільського господарства поклала край відсталому, прадідівському способу обробітку землі (адже ще незадовго до возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській Радянській державі в окремих селах на Підгір'ї, в першу чергу в гірських околицях, орали сохою). Незрівняно зросла на колгоспних полях врожайність зернових культур.

До невпізнання змінилися місцеві села, зокрема колишні Нагуєвчичі. У центрі села збудовано меморіальний музей Івана Франка, двоповерхову середню школу. У 8—10-х класах цієї школи навчається також молодь суміжних сіл (Унятичі, Ясениця-Сільна, Уріж, Підмонастирок, Вінники). Десятирічки є у районному центрі Підбужжі і в с. Новому Кропивнику. Юнаки і дівчата, які закінчили Івано-Франківську або будь-яку з інших середніх шкіл району, вчать у львівських вузах, у Дрогобицькому педінституті. Десятки випускників місцевих середніх шкіл, одержавши вищу освіту, стали висококваліфікованими спеціалістами і працюють у різних містах і селах нашої неосяжної Батьківщини.

В умовах нової, радянської дійсності змінюються і самі люди. Назавжди ліквідована експлуатація бідняків багатіями. У новому селі виростають передовики і новатори сільського господарства, трудові подвиги яких високо відзначає Радянська держава.

Бурхливий розвиток економічного, політичного і культурного життя західних областей України позначився і на говірках досліджуваних районів, які нівелюються в напрямі наближення до загальнонародної літературної мови.

- Досліджувані говірки досі майже не вивчались. Окремі статті І. Зілинського, А. Княжинського, Є. Грицака, Я. Рудницького, М. Парипи, опубліковані у «Літописі Бойківщини», який виходив періодично у 1931—1939 рр. в м. Самборі, стосуються тільки говірок північної території Підбузького району.

Велике значення для дослідження української фонетики взагалі і бойківських голосних звуків зокрема має розвідка О. Броха «Угрорусское наречие села Убли (Земплинского комитата)» («Исследования по русскому языку», т. II, вып. I, ИОРЯС АН, СПб., 1899).

Праця І. Свенціцького «Бойківський говір села Бітля» (ЗНТШ, т. СХІV, кн. ІІ, Львів, 1913) цінна для розвитку української фонетики тим, що тут, як і в праці О. Броха, в основному висвітлюється питання фізіології бойківських голосних звуків.

Праця С. Рабій¹, опублікована у формі реферата Польською Академією наук на початку 1930 р., подає синтетичний огляд мовних особливостей середньокарпатської мовної території.

Велика за обсягом праця І. Панькевича «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, ч. І. Фонетика і морфологія» (Прага, 1938) має важливе значення для розвитку української діалектології, зокрема для дослідження значної карпатської території: І. Панькевич один з перших в українській діалектологічній науці застосував методи лінгвістичної географії. Не втратила наукового значення і праця І. Верхратського «Знадоби до пізнання угорських говорів» (Львів, 1899). Важливим джерелом дослідження лексики бойківських говорів є словники І. Верхратського, Ю. Кміта.

Нарешті, цікавий матеріал для вивчення підбузьких говірок можна почерпнути з ранніх творів І. Франка, фонетична система, граматична будова та лексика яких відображає саме особливості говірки с. Нагуевичів і околиці. Хоч письменник наприкінці 70-х років минулого століття починає вже наближати мову своїх творів до загальнонародної, все ж лексика рідної говірки відбилась і в дальших його творах.

Відомо, що Франко з юнацьких років збирав народну творчість рідного краю. Зібраний ним матеріал згодом був використаний для тритомного збірника «Галицько-руські народні приповідки», в якому записані кращі зразки українського, зокрема західноукраїнського, фольклору із збереженням характерних мовних особливостей.

У фонетичній транскрипції, крім букв українського алфавіту, в цій праці вживаються такі позначення:

ě — для позначення звуженого е в наголошеній позиції;

е^и — звук, середній між е та и;

и^е — звук, середній між и та е;

й — звук, середній між и та і;

ы — задне и;

ы — лабіалізоване ы;

и^з — звук, середньо-задній в позиції після задньоязичних приголосних;

і̇ — напівкоротке і;

о^у — звук, середній між о та у;

у^о — звук, середній між у та о;

¹ Дослідження Бойківщини С. Рабій подані у формі доповіді І. Зілинським на засіданні Польської Академії наук у Кракові («Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności», т. XXXVII, № 6, Krakow, 1932).

- у — нескладовий звук у;
- г — для позначення вибухового, дзвінкого задньоязичного приголосного;
- ' — для позначення м'якості приголосних;
- " — для позначення дорсальної артикуляції (с", з", ц", дз");
- ⌒ — вгорі позначає звук, виражений двома приголосними (дж);
- ⏟ — внизу позначає часткову втрату дзвінкості приголосних.

Умовні скорочення назв населених пунктів

Підбузький район: Б — Бистриця, ВС — Верхнє Синьовиднє, В — Вінники, Д — Довге, Ж — Жданівка, З — Залокоть, ІФ — с. Івана Франка, М — Майдан, Мк — Мокряни, НК — Новий Кропивник, О — Опака, П — Підбуж, Під — Підмонастирок, Р — Рибник, См — Смільна, СК — Старий Кропивник, Уж — Уріж;

Дрогобицький район: Ор — Орів, У — Унятичі, ЯС — Ясениця-Сільна;

Самбірський район: Г — Городище, Д — Дубляни;

Сколівський район: К — Коростів, Кр — Крушельниця, С — Сопіт, Ур — Урич, Я — Ямельниця;

Славський район: Вл — Волосянка, Жп — Жупани, Пл — Плаве, Тх — Тухля;

Стрілківський район: Т — Тур'є;

- Турківський район: Зр — Зубриця.

Умовні скорочення ранніх прозових творів І. Франка, опублікованих у 1875—1883 роках:

Воа с — «Воа constrictor»; Бс — «Борислав сміється».

І. ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ

При розгляді фонетичної системи говірок Підбузького району й околиці беруться до уваги їх відмінності від загальнонародної мови. Зокрема розглядаються фонетичні особливості говірок північної частини району в їх зв'язках з говірками суміжної Наддністрянщини і фонетичні особливості говірок південної території району в їх зв'язках з говірками північної території району, а також з наддністрянськими говірками, з одного боку, та архаїчний тип вимови, збережений в найстаршого покоління, з його відповідниками в ближчих і дальших бойківських говірках — з другого боку.

§ 1. Голосні фонем

Фонема а

Наголошена фонема **а** в говірках південної частини району (виняток становить лише вимова середнього й молодшого покоління с. Нового Кропивника) зберігає свою артикуляцію, незалежно від твердості чи м'якості попередніх приголосних: *ха́та, зна́ти; час // ч'а́с, жаба // ж'а́ба, ша́пка // ш'а́пка, мн'а́со, л'л'а́ти; с'в'я́то, йа́ма, те^(а)л'а́. жит'а́.*

Наголошена фонема **а** після палатальних і шиплячих приголосних зберігається в бойківських¹, лемківських² і подільських говірках (між Бугом і Серетом)³.

Проте фонема **а**, що походить з давнього **ę** (**А**), а також з

¹ І. Свенціцький, Бойківський говір села Бітля, ЗНТШ, т. СХІV, кн. II, 1913, стор. 129—153; І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., ч. I, стор. 80—82; С. Рабій, назв. праця, стор. 18.

² І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, Львів, 1902, стор. 164—387.

³ І. Зілінський, Проба упорядкування українських говорів. Відбиток з літературно-наукового збірника «Привіт Іванові Франкові в сороколіття його письменницької праці (1874—1914)», Львів, 1914, стор. 353.

а після м'яких приголосних у ненаголошеній позиції (крім частки с'а), підвищує артикуляцію до *и^е*, *і*: *запр'и^ечії*, *з^(и)л'и^ечії*, *залєж'іти*, *дєв'іт'*, *п'іде^с'ат'*, але *мійус'а*, *йа с'а дій'іу*.

Це явище слід, мабуть, пов'язувати з впливом наддністрянських говірок на мову носіїв південної частини району.

Перехід ненаголошеного *а < ɛ (а)* в *е* з диспалаталізацією попередніх приголосних характерний для говірок Чернігівської області: *девет'*, *челєд'*, *памєт'*, *колєдєз'*, *д'ітем*, *вєзат'*, *сушет'*, *вєжет'*.

В північній частині Підбузького району і в говірці с. Опаки, що примикає до його південної частини, фонема *а* в наголошеній позиції після м'яких приголосних і шиплячих *ч*, *ж*, *ш*, які на території досліджуваних говірок, насамперед у старшого покоління, зберігають ще м'який відтінок, як і в суміжній Наддністрянщині, підвищує артикуляцію до *е^и*, *и^е*, *и*. Поява *е^и*, *и^е* чи *и* залежить від темпу вимови, від попереднього приголосного (після *й* частіше чується звук *е^и*, після інших палатальних приголосних частіше звук *и^е*). Зрештою, наявність того чи іншого варіанта переважно залежить від якості голосного наступного складу: перед голосними високого піднесення частіше з'являється *и^е*, перед голосними низького і середнього піднесення частіше — *е^и*: *под'є^ичка*, *пие^итка*, *ш'є^ипка*, *к'ійшко* (тяжко), *д'ікуй'у*, *л'ій'у*. Зате у молодшого покоління, у вимові якого звуки *ч*, *ж*, *ш* у групах *-ча*, *-жа*, *-ша* вже цілком ствердлі, *а* збігається з *и*: *чис*, *жил'*.

Окремо стоїть форма *шч'іс''ц''и^е*, в якій наголошене *а* реалізується як *і* (поява *і*, мабуть, зумовлена м'якістю наступних приголосних).

Підвищення артикуляції *а* після м'яких і історично м'яких (*ч*, *ж*, *ш*) приголосних — одна з найбільш характерних фонетичних рис діалектної смуги між Дністром і Сяном².

Треба відзначити, що в деяких словах, насамперед іншомовного походження, *а* після шиплячих зберігається. Це явище пояснюється тим, що подібні слова з'явилися в говірках тоді, коли шиплячі вже ствердлі: *шал'*, *шандар*, *шәхрәй*, *шалап'ут* (нерозважна людина), *шал'ка*, *шафа*, *шастати* (нищити майно, коні тощо), *шал'увати* (обшивати дошками).

У говірці с. Чаплі (Старосамбірського району) відзначено форми *л'и^емна*, *щїфа*.

Фонема *'а* після губнозубного *в* та *р* у суміжних наддністрянських говірках вимовляється як *и* внаслідок остаточного

¹ Ф. Т. Жилко, Сучасні зміни в говірках Козелецького й Остерського районів, Чернігівської обл., «Діалектол. бюл.», вип. II, К., 1950, стор. 22; Ф. Т. Жилко, Перехідні говірки від української до білоруської мови в північно-західних районах Чернігівщини, «Діалектол. бюл.», вип. IV, К., 1953, стор. 13; П. С. Лисенко, Говірка с. Михайло-Коцюбинського, Чернігівської обл. (фонетичний нарис), «Діалектол. бюл.», вип. II, К., 1950, стор. 71—72.

² І. Зілинський, Проба упорядкування українських говорів, стор. 353.

ствердіння вищезазначених приголосних: *с'віто, прійдиво*¹, *грїтка, Мокрини* (Мокряни — назва села), *порїдний*. В північній і північно-західній частині району а після *в, р* переходить у *е*^н // *и*^е (тоді перед цими звуками виникає *й*) або в *и*, якщо ці приголосні диспалаталізуються: *с'вїеґто* // *с'віто, грїеґтка* // *грїтка*², *порїйґдний* // *-рїдний*, але *прїйґдиво, прїйґести, за-прїйґчїй* (запрягти) (ІФ, С).

Ненаголошена фонема *а* в кінці слова після палатальних приголосних у північній частині району реалізується як *і, и*^е: *Марїн'ї, Фес'ї, вчус'ї, лїс'ц'и*^е, *гус'и*^е; після шиплячих приголосних переходить в *і*: *туч'ї, руж'ї, наш'ї* (наша).

У населених пунктах Бистриця, Жданівка, Смільна (північно-західна частина району) фонема *а* після м'яких і шиплячих приголосних вимовляється як *и*^е: *Кас'и*^е, *Нас'ц'и*^е, *каш'и*^е, *наш'и*^е (наша), *вчус'и*^е, *кос'ц'и*^е, *шч'їс'ц'и*^е.

Аналогічне явище спостерігається насамперед у вимові середнього й молодшого покоління говірки с. Нового Кропивника (північ південної частини району): *пїлиц'и*^е, *Кас'и*^е, *вчус'и*^е. Зустрічаються і дублетні форми: *пїастук* // *п'їстук, пїаґниц'и*^е // *пїеґтниц'и*^е, *с'вїато* // *с'вїеґто, але с'вїатїй*.

Дане явище в говірці села Нового Кропивника вказує на те, що процес зміни артикуляції *а* після палатальних приголосних тут тільки завершується під впливом наддністрянських говірок. У цій говірці, як і в говірках Бистриці, Жданівки (кол. Жджанна), Залокоті, Підбужа, Смільної, ненаголошене *а* підвищує артикуляцію до *и*^е, *і* в наз. одн. жін. р. вищого ступеня прикметників: *мама л'їпш'и*^е; *та трава г'їриш'и*^е; *зима здоров'їшиш'и*^е; *ніч коротш'и*^е // *-тиша* (НК); *ніч корочч'ї* (П); *ніч дбўш'ї* (З). Такі форми, мабуть, слід пояснювати довшим збереженням палатальності шиплячих приголосних у підгірських говірках району на протилежність до північних говірок, де у формах наз. одн. вищого ступеня прикметників виступає закінчення *-а*, перед яким шиплячі *ч, ш* вимовляються твердо: *каш'ї р'їчча; мука тем-н'їшиша*.

У північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, ненаголошена фонема *а* в групах *ча, жа, ша* вимовляється як *і* // *и*: *ч'їсї* // *чисї, куч'ї* // *-чи, ж'їл'ї* // *жил'ї, ж'їден* // *жиден, ш'їнувати* // *шинувати, ш'їнуло* // *шинїло з шайнуло* (повівав «злий» вітер — про параліч).

У північно-західній частині району, як і в говірці сіл Опаки і Нового Кропивника, ненаголошена фонема *а* в групах *ча, ша* переходить у *и*^е (із збереженням палатального або частіше палаталізованого відтінка шиплячих *ч, ш*); в ненаголошеній групі

¹ У формі *прїйдиво* *й* після ствердіння *р* потрапило у післявокальну позицію.

² Слід відзначити, що форми *грїтка, с'віто* відомі насамперед молодшому поколінню, вимова якого переважно така, як у жителів наддністрянських говірок (не можна не згадати, що *й* у вимові молодших носіїв говірок наявні також форми *с'вїеґто, грїеґтка*).

жа реалізується як *и*^е, а у молодшого покоління — як *и*, перед яким шиплячий *ж* очевидно вимовляється твердо: *поч'и^естунок* (гостина), *ч'и^есї*, *ш'и^енувати*, *ш'и^енуло*; *ж'и^ел'у* // *жил'у*, *ж'и^едати* // *жидати*.

Ненаголошена фонема *а* в групі *р'а* на північній території району, як і в суміжній Наддністрянщині, переходить в *і* // *и*: *бур'і* // *-ри*, *пов'ітр'і* // *-три*, *запор'ідити* // *-ридити* (дати настанову), зате в північно-західній частині району та у вимові молодшого покоління говірки с. Нового Кропивника і в говірці с. Опаки ненаголошена фонема *а* в групі *р'а* переходить у *и*^е, перед яким виникає *й*: *кур'и^ет*, *мóр'и^ет*, *говóр'и^ет*¹.

В суміжних населених пунктах Коростів, Орів, Сопіт, Ямельниця, мова яких формується під впливом наддністрянських говірок, фонема *а* після палатальних приголосних або зберігається, або підвищує артикуляцію до *и*^е, рідше — до *і*: *віс'іл'а*, *газді-н'а*, *пр'яжа*, *шчас'ц'а*, але *куділ'и^е*, *чел'и^ед'*, *п'ятниц'и^е*, *ж'ілі-ва* (пор. *жалити*), *студн'і*. Ці приклади показують, що процес зміни артикуляції *а* після палатальних і шиплячих приголосних — явище тут пізніше порівняно до говірок північно-західної території Підбузького району, де процес зміни артикуляції *а* після палатальних і шиплячих завершився раніше.

Наголошена та ненаголошена фонема *а* після *й* на початку і в кінці слова не підвищує артикуляції: *Як'ім*, *йама*, *шлийа*, *змийа*, *кóл'ійа*. Виняток становить *йе^ице* (в говірках північної і північно-західної території досліджуваного району, аналогічно до такого ж явища в суміжних наддністрянських говірках).

В мові найстаршого покоління с. Івана Франка спостерігається підвищення артикуляції *а* після *й* у формах *Йи^есиніц'і* (с. Ясениця-Сільна), *Йерема* (в останній формі *е* наявне, мабуть, у зв'язку з уподібненням ненаголошеного *а* до наголошеного *е* наступного складу).

У словах іншомовного походження фонема *а* на початку слова може зникати: *ме^ере^еканка* (картопля), *синтирунок* (призов в армію), *сикуріц'і^иа* // *с'ік'ірац'і^иа* (страхування).

Ф о н е м а е

Наголошена фонема *е* після твердих приголосних у північній частині району така сама, як і в суміжних наддністрянських говірках. У південних говірках досліджуваного району (тільки у вимові найстаршого покоління) наголошена фонема *е* перед м'яким приголосним, — в тому числі перед *р*, що ствердло в середині і в кінці слова, — і перед складом з м'якими приголосними звужує артикуляцію до *ӗ*, *и*: *змёркатс'а*, *читвёр*, *старін'к'і* (наз. множ.), *дин'*, *пліч'і*, а також *ліпск'ій* (чоловік), *діуйат'*.

¹ Частіше вже наявні форми *кóрут*, *мóрут*, *говóрут* (за аналогією до *берут*, *перут* і т. п.).

Явище це відзначають дослідники бойківських говірок¹. Цю властиву бойківським говіркам особливість О. Огоновський кваліфікує як «Wandlung des e-Lautes in Tieftone»².

Залишки цього явища зустрічаються у вимові молодших носіїв говірок південної території району у слові *ш'и* (ще). Форма *ш'и* спорадично появляється у вимові старшого покоління населених пунктів Бистриця, Жданівка, Залокоть і Смільна, і це саме явище вказує на те, що згадана вище фонетична риса не так давно зникла на північно-західній території Підбузького району.

У вимові найстарших носіїв говірок південної території району фонема е після д і після шиплячого ч у деяких словах обнижує артикуляцію до а: *дáхто, дáшчо, дáкуди, дáрд'и*, інколи *чап'ги, чарапáха*. Аналогічне явище спостерігається на території інших бойківських говірок³.

Обниження артикуляції е до а, як уже говорилося, зустрічається насамперед у вимові старшого покоління у слові *тра́(ба) < трé(ба)*. На думку деяких дослідників, форма *тра́ба* виникла внаслідок так званої вокальної гармонії, тобто внаслідок регресивної асиміляції е до а наступного складу⁴.

Крім того, на обниження артикуляції е вплинуло сусідство р, переважно в групі *tert* в інших говірках⁵.

• Слід відзначити, що фонема е у слові *мед* на території досліджуваних говірок реалізується як і: *м'іт* (ІФ), *м'ід* // *м'іт* (Р).

Фонема *є з ь* в непрямих відм. одн. й у всіх відм. множ. слова *л'он* не зустрічається, подібно до фонему *о з ь* у словах *мох, боз*.

Відомо, що форми *л'ону, моху, бóзу* в загальнонародній мові зберігають о під впливом наз. відм. одн.

Зникнення е зустрічається також у словах *пс''уй* (у фразі *йди до пс''ой мáттери*), *пс''йнка*—лісова трава (ІФ); *пс''ука* (Б).

На території всіх говірок району і в сусідній говірці с. Зубриці (Турківського району), як і в суміжних наддністрянських говірках⁶, зустрічається е в інфінітивних формах з так званим другим повноголоссям: *поде''рети, заперети, умерети, веречи, те-*

¹ О. Broch, Zum Kleinrussischen in Ungarn, «Archiv für slavische Philologie», В XVII, § 3, 23; В XIX, § 1; його ж, Угросорусское наречие села Убли, ИОРЯС АН, СПб., 1899, стор. 38, 43; І. Свенціцький, Бойківський говір села Бтля, ЗНТШ, т. СХІV, кн. II, стор. 120; І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 77; С. Рабій, назв праця, стор. 20.

² Е. Ogonowski, Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg, 1880, стор. 37.

³ Див. А. Княжинський, Межі Бойківщини, «Літопис Бойківщини», ч. 1, р. I, Самбір, 1931, стор. 26.

⁴ І. І. Ковалик, Слово треба в українських говірках і літературній мові, «Питання слов'янського мовознавства», кн. I. Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Франка, т. VII. Серія філологічна», вип. 3, 1948, стор. 198.

⁵ М. Пшел'юрська, Надсянський говір, Варшава, 1938, стор. 20.

⁶ Говірка села Городища й околиці.

рети, жерети, заче^чрети (зачерпнути) і т. п. Аналогічне явище спостерігається в говірках Нижанковицького, Добромільського, Хирівського і Старосамбірського районів, Львівської обл.

Інфінітивна форма з другим повноголоссям зберігається в російській мові ¹.

У говірці с. Верхнього Синьовидного відзначено форму *по-в'ірчи* (аналогічно до *поверечи* — покинути); наявність цієї форми свідчить про те, що в даній говірці не зберігаються форми з другим повноголоссям.

В надсянському (долівському) говорі немає форм з другим повноголоссям: *жарти, марти, парти* ².

Ненаголошена фонема *е* після твердих приголосних у всіх говірках району, аналогічно до говірок південної Наддністрянщини і суміжних на півдні карпатських говірок, відзначається ширшою вимовою і тому часто зберігає артикуляцію майже таку, як наголошене *е* (виняток становить вимова найстарших носіїв говірок південної території району). Ширша вимова ненаголошеної фонемі *е* властива і суміжним наддністрянським говіркам, в яких ненаголошене *е* послідовно зберігається або в окремих лише випадках підвищує артикуляцію до *и^е*.

Після м'яких приголосних, в тому числі після *й*, ненаголошене *е* в кінці слова підвищує артикуляцію до *и^е*, *е^и* і навіть до *и*, проте ніколи не підвищує артикуляції до *і* внаслідок того, що фонема *е* (це саме відноситься до іншої фонемі середнього піднесення *о*) відзначається в досліджуваних говірках ширшою вимовою: *ш'іс''ц''и^е*, *ліс''ц''и^е*, *к'імйе^и* // *-н'и^е*, *май^е*, *знай^е*.

Після твердих приголосних ненаголошена фонема *е* найчастіше підвищує артикуляцію до *и^е*, а перед складом з високими голосними навіть до *и*: *ни^едббрий*, *чи^ервоний*, *зати^есати*, але *ти-л'ушк'і*, *нив'істка*. Бувають випадки підвищення артикуляції *е* до *и* і перед складом з *а*: *помитати* (поскидати), *почикай*, *потирайи* (боюсь за когось або щось).

Ненаголошена фонема *е* після твердих приголосних перед складом з *и* уподібнюється до нього щодо місця артикуляції: *бристі* (НК), *повисті*, *пустіти*. Це саме явище спостерігається перед складом із звуженим *е* (*ӗ*) та *и* у вимові найстарших носіїв південних говірок району: *тип^{ер}*, *чит^{вер}*, *Силіц''*. Натомість у носіїв говірок, у вимові яких наголошена фонема *е* не звужує артикуляції, ненаголошене *е* у вищеподаних словах зберігається (*чет^{вер}*, *теп^{ер}*, *Сел^{ец}*). Слід відзначити, що в першому *й* другому випадках маємо справу з явищем так званої вокальної гармонії.

Як бачимо, фонема *е* в ненаголошеній позиції не завжди стійка, вона може зберігати артикуляцію або підвищувати її до

¹ Див. Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, изд. 3, К., 1950, стор. 200.

² І. Верхратський, Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV, Львів, 1900, стор. 77.

е^а, и^е і навіть до и. Причому слід зазначити, що ненаголошене е з меншою послідовністю підвищує артикуляцію порівняно з північнонаддністрянськими говірками (але не південними), в яких кожне ненаголошене е послідовно переходить у и¹.

Підвищення артикуляції ненаголошеного е до и зафіксовано нами в говірках Нижанковицького району, Львівської обл. Аналогічне явище відзначають також дослідники південно-східних говірок².

Фонема е в ненаголошеній позиції перед м'якими приголосними в окремих випадках реалізується як і, яке чергується з е^а, и^е, и: *п'іс''у* // *пе''с''у* // *пис''у*, *тіл'у* // *ти'ел'у* // *тил'у*, *тіл'ушк'у* // *ти'ел'ушк'у* // *тил'ушк'у*.

Перехід е в а слід ще відзначити в іншомовних запозиченнях, насамперед у вимові старшого покоління: *кал'андар*, *матрика* (ІФ), *арзаме(н)т*, *тал'іграф*, *ал'іган'ск'ій* // *-гáн'ц''к'ій*.

Фонема е переважно у вимові старшого покоління південної території району зберігається у слові *женáтий*, але *жонá* // *ж'інка* (в північній частині району і в Наддністрянщині — *жонáтий*, *ж'інка*).

Ф о н е м а и

Артикуляція фонем и в північній і північно-західній частині району така, як і в суміжній Наддністрянщині, тобто наближена до е (и^е). В південній частині району у вимові найстаршого покоління зберігаються ще залишки давнього ы: *мы*, *вы*, *зубы*, *слабый*, *быу* (був); *тогдаы*, *пустый*, *сыны*, *стрык(о)*.

Звук ы — це один з найбільш характерних звуків не лише південнокарпатських, але й карпатських говорів взагалі³. Він зберігається в надсянському⁴ і лемківському⁵ говорах.

Старше і молодше покоління південної території району часто розповідає, що старі люди (тобто їх діди, а може й прадіди) розмовляли «на бойску моду», тобто вимовляли деякі слова «грубо». Можна припускати, що ця «груба вимова» торкається саме вимови давнього звука ы.

¹ П. І. Приступа, Говірки Брюховицького району Львівської області, Вид-во АН УРСР, К., 1957, стор. 13.

² Є. Грицак, Говірка села Могильної, Гайсинського повіту, на Поділлі, ЗНТШ, т. ХСІХ, Львів, 1930, стор. 3.

³ Див. І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 59; І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бігтя, ЗНТШ, т. СХІV, кн. 2, стор. 119—120; С. Рабій, назв. праця, стор. 20; С. Рабій дослідила, що давнє ы зберігається в середньокарпатських говірках тільки після губних і задньоязичних, після передньоязичних приголосних цей звук переходить до категорії звуків середнього піднесення заднього ряду, який І. Зілінський позначає фонетичним знаком и^з, пор. І. Ziłynski, Opis fonetyczny języka ukraińskiego, «Prace Komisji językowej», № 19, Polska Akademia Umiejętności, Kraków, 1932, стор. 21.

⁴ М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 18—19.

⁵ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 29—30.

Часто рефлекс давнього **ы** після губних приголосних лабіалізується. Цей звук артикулюється при напруженні язика в задній частині ротової порожнини і рівночасному заокругленні губ на границі між категорією звуків **о** та **у**, так що на невправне вухо робить враження глибокого глухого, протяжного **о**. Його передаємо фонетичним знаком **ы**: *быу* (буб), *вын'іс*, *вы* (ви), *вымерли*. Звуки **ы**, **ы** в цій же позиції зафіксовано нами в говірках Боринського і Турківського районів. Найявність вищезгаданих звуків відзначена також дослідниками закарпатських говірок¹.

Залишок давнього **ы** в формі *было* спостерігається у вимові найстаршого покоління підкарпатської бойківської говірки с. Ямельниці, на якій уже дуже позначився вплив суміжних наддністрянських говірок. Закостеніла форма цього фонетичного явища зберігається в мові найстаршого покоління південної території досліджуваного району в сполучнику *кобы* (М). У говірці с. Сопіт в мові старшого покоління також зустрічається форма *коби*².

І. Франко позначає цей звук голосним **о**: *Домитрий*³ (Ур), *ббло*, *бой*⁴ (Тх).

Форма *хоба*, що збереглась у вимові найстаршого покоління південної території району, також свідчить про колишню наявність давнього **ы**⁵ після задньоязичних приголосних.

Якщо залишки давнього **ы** зберігаються тільки у вимові найстарших носіїв говірок південної частини району, то після задньоязичних у вимові не тільки старшого, а й молодшого покоління зустрічається середньо-задній звук **и**³ з давнього **ы**, перед яким задньоязичні зберігають давню твердість: *руки*³, *два роки*³, *сокира*, *панчохи*³, *хиба*.

Звук **и**³ поряд з **ы** після задньоязичних приголосних зафіксовано дослідниками в говірках Славського району, де задне **ы** зберігається після передньоязичних приголосних. У цих говірках звук **и**³ витісняє задне **и** після задньоязичних приголосних, як це сталося в говірках південної території Підбузького району. Якщо в говірках Славського району звук **ы** після задньоязич-

¹ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 64.

² Слід відзначити, що звук **ы** у цього ж покоління буває інколи делабіалізований і справляє акустичне враження вимови **о**.

³ «Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко», т. II, вип. I, Львів, 1908, стор. 3.

⁴ Там же, т. III, стор. 75.

⁵ Групи *кы*, *хы* є однією з найбільш характерних фонетичних рис бойківських говірок. Мешканці північної Бойківщини, у вимові яких задне **ы** після задньоязичних вже не зустрічається, відмічають його в носіїв середньокарпатських говірок; з цього приводу називають їх бойками. Про це можуть свідчити такі слова жителя с. Тур'є: *Ми не бойк'и, бойк'и в Ісайах. Там говоріят на бойську мову: стричанькы, п'ідеме*.

них приголосних чергується з середньо-заднім звуком (и^а), то в говірках південної території досліджуваного району середньо-задній звук (и^а) чергується з середньо-переднім звуком (и). Це саме явище в говірках південної території Підбузького району вказує на пізніший етап розвитку звука **ы** порівняно з карпатськими говірками Славського району.

Збереження заднього **ы** в говірках південної території району після губних і передньоязичних і пересунення його артикуляції до категорії між середніми і задніми голосними після задньоязичних треба пояснювати тим фактом, що після губних і передньоязичних відтінок заднього **ы** має більш основну базу, як у групах **ки**, **хи**, які дуже палаталізуються в тутешніх говірках, тому голосний **ы** пересуває артикуляцію до категорії передніх голосних звуків, або в окремих випадках зберігається звук **и^а** як залишок давнього **ы**.

Взагалі передньо-середній звук **и** наявний у говірках всієї обстежуваної мовної території в групах **ки**, **хи** з пом'якшенням задньоязичних приголосних, які з цього приводу чергуються з групами **к'и^е**, **х'и^е** в наголошеній позиції і з групами **к'і**, **х'і** в ненаголошеній позиції, за винятком **к'і**, **х'і** в кінці слова: *к'іслий*, *к'и^(е)силіц'а* // *к'ісиліц'а*, *х'ітрий*, *х'и^еба* // *х'іба*, але *р'ук'и^е*, *му-х'и^е*¹. Треба відзначити, що, насамперед у молодшого покоління південних говірок району, вимова якого вже дуже наближена до вимови сусідньої Наддністрянщини, групи **к'и**, **х'и** переходять у групи **к'и^е**, **х'и^е**.

Заднє **и(ы)** в групі **ки** зафіксовано в переселенців у с. Підбужі, які походять із с. Руського, кол. Нижньо-Устрицького району. З великої кількості прикладів цього явища наводимо тільки декілька: *Устр'ікы*, *на збиткы*, *бойкы с'ме*, *стрипкы*², *такый* (групи **хы** не вдалось зафіксувати).

Заднє **ы** після задньоязичних приголосних зберігається не лише в бойківських, але і в надсянських³ і лемківських⁴ говірках.

Звуки **и** та **ы** виразно відрізняються один від одного також у північно-західних говорах, що межують з польською мовною територією⁵.

Після губних приголосних ненаголошена фонема **и** має тенденцію обнижувати артикуляцію до **е**: *пер'ішкá*, *то вс'о скóро менé*, *пет'óвана мука́*. Цей звук може зустрічатися також і в наголошеній позиції: *Мéтре*.

¹ В карпатських говірках Боринського району (Львівської обл.) автор спостеріг групи **к'і**, **х'і**, і навіть **гі**, **г'і**, в кінці слова: *с'анк'і*, *мух'і*, *мбр'і*, *ног'і*.

² Цікаво, що заднє **и(ы)** з'явилося в слові нового походження *стрипки*.

³ М. Пшен'юрська, назв. праця, стор. 18.

⁴ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 48—49.

⁵ П. Расторгуев, Про польський та білоруський вплив на українські говірки кол. Сідлецької губернії, «Укр. діалектол. зб.», кн. II, К., 1929, стор. 204.

Зазначене вище явище дуже поширене в говірці с. Болозова (у місцевій вимові *Болозобу* // *Болозв́а*), Добромільського району, Львівської обл., його відзначено в наголошеній позиції: з *Болозв́е, вел'іс, вед'іу, веднос'і, пер'іх*¹, *л'убели, мєшл'у*.

В говірках сіл Підбужа і Опаки наголошена й ненаголошена фонема *и* не тільки після губних, а й після передньоязичних має відтінок трохи обнижений, наближений до *е* (*и^е*): *робі^елие, ході^е, тї^ехо* і навіть *би^еу* (був), *си^ен, ди^ем*.

Обниження артикуляції ненаголошеного *и* до *е* після губних, передньоязичних і задньоязичних зафіксовано також в карпатських бойківських говірках².

Фонема *и* в ненаголошеному закінченні *-ий* (прикметників, числівників, займенників, що мають прикметникове закінчення) під впливом наступного *й* (внаслідок дії регресивної асиміляції) найчастіше підвищує артикуляцію до *й* // *і* після передньоязичних та — до *и^е* // *і* після задньоязичних: *куждий* // *-дій, добрай* // *-рій, лэг'ідній* // *-ній, мїлій* // *-лій, середуший* // *-ш'ій* (буває і *середуший*); *висок'и^ей* // *-к'ій, безвуж'и^ей* // *-х'ій, тен'г'и^ей* // *-г'ій* (дебелій, пор. *tęgi*).

Після задньоязичного *к* фонема *и* в наголошеному закінченні *-ий* інколи переходить у *і*: *р'ітк'ій, г'і(и)рк'ій, так'ій* // *-к'ій, йак'ійс'* // *-к'іс'* (чолов'ік), але *глух'ій, плох'ій* (йачм'ін'), *лих'ій*.

Якщо поява *і* на місці *и* в досліджуваних говірках й околиці — це наслідок дії так званої регресивної асиміляції (артикуляційного наближення ненаголошеного *и* до *і* перед наступним *й*), то в північно-західних говірках Чернігівської області³ звук *й* на місці давнього *и* (*і*) після губних, *р* та шиплячих нагадує нам перехід давнього *ы* в *и³* після задньоязичних у говірках південної території Підбузького району.

Нарешті слід відзначити перехід *и* в *у*, як і в загальнонародній мові, в слові *буу* < *биу* (остання форма зберігається насамперед у старшого покоління, а в найстаршого покоління південної території району, як це вже відзначено, вона вимовляється із заднім *и* (*ы*)).

Ф о н е м а і

Давне *і* з *и* зберігається на території досліджуваних і суміжних говірок тільки на початку слова, аналогічно до того ж явища в загальнонародній мові, але ще з більшим поширенням.

¹ Форму *пер'іх* відзначено також у говірках сіл: Зоротовичі (Нижанковичського району), Велика Сушиця (Добромільського району), Чаплі і Воля (Старосамбірського району).

² І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бітля, ЗНТШ, т. СХІV, кн. II, стор. 120; І. Верхратський, Знадоба до пізнання угорських говірок, ЗНТШ, т. ХVІІ, стор. 22.

³ Ф. Т. Жилко, Перехідні говірки від української до білоруської мови в північно-західних районах Чернігівщини, «Діалектол. бюл.», вип. IV, стор. 13.

Перед таким і найчастіше виступає протетичний звук й, а фонема і тоді обнижує артикуляцію до и // иє: *йірха // йєрха, йіскра // йєскра, йєндик, йєгла* (голка).

Слід відзначити, що у формах *ніхто, нікотрий, нійак*, характерних для південної території досліджуваного району, частка *ни* походить з давнього *ни(ні)*, в той час як у загальнонародній мові *ні* відповідає давньому *нѣ*.

Таке саме явище зустрічається в наз. відм. множ. кількісного числівника *один*, коли він виступає у функції неозначеного займенника: *ниє одні так'ї йє*.

Це саме явище зафіксовано в селах Зубриці і Тур'є. Воно взагалі характерне для бойківської карпатської території.

Для північної і північно-західної частини району, як і для суміжної Наддністрянщини, характерні форми *ніхто, ан'ї, н'їде, н'їди, йєдн'ї*, але загальнопоширена форма *нич*.

На всій мовній території району **ѣ** та **о** в закритому складі після губних, гортанного **г** і задньоязичних **к, х**, що стоять перед **р**, зберігають ще стару стадію розвитку, тобто не завжди переходять в **і**: *з'вйєр // з'вир, двйєр // двир, гірко, гиркан'а*¹ (рід неістинного гриба), *гирєкнути* (гіркнути), *с'к'їєра, н'їй к'їєрц'ує, к'їєрц'увати* (видавати приблизно центнер з копи), *тх'їєр* (ІФ). Слід відзначити, що після **к, х** у говірках південної території району це явище менш послідовне: *с'к'їєра*, але *к'їрц'увати, н'їй кóрц'а, т'х'їр*. Останні три приклади паралельні до такого ж явища в суміжних наддністрянських говірках².

В говірці дрогобицького передмістя, у вимові її старших представників, наявна форма *двйєр* (подвір'я), але *дв'їр* (економія поміщика), *фйєра*. Поряд з ними зустрічаються також форми *двир, фіра*.

Крім того, в північній частині району, як і в суміжних наддністрянських говірках, давнє **ѣ** не перейшло в **і** ще в таких словах: *вйєра, д'їєрā // г'їєрā, мн'їєра, с'їєрка, л'їєкарство, с'їєра* (корова), *с'їсти, с'їли змо*³, але *с'їджі* (ІФ).

У північно-західній частині району зустрічаються дублетні форми: *с'їєрка // с'їрка, д'їєрā // д'їра*⁴, але *м'їра, в'їра*.

У всіх говірках району, подібно до суміжних бойківських і в протилежність до наддністрянських говірок, зустрічається при-

¹ Щоб уникнути повторень, ненаголошену фонему **а** після палатальних, шиплячих та **р**, яка в кінці слова в північній частині району реалізується як **ї**, а в північно-західній — як **иє**, передаємо лише звуком **а**, який послідовно зберігається в південних говірках району.

² Цілоком зрозуміло, що тут зустрічається форма *тх'їр*.

³ Дві останні форми зустрічаються також в підкарпатській говірці с. Ясениці-Сільної (4 км на південь від с. Івана Франка), зате в наддністрянській говірці с. Городища (9 км в північному напрямку від с. Івана Франка) *с'їсти, с'їли змо*.

⁴ І. Франко транскрибує форму *діра* через *двіра*, пор. «Галицько-руські народні приповідки», т. I, вип. II, стор. 598.

ставне **і** // **и** на початку слова із збігом приголосних: *в'ін ізл'іс*, *йак ізголон'н'ієчш*, *із'з'іли*, *іспух*, *йаг зб'іжа с'а ізбєре* (Р), *Іл'вов'і* (ІФ), *іл'ну* // *ил'ну*, *імху* // *имху*; у слові *йграют*, яке відзначене І. Франком¹ у фразі *очи му йграют*, **й** з'явилось внаслідок звуження артикуляції давнього ненаголошеного **и** < **і**.

У прийменнику **із** **і** спорадично обнижує артикуляцію до **и**: *из ним*. Сполучник **і** також спорадично обнижує артикуляцію до **и**: *Іван и Мітро* (Р).

Перед **і** з **о** на протилежність до наддністрянських говірок палаталізуються передньоязичні **д, т, з, с, л, н**, аналогічно до такого явища в суміжних карпатських і підкарпатських говірках².

Слід відзначити, що процес пом'якшення передньоязичних **д, т, з, с, л, н** перед **і** з **о** в досліджуваних говірках вже дуже захитаний. Він найбільш тривкий у вимові старших носіїв говірок: *д'істати*, *д'ідне* // *дідне*, *т'ік* // *тік* (*току*), *бат'іг* // *батіг*³, *берез'іу* // *березіу*, *с'л'оз'іу* // *с'л'озіу*, *с'іл'* // *сіл'*; *рос'іу* // *росіу*, *йал'іука*, // *йаліука*, *л'іу* // *ліу*, *н'іс* // *ніс* (*носа*), *н'іж* // *ніш*⁴ (в північних говірках району — *н'іш* // *ніш*); у вимові молодших представників говірок пом'якшення перед **і** з **о** уже відсутнє: *подібний*, *потік*, *сіл'*, *с курсіу*, *ліу*, *ніч*.

Цікаво, що у вимові середнього покоління південної території району виступає пом'якшення передньоязичних приголосних перед **і** (за аналогією до **і** з **о**) у словах, що з'явилися тут за останні роки: *бриг⁽²⁾ад'ір*, *парт'іа*, *орг⁽²⁾ан'ізаці'іа*, *револ'уці'іа* (Р).

Якщо процес пом'якшення передньоязичних **д, т, з, с, л, н** перед **і** з **о** в даних говірках хитається під впливом суміжної Наддністрянщини, де немає пом'якшення **і** з **о**, то зате згадані вище приголосні вимовляються м'яко перед закінченням **-і** з **-ій** дав. і місц. відм. одн. жін. р. **і** перед закінченням **-і** наз. множ. прикметників та числівників і займенників прикметникової відміни: *(на)(то)г'і д'іу́мин'і*; *(то)г'і пал'ці'і*; *(в) трет'і годин'і*; *воні прийшли четверт'і*; *(на)твеч'рд'і д'ос'ці'і*; *воні так'і гард'і*; *(при) біт'і дороз'і*; *на мал'і дитін'і*; *д'іти неч'міт'і*; *н'іс'н'і пироги*; *міл'і г'ос'ці'і*. Аналогічне явище характерне для суміжних і дальших говірок⁵.

У говірках південної території району, насамперед у вимові найстаршого покоління, зберігається зредуковане напівкоротке **і** (**ї**) з давнього **ь** у словах з суфіксом **-ар**: *Лехкар'і* (прізвище), *кламар'і* (крамар), *косар'і* і т. п.

¹ «Галицько-руські народні приповідки», т. II, вип. I, стор. 476.

² Досліджені автором говірки Боринського і Турківського районів; А. Княжинський, Фонетика підгірського бойківського говору села Тисовиця (Турчанського повіту), «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, Самбір, 1938, стор. 115.

³ На північній території району у вимові найстаршого покоління *бат'іх* // *батіх* (у молодшого *бич*).

⁴ Відсутність пом'якшення наявна насамперед у вимові молодшого покоління.

⁵ І. Верхратський, Говір батюків, «36. філол. секції НТШ», т. XV, 1912, стор. 52.

На початку слова в іншомовних запозиченнях (це стосується, насамперед, вимови старшого покоління) і часто обнижує артикуляцію до *а*: *антєрес* (частіше *їентєрес*), *антабул'увати* з *інтабул'увати* (вносити в реєстр, в актову книгу), *Інтал'їа* // *Антал'їа*. Окремо стоїть слово *анкл'ус* з *інкл'уз*, дуже поширене на даній і суміжній території, що виступає найчастіше у фразі *шчез їаг анкл'ус* (ІФ) і *шчес їаг анкл'ус* (Р) про когось або щось, що зникло при загадкових обставинах.

Фонема *і* на початку слів іншомовного походження може зникати: *їа буї два рок'и в тал'їїана* (тобто в італійському полоні). Частіше зникає цілий початковий склад: *шпєхтор* // *-тір*, *фантер'їа*, *табул'а* з *інтабул'а*.

Ф о н е м а о

Фонема *о* в наголошеній позиції не відрізняється від тієї ж фонемі в загальнонародній мові.

Фонема *о* в ненаголошеній позиції (подібно до фонемі *е* в цій же позиції) відзначається ширшою вимовою, і тому її артикуляція не підвищується з такою послідовністю, як в північних наддністрянських¹ і надсянських говірках², де кожна ненаголошена фонема *о* реалізується як *у*. У суміжних наддністрянських говірках маємо явище, аналогічне до описуваного нами в досліджуваних говірках, а саме: фонема *о* (як і фонема *е* в ненаголошеній позиції) має ширшу щілину, і тут також немає послідовності щодо зміни її артикуляції (в ненаголошеній позиції).

Перехід ненаголошеного *о* в *у* з більшою послідовністю спостерігається тільки перед складом з *у* внаслідок дії так званої вокальної гармонії, тобто дуже поширеної асиміляції, яка полягає в тому, що фонема в ненаголошеній позиції уподібнюється до фонемі наступного складу в наголошеній позиції: *чуму*, *куму*, але *котрий*, *корова*.

Буває так, що навіть перед складом з наступним *у* артикуляція ненаголошеної фонемі *о* може зберігатися або частіше переходити до категорії звуків, середніх між *о* та *у* (*оу*): *ко^ужух*, *котру* // *ко^утру*.

Перехід ненаголошеного *о* в *у* і далі в нескладове *у* (*у*) зустрічається перед губними, в тому числі в префіксі *об-*: *уба*, на *Ўпац'ї* (в Опаці), *ўпхаміти* з *опхаріти*³ (помити) (Р), *ўбзиватис"а*, *ўбер'їбати*, *ўблізувати(с"а)*, *ўбзиратис"а*, *ўблекшіти*, *ї(б)миєнітис"а* (забутися); перед передньоязичними приголосними ненаголошена фонема *о* переходить у губнозубний звук *в*: *втворіти*, *всирот'їти*, *втимн'їти*.

¹ П. И. Приступа, назв. праця, стор. 17.

² М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 22.

³ В північній частині району і в суміжних наддністрянських говірках наявна тільки форма *опхаріти*.

Ненаголошене **о** в префіксі **об-** зберігається перед складом з фонемою високого піднесення: *опч'імхувати, оптісувати, об-л'іпїти*. Не раз ненаголошена фонема **о**, знаходячись на початку слова, після зникнення кореневого **в** переходить в **у** перед складом з наступним **у** внаслідок дії регресивної асиміляції: *уз'му*, але *оз'мє*.

Ненаголошена фонема **о** може також зникати: *не^ч хт'ат¹* (Р), *глуб'інка²* (голубінка — рід їстівного гриба).

Відсутність фонemi **о** в непрямих відмінках одн. і множ. і наз. множ. іменників *боз* і *мох* у досліджуваних говірках відбиває стару стадію фонетичного розвитку. Як уже відзначалось, в загальнонародній мові фонема **о** у вищезгаданих словах, як і фонема **о** з **е** у слові *л'он*, з'явилась внаслідок аналогії до наз. відм. одн. Аналогічне явище маємо в формі *схнутї*.

В південних говірках району фонема **о** на початку слова зберігається в числівнику *одїн*, якщо він виступає у функції неозначеного займенника, але тільки у множ.: *буџ собі йеден чолов'їк*, але *ни'однї так'ї йє^ч*.

У північній і північно-західній частині району і в наддністрянських говірках наявний тільки тип *йеден*: *про еден палець не калїка³* (зберігається транскрипція І. Франка); *йє'дн'ї до л'їса, дрїк'ї до б'їса* (фольклор).

Давне **о** зберігається у відкритому складі переважно в здрібнених іменниках, таких як: *возок, дзвонок, рожок, стожок*. В наддністрянських говірках виступають форми з **ї**, як у загальнонародній мові (фонема **ї** в словах *в'їзок, дзв'їнок* і т. п. з'явилась за аналогією до наз. одн. і залежних відмінків); форми *вдовець', локот', ровець', столець'*, а також *воз'ми* зустрічаються далеко за межами досліджуваної території.

Давне **о** інколи зустрічається і в закритому складі: *не'бош-ка // ни'єб'їшка*, на протилежність до наддністрянських говорів, де зустрічається лише форма *ни'єб'їшка*.

Давне **о** зберігається у формі **зо**, що виступає у функції префікса і прийменника; таке **о** виступає поряд із загальноукраїнським **ї**, і таким чином виникають дублетні форми: *зогнїлий // з'()їгнїлий; зопсути // з'()їпсути, зостати // з'()їстати; зо злос'їц'юу* (Р), *зо мнџ*.

Форма з'()ї не раз чергується з формою **зи** (перед складом з наступним **и** внаслідок дії вокальної гармонії): *зи сїном, зи встїду*.

Фонема **о** зберігається в род. множ. двох слів з повноголоссям: *голдџ, корбџ*.

¹ В північній і північно-західній частині району, де фонема **а** після палатальних приголосних підвищує артикуляцію, форма *хочут* витісняє форму *х(о)т'їт*. Передостання форма відома також і в південних говірках досліджуваного району.

² Зникнення **о**, мабуть, треба пов'язувати з нахилом до редукції багатоскладових слів.

³ «Галицько-руські народні приповідки», т. II, вип. II, стор. 489.

У наз. одн. форми з повноголоссям можуть мати дублетні форми: *вóрог* // *вóр'іг*, (*в*)*околóт* // (*в*)*окол'іт*, а також *не^чдó-род* // *-т* // *не^чдóр'ід'* // *-т'* (жін. р.).

Наголошена фонема *о* підвищує артикуляцію до *у* в слові *вóши* (воші — наз. множ.). Згадана вище форма зустрічається на широкій мовній території, а її появу слід, може, пояснювати намаганням відрізнити наз. множ. від род. одн. (*вóши* — наз. множ. і род. одн.).

Появу звука *а* у формі *зраст*, що зафіксована в найстаріших жителів с. Івана Франка, на нашу думку, можна пояснювати обниженням артикуляції *о* до *а* після *р* ще перед завершенням переходу *о* в *і* в нових закритих складах.

Ф о н е м а у

Про фонему *у* в наголошеній позиції слід сказати те саме, що про фонему *о* в тій же позиції, а саме: вона в основному не відрізняється від звука *у* в загальнонародній мові.

Ненаголошене *у* перед губними приголосними може зберігатися або теж переходити в нескладове *у*: *умирáти* // *ўмирати*, *умисно* // *ўмисно* // *-не^ч*, *убран'и^е* // *ўбран'и^е*, *упр'іти* // *ўпр'іти*; перед іншими приголосними варіантом ненаголошеного *у* може бути губнозубний *в*: *вт'ати*¹, *втихомірити*, *укрой^ети* // *вкрой^ети*; ненаголошене *у* в позиції після голосних інколи переходить у нескладове *у*: *позаўха* (*дáти ко^жмі позаўха*).

Ненаголошена фонема *у* (у вимові старших носіїв говірок північної території району) після переходу в нескладове *у* (*у*) в положенні перед *н* може уподібнюватись до нього щодо місця артикуляції внаслідок дії регресивної асиміляції: *Мн'ўтич'і* < < *Вн'ўтич'і*² (с. Унятичі, що межує на сході з селом Івана Франка).

Звук *у* в ненаголошеній, а інколи навіть у наголошеній позиції обнижує артикуляцію до *о*: *богай*, *борак*, *ходóба*, *собóта*, (*В*)*оноф^ечр*³ (Онуфрій).

Слід відзначити фонему *у* в словах *куждий*, *ружніц'а*, що зберігається на всій території району (переважно у вимові старшого покоління) поряд з *кóждий* // *каждий*, але тільки *ружніц'а*, на протилежність до наддністрянських говірок, де згадані вище форми вимовляються як *кóждий* // *каждий*, *р'іжніц'і*.

¹ У північній частині району *вк'іти*.

² Нескладове *у* перед передньоязичними переходить у *в*.

³ Форму (*В*)*оноф^ечр* слід розглядати як рідке явище прогресивної асиміляції, внаслідок якої наголошена фонема уподібнюється до попередньої фонемі *о* в ненаголошеній позиції. Форма (*В*)*оноф^ечр* відома тільки в північній і північно-західній частинах району, в південній наявна тільки форма *Он'іфр'о*.

§ 2. Звукосполучення ри, ли, ро, ло, л'о

Загальноукраїнські звукосполучення **ри, ли, ро, ло, л'о**, що виникли на ґрунті української мови внаслідок змішання давньо-слов'янських звукосполучень **ър, ьр** з **ръ, рь** та **ъл, ьл** з **лъ, ль**, в досліджуваних говірках збігаються з формами загальнонародної мови з тією різницею, що в північній і північно-західній частині району, аналогічно до такого ж явища в суміжних наддністрянських говірках, зустрічається звукосполучення **ро // ир, ир'**.

а) Звукосполучення **ри // ро, ре // ри^е, ри:** *дрива // дрова, хребет // хри^ебет, грим'іти¹, кришійти, христїти, христїни².*

б) Звукосполучення **ро, ро // и^ер, ир:** *брова, кроу // к'и^ерва³, к'и^ервавий, к'и^ернійц'а, к'и^ертїна // к'їртиц'а* (земля, порита кротом).

в) Звукосполучення **ли // ло, ли^е // л'о, ли:** *блиха // блѡха, йаблико // йаблоко // йапко⁴, сли^еза // с'л'оза, лїшка.*

§ 3. Протетичні приголосні

Голосні фонемі початкових складів (у вимові старшого покоління) вимовляються так, як в загальнонародній мові: *Адам, адѡкат // адвокат, ангрес(т), Антѡшко, адї* з *а дивї, а(ди) к'їйц* (відганяють худобу); *ѡце^т, овѡс, оген', ѡчи; Іван // Іван, Іл'кѡ // Іл'кѡ*. Аналогічне явище зустрічається в досліджуваних автором південнобойківських говірках, його відзначають і дослідники закарпатських говірок⁵.

¹ У лемківських говірках: *хырбет, кыршити, гырміти, сьїза, лышка*; пор. І. Верхратський, Говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 49—50. В угорських говорах загальноукраїнські звукосполучення **ри, ли** реалізуються як **ър, ры, ер, лы:** *кыртыця, гырмит, гыртанка, шыкырзгати, хырбет, кыршити, виваричати з врьчати; дрыва, керстити, блыха, лыжка*; пор. І. Верхратський, Знадоба до пізнання угорських говірок, стор. 31—32. Цікаво, що в говірці с. Уличного, Дрогобицького району, зафіксовано нами форму *ирстїти* (хрестити).

² Три останні форми в говірці с. Городища частіше замінені формами *кшїти, кстїти, кстїни* (к з'явилося внаслідок дисиміляції х перед с після зникнення складу **ри**). Аналогічне явище зафіксовано в інших говірках, пор.: І. Верхратський, Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV, Львів, стор. 33; І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бітля, ЗНТШ, т. CXIV, кн. II, стор. 129; Є. Грицак, Лексика с. Сушиці Рикової у Старосамбірщині, «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, Самбір, стор. 107.

³ У південній частині району виступає форма *кроу* поряд з рідше вживаною формою наз. мн.ж. *к'ерве*, що найчастіше вживається у фразі *к'ерве би та зал'али* (Р).

⁴ Форми *блиха, слиеза, йаблико* відзначено тільки в найстарших носіїв південних говірок, а форми *блѡха, с'л'оза, йаблоко // йапко* — в молодшого покоління, аналогічні до таких форм у північній і північно-західній частині району, поруч з якими в найстаріших представників говірок зустрічаються форми *блиха, слиеза*, але *йапко*. У говірці с. Городища наявні тільки форми *блѡхѡ, с'л'оза, йапко*.

⁵ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 106—107.

У вимові середнього покоління під впливом суміжних наддністрянських говірок послідовно вже виступають протетичні звуки перед голосними на початку слова і в середині слова в позиції між двома голосними.

Загальнопоширеними протетичними звуками на всій території Підбузького району, як і в суміжній Наддністрянщині, є звуки *в, г, й*.

1. Звук *в* вимовляється перед голосними з заокругленням губ: *воробець*¹, *во́ко, ворати, во́стрий*. Перед голосним *у* протетичне *в* аналогічне до загальнонародного: *ву́лій, вулиць*², *ву́хо*, але *Ур'їж* (у північній частині району *Ур'їш* // *Вур'їш*; у суміжній Наддністрянщині *Вур'їш*).

В надсянському (долівському) говорі¹ виступає протетичне *в* перед *о*: *воблак, возеро, вотава*.

В північно-західній Наддністрянщині (говор батюків)² перед *о* загальнопоширені звуки *в, г*: *вольїй, ворел, восїнь, гобїд, гобраз, горати*; рідко зустрічається *л*: *лотава*.

2. а) Звук *г* інколи виступає перед *а* та спорадично перед *о*: (*г*)*аре*^с*ит, (г)аршїн*^н*ник* (назва горїлки), *гармата, (г)ор'їх*.

б) Звук *г* зустрічається перед приставним *и* з *ї* (*и*): *гирзати, гирж*^(а) (*Р*), *гирж'їе* (*См*), *гиржі* (*ІФ*).

В північній смузі української мовної території протетичне *г* може виступати перед кожним голосним, а протетичне *в* — звичайно тільки перед голосними з заокругленням губ³.

3. Протетичне *й* зафіксовано перед початковим *ї*, яке найчастіше обнижує артикуляцію до *и*^(е): *їїрха* // *їе*^р*рха, їїскра* // *їе*^с*скра, її*^(е)*ндик* — *її*^(е)*нчїй, її*^(е)*с(т)ний* *їе*^{с(т)}*на праўда*.

У північній частині району у вимові найстарших носіїв говорів виступає інколи протетичне *й* перед *а*: *їаптіка, Яандр'їй* // *Яандрус*², *їакурат*.

Голосні в позиції після голосних можуть виступати з протетичними звуками або й без них: *в'їхту(в)али, г'їе(в)орг'їн'їя, само(в)їк; заосенїлос*²*а* (*Кр*). Буває протилежне явище, коли і непротетичні звуки зникають у словах іншомовного походження на початку слова: (*г*)*анграната* (*Handranatte*), *ал'мужна* (милостиня) (пор. польське *jałmuzna*), *Ап'он'їя, Асафат* (*Йосафат*), *оз'мі, ороство* з *ворожїство* (ворожнеча); *ор'їх* (*Д*). Інколи деякі з вищезгаданих слів вимовляються з протетичним *г*: *гал'мужна, Гап'он'їя*.

В польській говірці с. Дублян (суміжного з Підбузем на півночі Самбірського району) звук *г*, який на ґрунті польської мови зустрічається в словах іншомовного походження, часто

¹ І. Верхратський, Про говор долівський, ЗНТШ, т. XXXV, стор. 18.

² І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 12 (транскрипція Верхратського).

³ Г. Ф. Шило, Явище протези в слов'янських мовах, «Питання слов'янського мовознавства», кн. 2. Наук. Зап. Львівського держ. ун-ту ім. І. Франка, т. XI. Серія філологічна», вип. 4, 1949, стор. 236.

зникає в кореневому складі слова, а голосні фонемі в початковому складі вимовляються з протетичними приголосними, характерними для даної говірки. *Vurudyšče* (с. Городище), *vinurōvuyi* (гонористий), *Vuryňa* (Гориня, зхідна частина с. Дублян).

У лемківських говірках зазначене вище явище має ще більше поширення і вказує на глибоко архаїчний тип вимови цих говірок: *абко* // *йабко*, *айце* // *йайце*, але *астряб*, *акый* (який), *усе-ниц'я*, *уця* (рідше *увця*)¹.

§ 4. Вокальна гармонія

Вокальна гармонія — це своєрідна асиміляція голосних, яка полягає в тому, що голосні переднього ненаголошеного складу (рідше наголошеного) уподібнюються до наступного наголошеного складу (явище регресивної асиміляції): *арз'амен*(т), *арг'а-ни*, *гарбата* (пор. польське *herbata* — чай), *гартанка*, *Йард'ан'*, *нат'ар'ій*, *палазнік* з *полазнік* (перший гість на свято), *паш'ака* з *пиш'ака* (чепурун, пор. *пишатися*), *прататна* (дорога), *вигарт'ати* (*оген'*), *глат'ати* (*кам'ін'*) (Р).

Спорадично уподібнюється наголошений звук до ненаголошеного: *й'идваб*. Інколи голосні наступного складу (наголошені і ненаголошені) уподібнюються до голосних попереднього складу: *напарсток* з *наперсток*, (*Г*)*ам'єрека*; *фавороти* з *фаворіти* — рідке явище прогресивної асиміляції (Р). Не раз можна спостерігати і уподібнення на віддалі: *тал'іграф*.

§ 5. Приголосні фонемі

При розгляді приголосних фонем беруться до уваги їх відхилення від загальнонародної мови.

Тверді приголосні фонемі

Тверді приголосні фонемі поділяються на кілька груп залежно від того, перед якими голосними вони виступають.

1. Окрему групу приголосних становлять фонемі **б, п, в, ф, м**, які виступають перед всіма голосними, за винятком голосного **і**, а також перед йотованими голосними.

Якщо губні приголосні на всій мовній території району, як і далеко поза його межами (маються на увазі наддністрянські говірки), цілковито стверділи, то у вимові найстарших носіїв південної території району зафіксовано залишки палаталізованості звука **б** в кінці слова: *др'іб'* — *то йе др'імн'а худоба* — *в'іуц'і*, *кози* (Р).

У слові *тр'ібуватис'а* (пробувати сили) **п** переходить у **т**: *ану тр'ібуймос'і* (ІФ).

¹ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції ІТШ», т. V, стор. 38, 41.

У південній частині досліджуваної мовної території звук **б** у звукосполученні **бн** уподібнюється до **н** щодо способу артикуляції: *Рімник, др'імний, ср'імний, потр'імно*. Аналогічне явище зустрічається в інших бойківських говірках¹.

Фонема **в** (в тому числі **в**, що походить з ненаголошених **о**, **у**) в позиції перед губними частіше вимовляється як нескладове **у** (**у̇**): *уб'іс''ц''а, ұпихати, на Упац''і, убиратис''а, ұ м'іс''ц''і*.

Перед передньоязичними і задньоязичними губнозубний **в** зберігається, а перед проривним **т** інколи втрачає дзвінкість і вимовляється як **в**: *вдати, в дон'к'і, в зам'іну, взути, вз'ати, вратувати, врубати, власний, вломити, вл'істи, вна, в них, всипати, всунути, вс'о, вс'уди, вчарувати (Р), вчирувати (ІФ), вчинити, вжинити, в журб'і, вишити, вшукати, вйазати, вйо, вканути си (взяти собі часточку чогось), вгадати, вхопити*²; *втоді, втор'ік*.

Губнозубний **в** перед носовим **н** може уподібнюватися до нього щодо місця артикуляції, і таким чином виникають дублетні форми: *дауно // дамно, р'іуно // р'імно*, але *кóмн'єр, жóмн'єр* (ІФ); *кóмн'ір, жóмн'ір* (Р).

Фонема **в**, яка в позиції після голосного переходить у нескладове **у** (так як і **л** у цій же позиції), не раз може зникати в кінцевому складі: *дом'і(у)* (Р).

Форми *гор'і, дбл'і* в південній території району слід розглядати як архаїчне явище, яке зустрічається в староруських пам'ятках³.

Про губнозубний **в** в положенні перед голосними на початку і в середині слова див. розділ «Протетичні приголосні».

Губнозубний фрикативний **ф** виступає насамперед у запозиченнях. Звук **ф** з'являється в досліджуваних говірках на місці звукосполучення **кв**: *форóст, фатіти*.

Слово *хв'іст* зберігається на південній території району. В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, наявна форма *ф'іст*. Звук **ф** на місці загальноукраїнських звукосполучень **кв**, **хв** зустрічається також в інших говірках на південно-західній основі⁴.

В північно-західних наддністрянських говірках (говір батюків) звук **ф** чергується з **хв**, **х**: *фасоля // хвасоля, ф'ірман // хв'ірман, хлєшка*⁵.

Звук **ф** наявний у словах, що перейшли до нас з грецької

¹ Досліджувані автором говірки Боринського і Турківського районів; А. Княжинський, Межі Бойківщини, «Літопис Бойківщини», ч. 1, стор. 30.

² В індивідуальній вимові перед гортанним **г** і задньоязичним **х** не раз зустрічається нескладове **у** (**у̇**).

³ І. С. Свенціцький, Нариси про мову пам'яток староруського письменства XI віку, «Питання слов'янського мовознавства, кн. I. Наук. зап. Львівського держ. ун-ту, т. VII. Серія філол.», вип. 3, 1948, стор. 127.

⁴ J. Japów, Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzanskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych, Lwow, 1926, стор. 29; М. П. Шен'юрська, назв. праця, стор. 25.

⁵ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 26—27.

мови й інших мов і на ґрунті досліджуваних говірок уживаються як розмовні слова: *Феѳт'кó* // *Феѳд'ó*, *Фес'ка* // *Фес'а*, *Аса-фат*. Він помітний також у деяких обласних словах, властивих даній мовній території: *фєкати* (перен. бути незадоволеним), *фукатис'а* (сердитися), *фуматис'а* (насупитися, сердитися).

У вимові старшого покоління *ф* часто переходить у *х*: *кахан*, *нахта*, *хрїбра* (пор. польське *iebra* — пропасниця; появу вставного *р* у слові *хрїбра* слід пояснювати надто великою різницею між артикуляцією попереднього голосного і наступного губного приголосного). Підвищення артикуляції *е* до *и* відбулось, мабуть, перед появою *р*, бо після *р* в даних говірках спорадично зустрічається протилежне явище *тра(ба)*.

Звук *м* часом дисимілюється в групах *мк*, *мн*: *заѳжнї двєр'ї*, *зо ѳноѳ*. Інколи *м* випадає в середині слова: *гунó* з *гумнó*. Слово *гунó* зберігається в найстаршого покоління, в молодшого покоління загальнопоширене слово *обора* // *ѳбóра*. Кінцеве *м* випало і у слові *пóк'иєр* з *покорм*, а *о*, попавши в новий закритий склад, перейшло в *ї*; нодом група *к'ї* уподібнилась до групи *к'иє*.

2. В окрему групу виділяються фонемі *д*, *дз*, *т*, *с*, *л*, *н*, які можуть стояти перед усіма голосними, за винятком *ї*, а в мові молодшого покоління, насамперед північної частини району, — також перед *ї* з *о*, аналогічно до такого явища в суміжних наддністрянських говірках¹.

Звук *д* у групі *дн* переходить у *н* внаслідок дії регресивної асиміляції. Перехід звукосполучення *дн* у *нн* зберігається насамперед у мові старшого покоління всієї території району (з більшим поширенням в південній частині), аналогічно до цього ж явища в суміжних бойківських² і лемківських³ говірках, наприклад: *спóн'н'ї*, *стун'н'а*, *б'інний* (ІФ); *три нни*, *трудон'н'їу ѳє*⁴ (Р)⁴. Фонема *д* переходить у *й* в числівниках від 11 до 20 і в числівнику 30: *дванайц'ат'*, *тринайц'ат'*.

Вставне *д* не раз виступає в звукосполученні зр: *ѳаг дїздр'їє*⁵ *зб'їжа*; *вона н'їдбздрина*, *здр'ащїй* (короткозорий) (Р), *здрїщїй* (ІФ); *ззддр'їѳ мене* (побачив мене); *здрада* // *зрада*; *здрайца* // *зрайца*; *здрадлївий* // *зрадлївий*⁶.

¹ У суміжних наддністрянських говірках передньоязичні приголосні перед *ї* з *о* вимовляються твердо: *дїм*, *тїк*, *нїс (носа)*, *лїй*.

² І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бігля, ЗНТШ, СХІV, кн. II, стор. 122; А. Княжинський, Межі Бойківщини, «Літопис Бойківщини», кн. I, стор. 30; С. Рабїй, назв. праця, стор. 26.

³ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 78.

⁴ У північній і північно-західній частині району перехід *дн* у *нн* наявний тільки в середині слова, а група *дн* у двох вищезгаданих словах не зберігається.

⁵ У формі *д(')їздр'їє* і з *о* у префіксі *дї* не палаталізується, бо його поява пізніша від явища палаталізації передньоязичних приголосних перед *ї* з *о*.

⁶ Останні три слова паралельні до таких форм у польській мові. Цікаво, що в давньопольській мові існували форми *zrada*, *zazgoscic*, пор. J. Łos, Gramatyka języka polskiego, cz. I, Głównia, Lwow—Warszawa—Krkow, 1925, стор. 194—195.

Звук т палаталізується в числівниках від 50 до 90: *п'іде^с'іт'*, *де^с(і)в'іде^с'іт'* (ІФ), *п'іаде^с'ат'*; *де^сйіаде^с'ат'* (Р).

У південних говірках району звуки д, т, н, з, с палаталізуються перед наступними губним і сонорним м'якими приголосними: *д'в'і*, *д'в'ір*, *т'в'ій*, *пан'б'іг*¹, *з'в'ідатис'а*, *з'л'із*, *с'н'ін*, *с'н'іх*. Це явище зафіксовано також дослідниками бойківських говірок².

В підкарпатській говірці с. Уличного (Дрогобицького району) у мові старшого покоління спостережено форми *д'ві*, *д'вир* з *д'в'ір*.

Групи *зд'*, *ст'* на території даних говірок, як і в суміжних наддністрянських говірках, переходять у *з'дз'*, *с'ц'*: *на гн'і-з'дз'і*, *в гараз'дз'і*, *ліс'ц'а*, *кós'ц'а*. Цей процес відбувся в такий спосіб, що тверді з, с уподібнились до наступних м'яких, а останні внаслідок дії прогресивної асиміляції знову ж уподібнились до попередніх щодо ступеня артикуляції. Згадане явище зустрічається в говірках суміжної Наддністрянщини, в говірках Сколівського й Славського районів, в гуцульському говорі³ і навіть в говірках на межі південно-західної і північної української мовної території⁴.

У групі *с'ц'* у кінці слова останній приголосний найчастіше випадає в дієслівних формах: *йіс'(ц')*, *дас'(ц')*, *пов'іс'(ц')*; *з'(ц')л'(іс'(ц'))*.

Кінцеве звукосполучення *з'дз'* в південних говірках району зберігається у формі *гараз'дз'* // *гараз'дз'*, а в північній і північно-західній частині району, в якій дзвінки приголосні в кінці слова втратили дзвінкість, зустрічається форма *гараст*.

У формах *р'іздвó* // *р'іствó* з *рожьство* в першому випадку — це явище прогресивної, у другому — регресивної асиміляції.

Фонема з у кореновому звукосполученні зв завжди палаталізується в протилежності до загальнонародної мови: *з'в'ір* // *з'в(й)ир*, *з'в'іздá*. У слові *з'з'істи* тверде з після асиміляції до нього й вимовляється подовжено і м'яко.

Звук з інколи, переважно в мові старшого покоління, чергується зі звуком *дз*: *дзечлєний*, *дзиел'ізо*. Звук *дз* зберігається у всіх носіїв говірок у слові *дзігар* (годинник) (пор. польське *zegar*).

У говірках південної частини району це явище більш поширене. Тут зафіксовано також форми *мадзури*, *дзмий*, які

¹ У говірках північної і північно-західної території району, як і в суміжній Наддністрянщині, останнє слово має форму *памб'іх*, і на його прикладі бачимо асиміляцію щодо місця артикуляції.

² А. Княжинський, Межі Бойківщини, «Літопис Бойківщини», ч. 1, р. VIII, стор. 34; С. Рабій, назв. праця, стор. 28.

³ Б. Кобилянський, Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття, «Укр. діалектол. зб.», кн. I, К., 1928, стор. 40—41.

⁴ П. Гладкий, Говірка села Нехворощі, Андрушівського району, Бердичівської округи (кол. Житомирського повіту), «Укр. діалектол. зб.», кн. II, К., 1929, стор. 124.

в інших говірках району, як і в суміжній Наддністрянщині, завжди вимовляються як *мазурі, змий(а)*.

Звук *с* у звукосполученні *ск* на початку, рідше в середині слова в деяких словах переходить у *ш*: *шпирітус* (спирт — *спігүтус*), *шпéктор* (інспектор), *шкло, шкрóфлі* (золотуха), *шкарадний*, але *ск'іра* (ІФ). На досліджуваній і суміжній території збережена форма складного іменника *шкурлат* (шкіряна латка з двома шнурочками, якою зв'язують куделю). В північних говірках *с* переходить у *ш* у слові *шкала* (*шкали* — *гори*) (Р).

У мові старшого покоління південної території району *с* зберігається у прислівниках *сно́чи, смиерко́м*, але *змерк*. У мові молодших носіїв зустрічаються тільки форми *знóчи, змиерко́м, змерк*.

Велярне *л* в позиції після голосних переходить у нескладове у (*У*): *ска́йка, пи́йка, гор'і́йка, пишча́йка, в'і́й* (віл), *к'і́у*¹.

У південних говірках району спорадично зберігається *л* після голосного у слові *весёлка*. Ця форма, мабуть, зберігається тому, що вона асоціюється зі словом *веселий*. У північній і північно-західній частині району поширена форма *вещилі́чка*.

В південних говірках району і в говірці *с*. Сопіт велярне *л* зберігається у слові *в'іл* (*вола*), мабуть, щоб уникнути змішання з формою *в'і́й* (*вєла*). Наявність форми *в'іл* підсилюється аналогією до непрямих відмінків: *вола, волóви* і т. д.

На іншій території району, аналогічно до наддністрянських говірок, зустрічається одна й та сама форма для передачі двох різних значень: *в'і́й* (*вола*) і *в'і́й* (*вєла*).

Часто *л* переходить у *в* у позиції перед голосним: *к'івóк*, як *к'і́йка* (род. одн.); *бувóк*, як *бу́йка*; *стр'івóк* (род. множ.), як *стр'і́йка*.

Вставне *н*, насамперед у вимові старшого покоління, з'являється в словах іншомовного неслов'янського походження: (*й*)*антраме́нт, (Й)інта́л'ія, менте́чл'* з *медаль*².

3. Приголосні фонемі *ч, ж, ш, р* завжди вимовляються твердо в кінці слова.

Якщо на всій території району, як і в суміжній Наддністрянщині, звук *ж* у групі *жа* вимовляється твердо, то в мові старшо-

¹ В недалекій польській говірці *с*. Дублян, Дублянського району, звук *л* після голосних в середині слова завжди переходить у нескладове *у*: *го́жайка* (горілка), *ра́йка* (паличка), *рі́йка* (пилка). В кінці слова в дієприкметниках на *л* таке *л* переходить у *у*, якщо воно безпосередньо стоїть після голосного, а в групах *dl, tl* (після голосного) таке *л* втрачає дзвінкість і зникає: *brau, dau, gobu, vzuu* (взяв), але *v'ut* (вів), *s'at* (сів), *plut* (плів), *zam'ut* < *zamiotl* (замів).

² Появу звуку *н* між голосним і приголосним у формі *менте́чл'* слід пояснювати тим, що між артикуляцією попереднього голосного і наступного провального велика віддаль щодо зімкнення мовних органів. Під час артикуляції голосних уста широко відкриті, а під час артикуляції *т* ротова порожнина майже не відкривається, язик стикається з верхніми зубами. Поява вставного *н* зумовлена його артикуляцією, під час якої, як і під час артикуляції *м*, повітря виходить носом. Таким чином, за артикуляцією звуку *н* і *м* стоять між голосними й приголосними.

го покоління, насамперед південної території району, чується не раз його м'який або швидше напівм'який відтінок: *ж'ал'*, *ж'аба*, *ж'ати* (Р), *ж'и'л'* // *жил'*, *ж'е'ба* // *жіба*, *ж'іти* (*жати*) (ІФ).

Фонеми **ч**, **ш** у групах **ча**, **ша** в мові старшого покоління південної території району мають м'який або напівм'який відтінок, але в мові молодшого покоління, особливо при повільній вимові, ці фонemi у групах **ча**, **жа**, **ша** вже вимовляються твердо: *час*, *ту́ча*, *ша́пка*, *шанувати*.

Фонема **ж** зберігається в таких формах: *же́ре'ло*, що часто замінюється польським запозиченням з'ру́дло; *жил'ізо*, яке не раз чергується з формами *зил'ізо* // *дзил'ізо*, *р'іжніц'а*, *р'іжний*; *дражніти* (пор. польське *drażnić*).

У всіх досліджуваних і суміжних говірках зберігається стара стадія розвитку **ж** у формі *са́джа* (з м'яким відтінком **дж** у вимові найстаршого покоління південних говірок району), у формах *ме'джа*, *йі'джа* тільки на південній території району, але *йі'джи(и)н'и'е*, *ме'жа* на іншій території району і в суміжних наддністрянських говірках.

У мові старшого покоління південної частини району первісна стадія розвитку **ж** зберігається в прикметнику *чуджі́й* і в прислівнику *передже́*¹. У мові молодшого покоління південної і північної території району виступає форма *перети́ши'*. Рідко з'являється також і форма *перече́ч'*.

В питальному займеннику *що* і в прислівнику *щче*, які в місцевих говірках вимовляються переважно як *шо*, *ше* і *ш'и* в південній і північно-західній частині району, слід вбачати явище прогресивної асиміляції, внаслідок якої **ч** уподібнилось до **ш** і пізніше наступило злиття подовженого **ш** в один звук.

Фонема **ш** інколи внаслідок так званої асиміляції на віддалі переходить у **ц**: *цварц* з *шварц* (чорнило для простого взуття).

На північній і північно-західній території району виступає тверде **р** перед усіма голосними, за винятком **і** (ствердіння **р** в кінці слова, крім спорадичного збереження м'якості у кінці складу в середині слова в північно-західній частині району, є давно завершеним фактом).

Тверде **р** з'явилося в північній частині району в непрямих відмінках іменників чол. р. з суфіксом **-ар**: в род. одн. у групі **ри** // **ра** (в наголошеній і ненаголошеній позиції) з **р'а**: *косарі́* // *-ра*, *ц'ісарі* // *-ра*; далі перед флексійними закінченнями **-ови**, **-ом** з **-еви**, **-ем** (дав. й ор. одн.), що виникли внаслідок уподібнення до твердих основ: *косаро́ви*, *стол'и^(е)ро́ви*, *косаро́м*, *стол'и^(е)ро́м*; у флексійних закінченнях **-ом** // **-ам**, **-ох** // **-ах** дав. й

¹ Пор. І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бітля, ЗНТШ, т. СХІV, кн. II, стор. 123.

місц. множ. (з давніх **-ам, -ах**): *косаром* // *-рам, стол'у^(е)ром* // *-рам, (на) косарох* // *-рах*.

На північній і північно-західній території району фонема **р** у групі **р'а** в середині слова виділяє палатальний елемент в окрему артикуляцію **й** — таким чином виникає група **рйе^н**, що переходить у **ри** (насамперед у молодших носіїв говірок): *прйе^н-диво, прйе^н-сти, грйе^н-тка* // *грйтка, горйе^н-чий* // *горйчий, порйе^н-док* // *порйдок, запор'і(у)дйти* (дати настанову), *Турйн'с'кйі* (прізвище).

Ненаголошена група **р'а** в кінці слова в північній частині району реалізується як **р'і** // **ри** (внаслідок отвердіння **р**): *бур'і* // *-ри, до мори¹, пйе^нр'і* // *-ри*. Перший варіант звичайно наявний у мові старшого покоління, а в окремих носіїв говірок можуть зустрічатися обидва варіанти: *бур'і* // *-ри, пйе^нр'і* // *-ри*, але *до мори*. В північно-західній частині району — *бурйе^н, р'ірйе^н, до морйа* // *мор(й)и*.

4. Приголосні фонemi **г, дж, ц** можуть стояти перед кожним голосним, за винятком **і**.

Фонема **г** у вимові старшого покоління зберігається в прислівнику *тогоді*, а на південній території району — в прислівнику *на'агді*. Фонема **дж** на території місцевих і суміжних говірок виступає у двох словах, запозичених з польської мови: *джаган* (кірка), *джума* (чума).

Якщо звук **дж** у формах *дождж'і, дождж'іу* і т. д., *дожджйт* (дощ іде) виступає в досліджуваних говірках внаслідок асиміляційних процесів, то **дж**, що зберігається в іменнику *дождж* у мові старшого покоління південної території району, являє собою залишок дуже давнього архаїзму (пор. старослов'янське *дъждь*), що стоїть у безперечному зв'язку із збереженням дзвінкості приголосних в кінці слова ².

На те, що форма *дождж* ще донедавна була наявна і в північній частині району, вказує не раз цитована І. Франком фраза в «Галицько-руських народних приповідках»: *олійник на дождж фівкає*.

Фонема **ц** не виявляє відхилень порівняно з загальнонародною мовою.

5. Фонemi **г, к, х** наявні перед голосними заднього ряду **а, о**, у та в групах **ки, хи** в індивідуальній вимові носіїв південних говірок. Відносно вимови груп **ки, хи** див. у розділі про фонему **и**.

Приголосний **г** в досліджуваних говірках, як і в загально-

¹ Інколи *бура, до мбра*.

² Звукосполучення **шч** у слові *дошч*, як і в загальнонародній мові, наявне переважно в мові молодшого покоління південної території району, це наслідок таких самих асиміляційних процесів, як у формах *дождж'і, дожджйт*.

народній мові, виступає насамперед в словах, запозичених з чужих мов (польської, німецької). В зв'язку з тим що західноукраїнська територія (береться до уваги в даному випадку територія колишньої східної Галичини) протягом століть входила до складу іноземних держав, звук **г** на цій території більш поширений порівняно з загальнонародною мовою. Зрозуміло, що він наявний переважно в мові старшого покоління, а вже майже немає його в мові молодших носіїв говірок, насамперед в шкільної молоді. Тут це пояснюється впливом загальнонародної мови.

Звук **г** виступає переважно в таких запозиченнях, які на ґрунті місцевих говірок втратили вже іншомовну окраску (*ганок, гатунок, ганч, ганчувати*). Він зафіксований в досліджуваних говірках й околиці у слові *гнобіти* (гнобити).

У північній і північно-західній частині району, крім населених пунктів Бистриця, Жданівка, Смільна, **г** з'являється у словах *господар, господарити*; у названих вище населених пунктах і на південній території району виступає звук **г**, характерний для загальнонародної мови: *господар, господарити*.

Натомість у всіх говірках району звук **г** наявний у дуже давньому іншомовному запозиченні *газда* і похідному *газдувати*. На широкій мовній території **г** зустрічається у слові *гудзик*.

У північній частині району звук **к** завжди виступає у звукосполученні **кв**: *квіт* (яблуні), *квіти* (живі і штучні), *квітоха* (назва корови з білими латками), *жито квите*; *Ой заквила черемшина...* (фольклор). Аналогічне явище зустрічається в говірках Нижанковицького, Добромильського, Хирівського і Старосамбірського районів.

У південній частині району загальнопоширена група **цв**, поряд з якою зустрічається і група **кв**, характерна для суміжних надністриянських говірок: *ц'віти* // *квіти, жито цвите*.

У говірках сіл Бистриця, Жданівка, Смільна група **цв** чергується з **кв**: *ц'віти* // *квіти, жито цвите* // *квите*.

Звук **к** у деяких словах переходить у **г** внаслідок асиміляційних процесів: *гайдани, грейцар* (нім. *Kreizer* — австрійська монета). **К** переходить у **г** внаслідок асиміляційних процесів у надсянському говорі: *Фід'ро, йабру, гр'едра*¹ (грятка).

Звук **к** у групі **кт** внаслідок дисиміляції (береться до уваги вимова старших носіїв говірок) не раз реалізується як **х**: *дохтор*², *шпехтор, трахтор, в'іхту(в // й)али* (польське *wiktuały* — харчі).

Звук **х** майже не має відхилень порівняно з загальнонародною мовою. Інколи в мові старшого покоління **х** переходить у **ф**: *кухн'а* // *куфн'а*. Форма *куфлик* з *кухлик* зустрічається в мові всіх носіїв говірок.

¹ М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 30.

² Така ж дисиміляція наявна на ґрунті загальнонародної мови у формах *хто, ніхто*: пор. польське *кто, нікт*, в чеській мові — *kdo* (**к** перед **d** у вимові, звичайно, звучить як **g** (*r*)).

Карта Підбузького і суміжних районів Львівської області УРСР.

М'які приголосні фонemi

М'які губні приголосні, що виступають тільки перед і, в окремій групі не розглядаються.

В окрему групу виділяються приголосні фонemi д' (дз''), т', з'', с'', л', н', які виступають перед кожним і, перед а з а після м'яких приголосних та перед а з давнього ґ (А) у говірках південної території району; перед е'', иє з а після м'яких приголосних та перед а з давнього ґ (А) в наголошеній позиції в північній і північно-західній частині району; перед і з а після м'яких приголосних та перед а з давнього ґ (А) в ненаголошеній позиції в північній частині району; перед е'', иє з а після м'яких приголосних та перед а з давнього ґ (А) в ненаголошеній позиції в населених пунктах Бистриця, Жданівка, Смільна (північно-західної частини району) та у вимові молодших носіїв говірки с. Нового Кропивника південної частини району; перед о в закінченнях -ови, -ом (дав., місц. одн.) і -ом // -ім, -ох // -іх (дав., місц. множ.) м'яких основ II відміни; перед закінченням -оу (ор. одн.) м'яких основ III відміни південної території району.

Звук т' завжди втрачає м'якість порівняно з загальнонародною мовою в 3-й ос. одн. і в 3-й ос. множ. дієслів II дієвідміни, в 3-й ос. множ. дієслів I дієвідміни і в 2-й ос. множ. наказового способу: *робіт, хід'ат, берут, знайдут; ход'іт, беч'іт*. Аналогічне явище зафіксовано в більшості південно-західних говірок, як і в говірках північної Київщини¹.

Звук т' в описуваних говірках, як і в суміжній Наддністрянщині, не зникає в 3-й ос. множ. дієслів II дієвідміни, як це відзначають дослідники гуцульського² і подільських говорів³. Звук т' відсутній в 3-й ос. одн. дієслів I дієвідміни в сполученні з часткою с'а: *бóрес'а, с'м'ійє'с'а*.

У дієслівних формах 3-ї ос. одн. і множ. теперішнього часу сполучення тс' зберігається: *с'в'ігитс'а, мучатс'а*.

Не раз т' у групі ст' в середині слова в північній частині району переходить у к': *с'к'іна, ск'ігати*.

Звук д' в північній і частково в північно-західній частині району, як і в наддністрянських говірках, перед і з ъ, о, а звук т' ще перед и // (і) з А переходять до категорії задньоязичних г', к'. Слід при цьому відзначити, що більш поширеним на території даних говірок є процес переходу т' у к': *д'ішка // г'ішка, д'ітина // г'ітина, д'істати // г'істати, д'єра // г'єра, к'істо, к'іло, к'імийє, к'іуна коро́ва, к'іс'ні рок'і* (голодні), *ск'іга* із *ст'ага* (у фразі *дати ск'ігу ко'уму*), *к'и(е)гнути, к'імити; к'ішко*. Таке

¹ І. Зілинський, Проба упорядкування українських говорів, стор. 352.

² Б. Кобиліанський, Гуцульський говір..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, К., стор. 40.

³ Є. Грицак, Говірка села Могильної, Гайсинського повіту, на Поділлі, ЗНТШ, т. ХСІХ, стор. 12.

явище зустрічається в наддністрянських говірках¹, а найбільш поширене в гуцульському говорі².

У вимові старшого покоління с. Верхнього Синьовидного т' реалізується як к у кількісних числівниках від 9 до 20 і 30: *де-в'ік, тринац'ік, триц'ік*. У числівниках від 50 до 90 палатальне т' нового походження (виникло за аналогією до числівників 9—20, 30) і тому не переходить до категорії задньоязичних: *п'і-дис'і'ет', ди'в'ідис'і'ет'*.

В західній частині с. Івана Франка, у так званому горішньому кінці, зустрічається цікаве фонетичне явище, невідоме в інших говірках району й околиці, а саме диспалаталізація зубних д', т' перед і з *ѣ:дідо, дішка, дес" с"і подіц, тітка, тісто, тімн'іе*³.

Приголосні з", с", дз", ц" мають дорсальну артикуляцію, аналогічно до того ж явища в наддністрянських⁴, надсянських говірках⁵. Ця дуже сильна палаталізація з", с", дз", ц" позначається на вимові всіх носіїв говірок незалежно від їх віку і ступеня освіти.

В окремих носіїв говірок південної території району помітна коронально-дорсальна артикуляція звука ц: *ц'іхо, м'іс'ац', за-йац' // -йе"ц'* (таке ц не слід пов'язувати з твердим ц у суфіксі -ец, що загальнопоширене в наддністрянських говірках). У вимові молодшого покоління, насамперед шкільної молоді старшого віку, зустрічається коронально-дорсальна артикуляція не тільки ц, а також і з, с: *на ноз'і, по рос'і, сус'іди, с'аду, вчу-с'а* (Р).

Коронально-дорсальну артикуляцію приголосних з, с, дз, ц відзначають дослідники північної Бойківщини⁶.

У говірці с. Крушельниці (суміжного, на південному сході, Сколівського району) коронально-дорсальна артикуляція — це вже більш узагальнене фонетичне явище (вона зустрічається у вимові всіх носіїв цієї говірки): *сус'іди, пос'ійали, Збс'а, бой-лис'а, тар'інец', кравец'*.

Коронально-дорсальну артикуляцію с, з, ц, дз, насамперед у вимові жінок і дітей дошкільного і шкільного віку, відзначено

¹ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 24.

² Б. Кобилянський, Гуцульський говор..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, стор. 40.

³ Слід думати, що мешканці цієї частини села не місцеві і своєрідно за своїли зазначену вимову.

⁴ J. Japów, Gwara małopolska Moszkowiec i Siwki Nadniestrzańskiej..., стор. 41; П. І. Приступа, Говірки Брюховицького району, Львівської області, стор. 24.

⁵ М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 28.

⁶ Пор. Я. Рудницький, Важливі ізофони на півночі центральної Бойківщини, «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, Самбір, 1938, стор. 95; М. Парипа, З географії бойківських слів, «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, Самбір, 1938, стор. 119.

нами в підкарпатській говірці с. Уличного (Дрогобицького району), що на півдні межує із Сколівським районом¹.

На всій мовній території району не раз коронально-дорсальна артикуляція звука с чергується з дорсальною у звукосполученнях **св, сп + і**: *с'в'ідок // с''в'ідок, с'в'ідобцтво // с''в'ідобцтво, с'н'іу // с''н'іу*, але *с''в'іт*. Зате с у звукосполученні **см + і** завжди має дорсальну артикуляцію: *с''м'ітіти, с''м'іх*. Дорсальна артикуляція с зберігається також у словах: *с''війато, с''війагати (батогом)* (Р), *с''в(й)ігати (бичом)* (ІФ). В суміжних наддністрянських говірках у звукосполученнях **сп, св + і** є тільки дорсальна артикуляція.

У звукосполученнях **зв, цв** звуки **з, ц** виступають тільки в кореневих складах, мають дорсальну артикуляцію: *з'в'ізда, з''вйе^{вр} // з''вир, ц''в'ітіна², ц''в'іркати (ко^чму)* (дошкуляти).

У південній частині району не раз зустрічається протилежне явище: префіксальне с пом'якшується перед складом з м'яким приголосним: *с''н'іу (далі смо корову на с''н'іу)* (НК).

Звук з спорадично палаталізується перед **и**, яке звичайно обпнжує артикуляцію до **и'**: *гузиро // гуз''і^{ро}* (долішня частина стебла — *с''н'ін обернений до гори гуз''і^{ром}*). В південній частині району звук с'' завжди диспалаталізується в дієслівній формі **смо**: *робили-смо // -сме*. В говірках північної і північно-західної частини району, переважно у вимові молодшого покоління, під впливом суміжної Наддністрянщини, звук с у закінченні **-смо** чергується із **з** і таким чином постають дублетні форми *далі-смо // -змо*. У вимові підбузьких переселенців з с. Руського кол. Верхне-Устрицького району с'' у згаданій вище формі зберігається: *бойкы с''ме, л'іши'і-с''ме*.

Звук с'' чергується із звуком с в прикметниковому суфіксі **-с''к**: *ноу'гуй(е^у)ск'і // -с''к'і (л'уде^н)*, *Ур'іск'ій // -с''к'ій (пан)*. *Нан^(і)(у)ск'ій // -с''к'ій* (прізвище), але *доўс''ц''інск'ій* (з відтінком зневаги — весела, жартівлива людина): пор. польське *dow-scip*, старопольське *dowscip*.

Слід відзначити, що звук с'' переважає у вимові молодшого покоління під впливом суміжних наддністрянських говірок, в яких прикметники і слова з прикметниковими закінченнями мають тільки суфікс **-с''к**: *пán'с''к'ій, рін'с''к'ій*. Суфікс **-с''к**, переважно у вимові старшого покоління, чергується з суфіксом **-ц''к**: *пán'ц''к'ій, м'іц''к'ій, Йас''ін'ц''к'ій, рін'ц''к'ій*.

Звук с'' завжди диспалаталізується в іменниковому суфіксі **-ис''к-о**: *хлоп'іско, кон'іско, д'іўчиско, дит'іниско* і т. п.

¹ Згадана говірка в протилежності до сусідніх говірок характерна тим, що диспалаталізує м'які приголосні **д, т, з, с, л, н** у кінці слова і перед твердими приголосними в середині слова: *буд (будь), господ бог, пом'іт (поміть), вилаз (вилазь), Васіл, ден, Сен; д'ітмі, к'інми, б'ітте здорові*.

² Насінна конюшина після вимолочення. Як відомо, група **цв** у слові *ц''в'ітіна* в північній частині району і в суміжній Наддністрянщині є архаїчним залишком, бо тут група **цв** вимовляється як **кв**.

Фонема л' виступає перед усіма голосними, в тому числі перед і з о у вимові найстаршого покоління. На всій території району й околиці немає епентетичного л' після губних у 1-й ос. одн. і 3-й ос. множ.: *рóbйу, рóbйат* (Р), *рóbйиет* // *-бйут* (ІФ); немає його у словах: *здорóbйа, на погот'бйу, дерейбйаннйй*, але воно наявне, як і в загальнонародній мові, у словах: *зим'бйл'а, грéбл'а, грабл'и, крóпл'а*. Відсутність епентетичного л' відзначено в бойківських¹, наддністрянських² і надсянських говірок³. Аналогічне явище відзначено в говірках Добромильського, Хирівського і Старосамбірського районів.

Звук л' у звукосполученні л'н у позиції після голосних високого і високо-середнього піднесення у декількох словах (в тому числі в назвах сіл) втрачає палатальність і тоді, як кожне л в цій же позиції, переходить у нескладове у (̄у): *Нид'бйуна, С'м'бйуна, Топ'бйуниц'а* (назви сіл), *ц'іп'бйуно, пч'бйуний* (м'ід).

Якщо перехід групи л'н у ̄ун зустрічається на широкій мовній території, то зміна групи л'н у нн, внаслідок дії так званої регресивної асиміляції, виступає тільки в південній частині району (у вимові старших жителів), аналогічно до суміжних бойківських говірок: *Меч'нникóвич, Крушён'нниц'а, Топ'ін'нниц'а, Йам'ён'нниц'а* (назви сіл), *ретён'нний* (польське *rzetelny*), *пиннувати*.

Слід відзначити, що в говірках північно-західної частини району зустрічається на місці палатального л його напівпалатальний відтінок: *С'м'іл'на, мёл'ник* (З)⁴.

Звук н' виступає перед усіма голосними включно з і < о. Він зберігається в частці н'ай (нехай), що зустрічається у вимові старшого і середнього покоління південної території району. В північній і північно-західній частині району виступає частка *най // ней*, як і в суміжних наддністрянських говірках⁵.

Спорадично у вимові найстарших носіїв південної частини району звукосполучення н'к переходить у йк: *старійк'и* (наз. множ.), *сónийко, д'іти малійк'и* (Р). Це явище найпоширеніше в с. Зубриці.

Перехід н'к у йк зафіксовано в підкарпатських, карпатських і закарпатських бойківських говірках⁶. В північно-західних над-

¹ С. Рабій, назв. праця, стор. 18; І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 112.

² J. Japów, *Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskie...*, стор. 51.

³ М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 24.

⁴ Це напівпалатальне л пояснює появу нескладового у внаслідок цілковитої диспалаталізації л у таких словах, як *С'м'бйуна, Нид'бйуна* і т. п.

⁵ Слід відзначити, що в с. Городищі форма н'ай, що появляється у вимові одного з тамошніх автохтонних жителів, дала привід для його прізвиська н'ай.

⁶ А. Княжинський, Фонетика підгірського бойківського говору села Тисовиця (Турчанського повіту), «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, стор. 115; С. Рабій, назв. праця, стор. 23; І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 129.

дністрянських говірках¹ такий перехід помітний тільки у фольклорі (як архаїчний залишок). Аналогічне явище зустрічається у вимові старших носіїв говірок Нижанковицького району і в бойківських говірках Добромільського, Хирівського і Старосамбірського районів.

Окрему групу утворюють фонема **ч, ж, ш** у групах **ча, (жа)², ша** та фонема **р**, які зберігають більший або менший ступінь палаталізованості, залежно від території району і від віку окремих носіїв говірок.

В північній і північно-західній частині району, де групи **ча, (жа), ша** в наголошеній позиції переходять у **ч'е^н // чи, жи // (ж'е^н), ш'е^н // ши**, у вимові старшого покоління палаталізований відтінок чергується з півпалаталізованим, а в молодших носіїв говірок півпалаталізований відтінок може переходити у цілковите ствердіння. Буває й таке, що в окремих старших представників говірок помітний інколи нахил до диспалаталізації шиплячих, а в окремих молодших носіїв говірок може зберігатися архаїчний тип вимови (зрештою у вимові тих і інших представників згадані вище приголосні в часто вживаних словах вимовляються твердо, а в рідко вживаних — м'яко).

В населених пунктах Бистриця, Смільна, Жданівка, що межують із Стрілківським районом, і в с. Новому Кропивнику у вимові старшого покоління зафіксовано палаталізованість шиплячих в групах **ча, ша** та півпалатальність з нахилом до цілковитої диспалаталізації в групі **жа**: *вибач'їти, ч'їесто* (часто), *ш'їнка*, але *жил', ж'їела* (жала), *жила* від жити.

Група **ча, жа, ша** в ненаголошеній позиції реалізується в північній частині району як **ч'ї // чи, ж'ї // жи, ш'ї // ши**: *т'їч'ї // -чи, р'їшч'ї // -ши, чир'їш'їц'ї, р'їж'ї // -жи, жил'ї // ж'їл'ї, (ни^е) ж'їдїн // жидїн* (чого), *ш'їнувати // шинувати*, але *наш'ї* (мама) (ІФ).

В південній частині підбузької території і в говірці с. Зубриці, де немає підвищення артикуляції **а** в групах **ча, жа, ша**, зберігається палаталізованість шиплячих не тільки у представників старшого, а й середнього і навіть молодшого покоління: *д'їт'їва-ч'а* (діт'ваки), *к'їлч'а, р'їшч'а, ї богач'а, ш'анувала м го, грїш'а*, але *жал', ж'їли смо* (хоч і тут виявляється ледве помітний ступінь палаталізованості).

У недалекій передміській говірці м. Дрогобича палатальність шиплячих у групах **ча, жа, ша** у вимові найстарших жителів така велика, що вони переходять в категорію середньоаязичних приголосних: *м'їц'їет, з'їлувати, дрогобиц'їан, с'їнка, с'їнувати*.

Палаталізований відтінок шиплячих у групах **ча, (жа), ша**

¹ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 4.

² Фонема **ж** у групі **жа** вимовляється твердо, тільки спорадично у вимові старшого покоління іноді зберігається її м'якість.

відзначено в наддністрянських і карпатських говірках¹. У бойківських підкарпатських і карпатських говірках суміжних Сколівського і Славського районів звук *ч* переважно зберігає палатальність, а звуки *ж, ш* переважно стверділи.

На велику палатальність шиплячих вказують такі приклади з бойківської території: *буду розчынати з кінця*², *в хаті всього статком, лише жыти*.

Привертає до себе увагу форма *ниц'ати*, якій відповідає староруська форма *ницати і ницати*³.

Палаталізоване *р* зберігається в південній частині району у вимові всіх носіїв говірок перед голосними *а, о, у*: *косар'а, бригадир'а, посвар'атс'а* і *помір'атс'а, кұр'ом, косар'ом* (ор. 'одн. і дав. множ.), *тр'ох, штир'ох, кұр'у, жур'ус'а*⁴.

В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, *р* здиспалаталізувалося перед *у, о*: *кұру; трох, кұром*.

Якщо в південних говірках палатальне *р* з напівкоротким *і* (*ї*) зберігається в іменниках з суфіксом *-ар* (про це вже була мова при аналізі фонемі *і*), то в інших словах з кінцевим *р* помітний палаталізований або диспалаталізований відтінок: *вопір', твар'*; але *тепёр, четвёр*.

Палаталізоване *р* з напівкоротким нескладовим *і* у словах із суфіксом *-ар* зафіксовано в бойківських карпатських і закарпатських говірках⁵ (в останніх говірках подекуди зберігається тільки палаталізованість); аналогічне явище відзначено в бойківських підкарпатських⁶ і карпатських говірках Славського району, у гуцульських говірках⁷, у деяких населених пунктах східної Лемківщини⁸, а в надсянському (долівському) говорі⁹ зустрічається пом'якшення *р* не тільки у суфіксі *-ар*, а і в середині слова і навіть після голосного *е*: *боднар', паламар', вер'ба, дер'ті* (дерти), *кр'ек* (польське *krzak* — кущ), *смер'ека, пер'ец*¹⁰.

¹ І. Верхратський, Говір батьків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 14; А. Княжинський, Фонетика підгірського бойківського говору..., «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, 1938, стор. 115.

² «Галицько-руські народні приповідки», т. III, вип. I, стор. 41.

³ И. И. Срезневский, Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, т. II, СПб., 1902.

⁴ Палаталізоване *р*, яке зберігається в південній частині району, як і в суміжних бойківських говірках, вказує саме на архаїчний тип цих говірок.

⁵ І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бітля, ЗНТШ, т. СХІV, кн. II, стор. 121; А. Княжинський, Межі Бойківщини, «Літопис Бойківщини», ч. 1, стор. 30; І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 143; І. Верхратський, Знадоба до пізнання угороруських говірок, ч. I, стор. 30.

⁶ А. Княжинський, Фонетика підгірського бойківського говору..., «Літопис Бойківщини», ч. 10, р. VIII, стор. 116.

⁷ Б. Кобилянський, Гуцульський говір..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, стор. 37.

⁸ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 61.

⁹ І. Верхратський, Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV, стор. 36.

¹⁰ Там же.

Слова нового походження мають уже в досліджуваних говірках тверде **р**: *бригадир, ком'ісар* (в залежних відмінках, як уже відзначено, **р** у згаданих вище словах зберігає палаталізованість: *бригадир'а*¹, *бригадир'ови* і т. д.).

Якщо в говірках північно-західної території району палатальне **р** у кінці слова стверділо вже у вимові найстарших носіїв говірок, то в середині слова часом у мові старшого покоління може зустрічатися палаталізований відтінок **р** навіть із залишком вокального елемента: *бліише"т цір'кве, вєр'х* (П)². Палатальне **р** в середині слова зафіксовано в закарпатських говірках³.

Задньоязичні **г, к, х** пом'якшуються перед **і, е**, яке найчастіше вимовляється як **е"**, та в групах **ки, хи**, що в ненаголошеній і наголошеній позиціях чергуються з групами **к'и^е, х'и^е**. Крім того, ненаголошена група **к'и** в середині слова чергується з групою **к'і**: приголосні **г', к'** виявляються також перед наголошеним і ненаголошеним **е**, яке звичайно в наголошеній позиції підвищує артикуляцію до **е"**, в ненаголошеній — частіше до **и^е**.

Звук **г'**: *г'імнázійа, г'імнáстика*, а також *г'ітіна, г'ішка, г'є"рá* (з перевагою в північній частині району), *Г'є"н'ко* (Євген), *г'є"дл, г'є"лє"но* (череве), *г'и^е(в)ор'гін'ійа*.

Звук **к'**: *так'є, висок'і* (наз. множ.), а також *к'істо, к'іло, к'існий, пок'и^ер*⁴ з *покорм, два рók'и^(е), рúк'и^(е), рук'и, к'и^есиліц'а* || *к'ісиліц'а*; *к'и^ешен'а* || *к'ішен'а, к'и^ерніц'а, к'є"ртіц'а, к'є"рвá* (ІФ), *к'єрве* (наз. множ.) (Р).

Звук **х'**: *х'ітвán'іти* (довго хворіти без надії на видужання), *х'іхотати(с'а), х'и^(е)р'іти, х'ітрий*.

Як бачимо, здатність до пом'якшування (палаталізації) приголосних в досліджуваних говірках не однакова, а саме:

¹ У вимові старшого покоління *бригадир'а* і т. д.

² Якщо напівкоротке **і** (**і**) після **р** — це залишок давнього **ь**, артикуляція якого в староруській мові була наближена до короткого **і** (**і**), то після твердих приголосних у бойківських говірках зафіксовано напівкороткий звук **ы** (**ы**) — залишок давнього **ъ**; пор. А. Княжинський, Межі Бойківщини, «Літопис Бойківщини», ч. 1, р. VIII, стор. 29. В досліджуваних автором південних говірках Боринського району (с. Либихора) відзначено залишок давнього **ъ** насамперед у словах на дзвінкий приголосний: *хл'ібъ, ланъ, Ташкунъ* (Тяжкун — прізвище), також *когútъ*. Аналогічне явище відзначено дослідниками також на території російських діалектів. У муромських діалектах після дзвінких і глухих приголосних, в тому числі і таких, що виникли внаслідок оглушення дзвінких приголосних, спостерігається відтінок голосного звука, позначений через **ъ**: *запр'огъ, готовъ, къроводъ, врагъ, хлебъ; сакъ, троихъ, хочетъ, готъ, горатъ*; пор. В. И. Тягунова, О сохранении звонких согласных на конце слова и перед глухими в муромских говорах, «Доклады и сообщения Института языкознания», IV, Изд-во АН СССР, М., 1953, стор. 18—19.

³ О. В. Гоsch, Zum Kleinerussischen in Ungarn, Archiv für slavische Philologie, XVII B., 1895, XIX B., 1897, стор. 355.

⁴ Розвиток форми *пок'и^ер* слід пояснювати так: після зникнення кінцевого **о** в новому закритому складі перейшло в **і**, а група **к'і** уподібнилась до дуже поширеної тут групи **к'и^е**.

1. Губні **б, п, м, в, ф** пом'якшуються (палаталізуються) тільки перед **і**: *б'іб¹, н'існій, м'істо, в'іу (вола і в'іу вела), ф'ійіука*.

2. Пом'якшене (палаталізоване) **р** виступає перед **і** з ненаголошеного **а** (після м'яких приголосних) у північній частині району, аналогічно до такого ж явища в суміжних наддністрянських говірках: *р'існій (р'існа грушка), р'ібіій, б'ур'і, к'ур'і²*.

3. Пом'якшену (палаталізовану) вимову мають звуки **с, з, ц, (дз)** в окремих носіїв говірок південної території району, аналогічно до такого ж явища в суміжних на північному сході говірках Сколівського району: *б'ій'ус'а, Р'уз'а, ц'іхо, дз'уб*.

Зате на всій території району, аналогічно до суміжної Наддністрянщини, вищезгадані звуки мають дорсальну артикуляцію.

4. Звуки **ч, ш, (ж), (дж)** у групах **ча, ша, (жа), (джа)** у вимові старшого покоління північної і північно-західної частини району та у вимові молодшого і середнього покоління південної території району напівпом'якшені з нахилом до повної диспалаталізації: *ч'і^ес // чис, ч'ас // час, ш'є^чпка // шіпка, ж^(')ал', ж^(')ил', ж^(')іти (жати), дж^(')агін, садж^(')а, пр'адж^(')а // -жа³*.

Пом'якшеними (палаталізованими) бувають в досліджуваних говірках, переважно у вимові старшого покоління (з більшим поширенням на південній території району), передньоязичні **д, т, з, с, н, л** перед **і** з **о**: *д'ім, т'ік (току), с'іл', с^(')л'бз'іу, н'іс (носа), іал'іука*.

Дуже пом'якшеними (палаталізованими) є звуки **к, х** в групах **к'і^е, х'і^е** (крім груп **ки, хи** в індивідуальній вимові носіїв південних говірок району).

5. Артикуляційною стійкістю відзначаються звуки **д', т' н', л'**, які в досліджуваних говірках, як і в загальнонародній мові, мають дорсальну артикуляцію.

Приголосна фонема **й**

Хоч приголосна фонема **й** в позиції після голосних відзначається дещо ширшою щільною від такої ж фонемі в іншій по-

¹ Як уже відзначено, в говірках південної частини району у вимові найстаршого покоління зберігаються залишки палатального **б** у кінці слова *др'іб' (др'імнā худоба — в'іуц'і, кози)*.

² У групах **бй, пй, мй, вй, фй** і в групі **рй** у вимові старшого покоління північної і північно-західної території району та у вимові молодшого покоління с. Нового Кропивника (південна територія району) губні та **р**, хоч і стверділи, однак в позиції перед **й** зберігають деякий відтінок палатальності (а може скоріше палаталізованості). Натомість у вимові молодшого покоління північної території району, аналогічно до суміжної Наддністрянщини, після зникнення **й** в та **р** стверділи: *с'віто, с'вігати (бичом), грітка, грід'іл'*.

³ Слід відзначити, що звуки **ж, дж** у вимові найстарших жителів південної частини району в групах **жа, джа** мсжуть вимовлятися і з м'яким відтінком.

зиції, проте різниця ця незначна і фонема ця позначається одним знаком **й**.

Фонема **й** на території тутешніх говірок, як і в суміжних говірках, підлягає різним змінам, а саме: **й** у звукосполученні **мй** уподібнюється до попереднього звука щодо місця артикуляції і переходить до категорії носового звука **н'**: *мн'áсо, мн'áта, мн'атк'ий* (м'який), *с'імн'а, в'імн'а, т'імн'аниц'а* (тім'я) (Р), *к'імн'а* (тім'я) (ІФ), *мн'ієра, мн'ієсо* (ІФ).

В суміжній наддністрянській говірці с. Городища зустрічаються дублетні форми: *міє^ара // мн'ієра, міє^осо // мн'ісо, в'імйє^а // в'імн'іє, к'імйє^а // к'імн'іє, с'імйє^а*¹.

Звук **й** у звукосполученні **йш** (у вищому ступені прикметників) уподібнюється до наступного звука; так виникає група **шш**: *б'іл'іш'ш'ій, добр'іш'ш'ій, йас'н'іш'ш'ій*².

Фонема **й** зникає в дав. і місц. відм. одн. жін. р. прикметників та займенників, переважно прикметникової відміни, і числівників такої ж відміни: (*на*) *висок'і гор'і (йє^а)її, (її)її (їй), на (то)т'ї (тій), (в)трет'і (годін'і)*.

В досліджуваних говірках, як і в більшості південно-західних говорів і в деяких східних говірках, фонема **й** зникає в закінченні **-ойу, -сйу**, внаслідок чого при зіткненні двох голосних останній переходить у нескладовий звук **у**: (*над*) *високоу гороу, свойоу р'укоу, такоу р'ичий // -чоу; (з) неу*.

Фонема **й** зникає в середині слова в групі **-ій**: *в'іна, в'іт, В'іт'їс'ка гора*, а також *йак'іс'* (якийсь), *в'ос'ко // в'ойско* (у наддністрянських говірках — *в'ойско*, пор. польське *wojsko*).

Дзвінки і глухі приголосні

Дзвінки приголосні в кінці слова в північній частині району втрачають дзвінкість: *б'ін, др'ін* (домашнєптаство), *л'іт* (лід), *м'іт'* (мідь), *беч'іс, в'іс, верс''* (кинь), *н'їш, ст'орш, п'амб'іх, морк з морк*³. У словах, що вживаються в говірках недавно, вже спостерігається дзвінкість приголосних в кінці слова: *нарсуд, райсоб'ез* (у вимові молодшого покоління).

В північно-західній частині району дзвінкість приголосних уже в основному зникла, хоч у вимові найстарших представників говірок дзвінки приголосні в кінці слова вимовляються то приглушено, то глухо: *сад, гор'от, в'із, н'їж, віпр'іх* (випр'іг).

В південній частині району дзвінкість приголосних у кінці

¹ Збереження **й** у звукосполученнях **мй** у наддністрянських говірках аналогічне до **й** у групах **бй, пй, вй**, а також **фй** у словах: *р'об'йу, к'уп'йу, м'о'ф'йу, тра'ф'йу* і т. п.

² **І** в суфіксі **-ій** може також чергуватись з **й** // **и**.

³ У 1940 р. під час досліджень мови говірки кол. с. Нагуевичів відзначено дзвінку приголосні в кінці слова у вимові найстарших жителів: *л'ід, в'із, П'ідбуж, до н'іє*. Наявність дзвінких приголосних у кінці слова підтверджує також не раз уже згадувана фраза з Нагуевичів: *Ол'ійник на дождж фівкає*, записана І. Франком в «Галицько-руських народних приповідках».

слова зберігається найчастіше в мові найстаршого покоління, але і тут уже послідовність захитана; в одних і тих самих носіїв говірок дзвінки приголосні вимовляються то приглушено, то глухо: *погіб*, *с'л'уб*, але *хл'ін*; *город*, *сад*, *ма́йеж в'із і перев'із* (приказка), *верз'*, *кс'ондз*, *н'іж*, *посаг*, *обор'іг*, але *с'ц'іх* (стіг), *ізним'іх*.

Часткову втрату дзвінкості кінцевих приголосних відзначено перед глухими приголосними наступного слова у вимові молодшого покоління південної території району: *граб тр'ішчій*; *д'ід плоче*; *град падаї*; *сторож скочій*.

Взагалі слід відзначити, що дзвінки приголосні в кінці слова в північній і північно-західній частині району (крім спорадичної вимови найстарших жителів) втратили дзвінкість, як і в суміжних наддністрянських говірках, а в південній частині району дзвінкість кінцевих приголосних вже захитана, насамперед у мові молодшого покоління, хоч у цього ж покоління (переважно в старшій шкільній молоді) наявна вже дзвінкість приголосних під впливом загальнонародної мови.

Дзвінки приголосні перед глухими в середині слова завжди втрачають дзвінкість: *воробці*, *р'ітко*, *бліс'ко*, *нішка*. Глухі перед дзвінками уподібнюються до них щодо дзвінкості: *прбз'*-*ба*, *ходз'би*, *веч'лігде'н'*, *брадрура* (нім. *Bratröhre* — духовка), *гол'іджго*.

В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, глухі перед сонорними й голосними звуками наступного слова (межислівна фонетика) стають дзвінками: *рук'ує йаг' л'іт*; *р'іг неч' в'ік*; *р'іг р'ічно*; *брад Іван*; *ходіли-змо*¹.

В південній частині району глухі перед сонорними й голосними зберігають глухий відтінок: *боліт н'а голова*; *пчоби збираїут м'ід*; *на л'ік нема*; *йак раз*; *дун рв'ати*; *йак мама*; *ваш Іван*; *ходіли-смо*.

Задньоязична фонема *x* перед дзвінками приголосними (в тому числі перед сонорними) вимовляється як *g*: *м'іг жіта*; *здог баран*; *с'м'іг л'уд'ім пов'істи*; *о'глуз-ім*.

Зазначені вище приклади вказують на те, що позиція глухих перед сонорними й голосними в південній частині району захитана, зате тривка позиція *s* у дієслівному закінченні *-смо* // *-сме*.

§ 6. Метатеза

Метатеза — це переміщення окремих складів або звуків слова. Їх відзначено в таких словах: *П'ідманастірок* // *П'іднама-*

¹ В 1940 р. в найстарших носіїв говірки с. Нагуєвичів глухі перед сонорними і голосними зберігалися: *йак можете, так роб'іт, наш отей*; *ходіли-смо*.

стірок, поверёсло¹ з перевёсло, говоріти // вогоріти, рогаїїжитис"а (горойїжитис"а); полуп'іток // ко"луп'іток з полук'іпок, трепентіна з терпентіна (скипідар).

§ 7. Асиміляція і дисиміляція приголосних

Приголосні фонемі уподібнюються між собою не тільки щодо місця, але й щодо способу артикуляції.

Асиміляція щодо місця артикуляції зустрічається повна (*р'іч'ч'ій, віш'ш'ій, джш'ш'ій*) і часткова (*й'єч'ч'ій, м'єч'ч'ій, т'онч'ч'ій*).

Асиміляція щодо способу артикуляції виявляється у зміні природи звука: дзвінкості, а також м'якості (твердості) його.

У формі *Раўро* з *Лаўро* появу *р* на місці *л* слід пояснювати як наслідок асиміляції на віддалі.

Дисиміляція менш поширена від асиміляції. Дисиміляція у групах *-чт-, -цт-, -чн-* зустрічається переважно в вимові старших носіїв говірок: *с"в'ідбцтво* поряд з *с"в'ідбство, п'он'ішниц"а*² з *п'об'ічниц"а* (більше ліжка).

Форму *пов'іште*, що спорадично зустрічається переважно в вимові старшого покоління поряд з формою *пов'іchte*, треба розглядати як наслідок дисиміляційного процесу — переходу групи *чт* (з *джт*) в *шт*, в протилежності до загальнонародної вимови, де група *жт* (*шт*) розвинулась з *джт*.

Форми *п'юшта, рушнік* відомі тільки в говірках південної території району, переважно старшим жителям, а в середнього покоління під впливом наддністрянських говірок зустрічаються форми *п'ючта, ручнік*. Зате в шкільній молоді старшого віку відзначено форми, паралельні з літературною мовою.

Спорадично групи *мк, мн* в мові окремих носіїв говірок реалізуються як *ўк, ўн*: *зайкні двёр'і, зо ўноў*.

Дисиміляція сонорних помітна у вимові старшого покоління, переважно в словах іншомовного походження, при наявності щонайменше двох сонорних звуків: *антил'і(е)р'ійа, л'іе"вол'ви"р, л'ікмирувати з рекл'амувати* (бронювати), *кламар'і* (Р).

Бувають також випадки дисиміляції окремих сонорних: *гор'ініц" з гор'іліц" , перенциц"увати з перелиц"увати*.

§ 8. Подовження (подвоєння) приголосних

В даних говірках, як і на всій південно-західній мовній території, відсутнє подвоєння (подовження) м'яких приголосних

¹ Після метатези склад *пе* на початку слова перейшов у *по*, аналогічно до *поверечи* (покинути).

² Форма *п'он'ішниц"а* поширена у вимові всіх носіїв говірок.

перед давнім звукосполученням й + голосний: *нас''ін'а, вєс''іл'а* і т. п.

Але у вимові шкільної молоді старшого віку відзначається вже подвоєння приголосних вищезгаданої категорії слів: *вєс''іл'-л'а, прошч'ан'н'а, змаг'ан'н'а, науч'ан'н'а*.

Подовжена вимова приголосних зустрічається також внаслідок збігу префіксального і кореневого приголосного: *бєсс'онниц''а, ссувати, с'ойпати, ззир'атис''а*.

Відзначено також подовження приголосних внаслідок уподібнення артикуляції кореневого приголосного до префіксального приголосного: *з''з''ім'ати* (зловити), *з''з''исти*.

В середині слова подовження приголосних помітне при збігові приголосного основи із суфіксальним приголосним: *Вінники, Бр'онниц''а, Сторонн'а* (назви сіл), *бєс'сонниц''а, пранн'ік, макоу'ійенник*¹.

Про появу подовження носового **н** внаслідок переходу групи **дн** в **нн**, а також переходу групи **л'н** в **нн** див. вище.

Слід звернути увагу на подовження деяких приголосних у вищому ступені прикметників:

а) подовження **ш** внаслідок прогресивної асиміляції в групі **шч**: *сєре''д'іш'ш'ій, д'іш'ш'ій*;

б) внаслідок регресивної асиміляції в групі **йш**: *б'іл'іш'ш'ій, мил'іш'ш'ій, йас''н'іш'ш'ій*.

Подовження у вищому ступені прикметника внаслідок асиміляції в групі **дш** через **тш** > **чш** > **чч**: *мол'оч'ч'ій, кор'об'ч'ч'ій, сол'об'ч'ч'ій*.

Наявність подовження **л** в слові *л'л'ати* в південній частині району: *л'л'у, л'л'у^(е)ш, (дошч) л'л'у^(е)*. На північній території району, як і в Наддністрянщині, виступають форми *л'й'єйу, л'й'єйєш, л'й'єйєч* і т. д.

§ 9. Скорочені форми слів

Часто скорочуються слова, що в карпатських говірках звичайно мають емоційне забарвлення (викликають подив, здивування): *ад'і* з *а див'і* (після зникнення **в** між двома однаковими голосними вони зливаються в один звук), *ад'іт* з *а див'іт* (після зникнення **в** голосні фонемі **і**, **и** зливаються в один звук **і**, перед яким попередній передньоязичний приголосний пом'якшується за аналогією до такого пом'якшення перед **і** з **о**).

Форма *ней* (північна частина району) і форма *н'ай* з *нехай* (південна частина району) — це скорочення колишньої імперативної форми 2-ї ос. одн. від слова *нехайти*, що в досліджуваних говірках і говірках околиці зберігає своє первісне значення: *ней го* (не займай його), *нейте тот'о* (не займайте цього).

¹ У північній частині району, як відомо, *макоу'ійенник*.

Інколи скорочуються слова, що в реченні виконують функцію вставних слів: *наў, може, з не знайу (наў, коли вже то л'їто буде?)*.

§ 10. Спрощення приголосних груп

Спрощення приголосних груп помітне в досліджуваних говірках при збігові кількох приголосних у середині, а також і в кінці слова.

Спрощення приголосних у середині слова

Хоча в групі стн т зникло (аналогічно до загальнонародної мови) в таких словах, як *кóрисний, не^ннависний, п'існий, р'асний* (Р), *р'існий* (ІФ), але воно може зберігатися в слові *йі^с(т)ний* з *істний* (у звороті *йіс(т)на праўда*).

Спрощення приголосних в кінці слова

Таке явище спостерігається у групі ст', що на даній території і поза її межами переходить у с''ц'': *йіс(ц'')* (їсть), *пов'іс''(ц'')*, *дас''(ц'')* (*не дас'' си слова речі́й*), *шіс''(ц'')*, *не^ннавис''(ц'')*.

У слові *пóк'и^р* (покарм) м зникло при збігові двох сонорних.

II. ОСОБЛИВОСТІ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ

При розгляді морфологічних особливостей говірок Підбузького району звертаємо увагу на специфічні особливості, якими вони відрізняються від загальнонародної мови, та на їх риси, спільні з загальнонародною мовою.

Окремо розглядаються морфологічні особливості північної і північно-західної частини району в їх зв'язках з наддністрянськими говірками, з одного боку, та морфологічні особливості говірок південної території району, що відрізняють їх від останніх говірок району і пов'язують з суміжною бойківською територією на півдні й на південному сході — з другого боку.

А. Морфологічні риси

ВІДМІНЮВАНІ ЧАСТИНИ МОВИ

§ 1. Іменник

Словотвір

Іменникові префікси

Префікс (в)о- зустрічається в безсуфікських словах: (в)облуд (*п'іту (в)облудом*), (в)опад (*на два впади бити ког*), (в)опал' (*майу вopal' у груд'ох*).

Архаїчний префікс полу- зберігається в таких словах: *полудранк'и*, *полук'іпок*, *полук'ішок*, *полумац''ок*¹ (чвертка), *полумисок* (велика миска), *полум'іток* — *дванайц''ат' пас(''')м*.

Префікс су- наявний у таких словах: *суголовок* (поперечні

¹ У мові молодшого покоління *чвeртка*.

гони), *сугорбок* (пагорок), *сум'іжник* (сусід; власник поля, розділеного межею), *сумрак* (сумерк), *супр'іжник* (один з власників двох спржених коней).

Іменникові суфікси

Суфікс *-'анк-а, -йанк-а*¹ виступає в словах на означення назв бадилля картоплі і стручкових рослин, місця після їх збору, а також місця після збору жита, проса: *бобоу'йанка, бул'б'йанка, горохоу'йанка, житн'анка*², *прос'анка*.

Суфікс *-енн-ик*, при допомозі якого утворюється слово *ворожєнник* з *ворожєл'ник*, поширене в південній частині району і в суміжних бойківських говірках. У північній частині району і в суміжній Наддністрянщині наявна тільки форма *ворожєйт*.

Суфікс *-ен'* вживається в двох словах: *нашибен'* («злий» вітер, переважно у фразі *нашибен' фат'у // й'мі'у го* (Р)); на північній території району і в суміжній Наддністрянщині це слово не відоме, тут виступає фраза *ш'інуло го; хорошєн'* у закріпленому звороті *прибе^{(о)р'і пен', б'уде хорошєн'}*³.

Суфікс *-иск-о // -чиск-о*, при допомозі якого утворюються іменники з відтінком зневажливості або частіше співчуття: *б'абиско, Грин'іско // ч'іско, Іван'іско, Митр'іско*⁴, *хлоп'іско, кон'іско* і т. п. Цей суфікс чергується з менш поширеним суфіксом *-ишч-*, характерним для південно-східних говірів⁵.

Суфікс *-иц''-а* — це один з найпродуктивніших суфіксів на території досліджуваних говірок й околиці і ще продуктивніший на південній території району. При його допомозі утворюються:

1) абстрактні назви: *ди'їніц''а, др'ібніц''а, зимніц''а* (великий холод), *к'і'єрвациц''а* (перен. маєток, здобутий важкою працею), *марніц''а* (див. *др'ібніц''а*), *подроб'іц''а* (частіше у множ.), *посл'овиц''а* (приказка);

2) конкретні назви: *з'атканниц''а*⁶ (затулка), *к'і'єрніц''а, к'і'єртіц''а, му(о)рав'іц''а* (землиста краска обличчя людини перед смертю), *с'н'іжніц''а* (снігопад), *с'ук'і'єрвиц''а* (зіпсована кров);

¹ З підвищенням артикуляції *а* до *и(є)* в північній і північно-західній частині досліджуваного району.

² У суміжній Наддністрянщині *житниці*, *пимнічниц'і*, але *бул'б'йєнка, горохоу'йєнка*.

³ Прикметник *хороший* в досліджуваних говірках й околиці не зберігається, його синоніми — *ладний, красний*.

⁴ У південній частині району *Митро*.

⁵ Пор. К. Михалчук, Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины, «Труды Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край», т. VII, СПб., 1877, стор. 530.

⁶ Із *заткал'ниці* (форма загальнопоширена в Наддністрянщині). Форма *затканниці* зберігається в говірці с. Івана Франка як залишок ставовини.

3) іменники жін. р. із зневажливим відтінком: *помійниця*"а (перен. брехуха), *перев'ідниця*"а (обмовниця), *розв'ідниця*"а (перен. обмовниця);

4) назви звірів жін. р., утворені від іменників чол. р.: *волиєниця*"а, *вбучиця*"а, *медведиця*"а;

5) слова, зв'язані з сільським побутом:

а) назви домашнього устаткування: *коўбиця*"а, *лавіця*"а¹, *поліця*"а, *понаішниця*"а; б) назви сільськогосподарських знарядь: *мйєдлиця*"а // *-ниця*"а, *пр'аслиця*"а (на півночі району *пр(й)іслиця*"і), *тёрлиця*"а // *-ниця*"а;

6) архаїчна назва конюшини: *команія*"а (пор. борзі комони в «Слові о полку Ігоревім»);

7) назва явища природи: *куре"в'ілниця*"а (метелиця, завірюха);

8) слова, поширені в південних говірках району: *пйātниця*"а², *пов'іте"рниця*"а (*фест бур'а — в'ітрі, шчо галуж'а ломит, вивертійє" смерєк'и с кор'ін'ом — то пов'ітре"рниця*"а³), *половиця*"а (*де добра трава — кос'ат за половицю"у, а де к'є"нска за трєту зубан'у*) (К), *пташиця*"а⁴ (пташка), *ск'іпйаниця*"а // *ск'іпка*, *т'імййаниця*"а (тім'я).

Суфікс *-іс"-ц"* з *-іс'*, при допомозі якого утворюються іменники жін. роду, які переважно є запозиченими з польської мови і спостерігаються насамперед у північній частині району, аналогічно до такого явища в суміжній Наддністрянщині: *долиглі"в'іс"ця*" (біль — *dolegliwość*), *зяздріс"ця*" (зяздрість — *zazdrość*), *завуз"атіс"ця*" (завзяття — *zawziętość*), *міліс"ця*" (кохання — *miłość*), *оп'ішадліс"ця*" (байдужість — *opieszalność*), *пак'іс"ця*" (переважно у звороті: *робіти на пак'іс"ця*" — наперекір), *уцті"в'іс"ця*"⁵ (*uczciwość*).

Дуже поширений, але вже не продуктивний суфікс *-іт* на означення абстрактних іменників. Крім таких поширених у загальнонародній мові іменників, як: *брєн'к'іт*, *гурк'іт*, *рєг'іт*, *стї"к'іт*, *тїп'іт*, *тїрк'іт*, на території даних говірок відзначено ще такі

¹ У північній частині району і в суміжній Наддністрянщині частіше зустрічається форма *лава*. Про наявність форми *лавіця*"а в наддністрянських говірках вказує така співомовка:

Капустяц"і п'ід лавіцицї

Три дні і три нїчи.

Найдж жи с"ї козачєн'ку

К'їл'ко ти с"ї хїчеи.

Про те, що суфікс *-иц"*-а може також утворювати слова з пестливим забарвленням, вказують форми *капустяц"я*, *водиця*"а.

² Слово *пйātниця*"а в північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, має форму *пйєчтн'он'ка*. Суфікс *-он'к-* утворений за аналогією до суфікса *-он'к-* таких прикметників, як *низон'к'ий*, *солодон'к'ий*.

³ Вимовляється *пов'іте"рниця*"а або *пов'ітре"рниця*"а (форма *пов'іте"рниця*"а виникла внаслідок метатези).

⁴ Форма *перечпилиця*"а характерна для досліджуваних говірок і околиці.

⁵ Кінцеве *ц"* у всіх наведених вище словах найчастіше випадає.

іменники: *віск'іт* (зойк, плач), *га́ук'іт* (гавкання), *дз'а́ук'іт* (крик), *дзэ́н'к'іт* (бряжчання скла), *зб́йк'іт*, *крі́к'іт*, *лэ́м'іт* (зойк, плач, польське *lament*), *лб́м'іт* (ламання чогось), *мн'а́ук'іт*, *пíск(іт)*, *рэ́в'іт*¹.

Суфікс **-ітн'-а** на підсилення риси, позначеної в основі. За його допомогою утворюються абстрактні іменники: *ворог'ітн'а́* (ворожнеча), *дорог'ітн'а́*, а також *хапатн'а́* (легкий спосіб наживи; ненажера — у фразі: *хапатн'а́ дре з огн'а́*).

Суфікс **-ман**, при допомозі якого утворюються іменники з презирливим, а то й зневажливим відтінком: *глу́рман*, *чу́чман* (чучело).

Суфікс **-анин-а** вживається на означення дії або стану: *бештані́на* (знеславлення), *б'ігані́на*, *закрутині́на* (дрібна робота, напр. робота хазяйки в хаті), *заробліні́на* (заробіток).

Суфікс **-изни́н-а** на означення абстрактних іменників, що в загальнонародній мові утворюються при допомозі суфікса **-изн-а**: *в'ітчі́зніна* (майно по батькові), *дарові́зніна*, *мате́р'і́зніна*.

Суфікс **-п'-а** на підсилення ознаки, вираженої в основі; за його допомогою утворені слова:

1) назви людей з презирливим відтінком: *голодн'а́* (тільки в закостенілій фразі *голодн'а́ дре з огн'а́*), *зйі́дн'а́* // *з'з'і́дн'а́* (переп. голодні люди);

2) збірні назви комах з таким же відтінком: *комашн'а́*, *мушн'а́*, *пташн'а́*.

Суфікс **-от-а** на визначення абстрактних понять. Ступінь його поширення більший порівняно з загальнонародною мовою: *глу́потá*, *гризо́та* (журба), *диво́та*, *жеч'брóта*, *мал'óта* (щось мале), *мерзо́та* (поганий вчинок), *псо́та* (пустощі — *псо́та хапáйе'с'а го*), *пусто́та* (аморальна поведінка), *спеко́та*, *щирото́та* (щирість), *хоро́та* (затяжна недуга), *т'існо́та*² (*на с'в'іті́ бу́ла т'існо́та*, тобто голодні роки).

Суфікс **-ох-а** вживається на означення:

1) назви людей: *пе'с'ц'о́ха* (пестійка), *све'крóха*;

2) назви корови з білими плямами: *кв'іто́ха*;

3) назви крові: *т'іто́ха* у фразі *т'іто́ха би т'а зал'л'а́ла* (Р); *к'іто́ха би т'і зал'й'ла* (ІФ).

Суфікс **-уг-а** вживається на означення:

1) назви людей, до яких відносяться презирливо, зневажливо: *во'ло'ц'у́га*, *зло'д'у́га*, *папл'у́га* (базіка, плетун, плетуха, польське *parla*);

2) назви незрілих овочів: *зи'ли'п'у́га*;

3) назви неврожайної землі: *червон'у́га*.

Суфікс **-ук**; непродуктивний суфікс у досліджуваних говірках й околиці на визначення:

¹ З категорією наведених вище іменників пов'язується безсуфіксний іменник *зав'ід*, утворений від слова *заводіти* (гірко плакати).

² На північній території району *Кісно́та* (*к'іс'ні ро'к'і*).

1) назви підлітків чол. р.: *д'іу́чюк, хлопчюк* (частіше *хлопчак*);

2) презирливої назви дітей: *страччюк* (перен. *байстриук*).

За допомогою суфікса **-ун-ок** утворюються іменники, що означають стан: *найідунок* (тільки у звороті: *не ходит о найідунок, але о скоштіунок*), *перевідунок*¹ // *перев'іди, рабунок, старунок, трафунок* (перен. шкода: *стаї ми с'ї трафунок, в'ід'ї(ї)шла ми коро́ва* (ІФ), *скоштіунок* (див. *найідунок*).

За допомогою суфікса **-ух** утворюються іменники переважно з презирливим відтінком: *жин'ух* (про хлопця, що починає залицятися до дівчат), *зме'рз'л'ух*, (з)*найду́х* (байстриук), *ко^(у)п-ц'у́х* (байстриук, пор. *ко́пцї*), *пий'ец'ух* // *зап'ичник* (лежень), *по^(у)с'м'іг'ух* (обірванець), *стару́х, у(ї)перт'у́х* (пор. польське *uragściuch*).

Суфікс **-цун** утворює слова з відтінком зневаги: *к'е^члаї-цун* (про людину, що має грижу), *лукаїцун*, *старицун*, *с'л'іпцицун*.

Суфікс **-чин** з **-чан** визначає походження людей за їх приналежністю до даного села: *брони́ччїн* // *бронни́чїн* — мешканець с. Брониці, *горо́дишчїн* — с. Городища, *к'іл'чичїн* — с. Кільчич², *силіччїн* — с. Сільця, *ступни́чїн* — с. Ступниці.

Аналогічно утворюються також іменники: *б'ілинчїн* — мешканець с. Білини і *с'їдовїн* — с. Сідога.

Іменники з цим суфіксом зустрічаються в північній частині району. Цей суфікс відбиває фонетичні особливості даних говірок і вказує на територіальну близькість сіл, від яких утворюється назва жителів.

Суфікс **-йа** // (**-н'а, -'а**) характерний для збірних іменників на південній території досліджуваного району: *др'ібїа* (назва овець), *лїбїа* // (**-н'а**) (кора з липи)³.

¹ Частіше у множині:

*А ти ходиши до другої,
Носиши подарунк'и,
А до мене йно приходиши
На перев'ідунк'и* (ІФ).

² Офіційна назва, очевидно сполонізована, *Кульчиці*, польське *Kulczyce*, в мові населення тільки *К'іл'чич'ї* з давнього *Кол'чич'ї*.

³ Крім того, на увагу заслуговують збірні іменники, поширені в досліджуваних говірках й околиці, та збірні іменники, характерні тільки для південної карпатської території досліджуваного району, аналогічно до таких іменників, відзначених автором у бойківських говірках Боринського і Турківського районів.

а) Іменники, поширені на всій території району й околиці: *гед'а, колод'а, кос'и'а, начїн'а* (посуда), *патїча, р'із'а* (дрібні дрова, найчастіше гілля), *р'їшча* (хмиз), *сїча, шмаг'а* (одежа; білизна).

б) Іменники, пов'язані з південною територією району та з бойківською територією на півдні: *бахор'а, ганч'ір'а, д'їтвач'а, конар'а, к'ї(о)р'а, пап'ір'а* і вищенаведені *др'ібїа* і *лїбїа* // (**-н'а**).

На всій іншій території: *бахор'ї* // -ри, *ганч'ї(у)рк'ї*, *д'їтвак'ї*, *кора, конар'ї* // -ри, *ліко, пап'ер'ї* // -ри // -ра.

Безсуфіксні іменники

1. Іменники чол. р., що через зміну (палаталізацію) кінцевого приголосного основи переходять до категорії іменників жін. р.: *заворот'* (голови), *зр'іс''ц''* із *зріст* (про збіжжя), *недобр'ід'* (про рідке збіжжя).

2. Іменники жін. р., утворені без кінцевих складів, які виконували колись функцію суфіксів: *в'ід'* (у фразі — *відь би ті втьила*) (ЯС)¹, *нуд'* (переважно у фразі — *майю ве^чліку нуд'*).

3. Іменники жін. р., утворені від прикметникових основ з палаталізацією кінцевого приголосного звука. Ці іменники підсилюють значення, що міститься в основі прикметника: *брид'* (*там така бридь, що й плюнути не варто*) (ІФ)², *б'іл'* (*солонина самá б'іл'*), *г'ірч* (про щось дуже гірке, переважно у фразі — *г'ірч як полін*), *глу(и)б'ін'* (*водá глу(и)б'ін'*), *калам'ут'* (*йкакáс'' калам'ут' не водá*) (ІФ)³, *л'ут'* (*на двор'і такá л'ут'*), *мерз''* (*мерз'' в'іт с''в'іта* — про людину з поганими якостями характеру).

Слід відзначити, що наведені вище іменники виступають переважно в предикативній функції.

Складні і складені іменники

На території досліджуваних говірок і її околиці зустрічаються складні та складені іменники, переважно відмінні своєю словотворчою будовою від загальнонародної мови. Деякі з них властиві для південної території району (пов'язані з побутом гірського населення). На увагу заслуговують складені іменники — показники архаїчного типу говірок даної околиці.

Серед складних іменників мають перевагу сполучення дієслова з іменником і прикметника з іменником:

а) Сполучення іменника з дієсловом: *градоб'іт'* (великий град), *х'їмород'* (місце в тіні).

б) Сполучення прикметника з іменником: *Б'ілоголоўка* (прізвище замінене прізвиськом *Б'ілей*; саме прізвище має негативний відтінок) (ІФ), *галачуна* з *голоўна* (зневажливо про немовля), *голодрáнец''* (обірванець), *кривоголоўка* (прізвисько, пов'язане з фізичним недомаганням), *кривошійка*.

в) Сполучення дієслова з іменником: *дурис''в'іт* (обманщик), *закрутіголова* (морока; людина, що морочить комусь голову), *прйдис''в'іт* (волоцюга, перен. обманщик), *шибайголова* (шибеник), *ломил'іс, сучикам'ін'* (два останні іменники наявні тільки у фольклорі південної території району), *пе^(у)ре^(у)ве^(у)рнійгорн'а* (зустрічається тільки у фразах *на імн'а пе^(у)ре^(у)ве^(у)рнійгорн'а* (Р); *на імн'ї пе^(у)ре^(у)ве^(у)рнійгорн'ї* (ІФ).

¹ «Галицько-руські народні приповідки», т. I, вип. II, стор. 211.

² Там же, т. I, вип. I, стор. 126.

³ Там же, т. II, вип. I, стор. 237.

Складені іменники виступають звичайно з емоційним забарвленням, дуже часто з негативним відтінком. Причому друга частина складеного слова звичайно підсилює семантичне значення першого слова і тоді словосполучення мають найчастіше форму множини.

а) Іменники з емоційним забарвленням: *баба-гад'юка* // *-га, баба-йага; л'юди-з'в'ірі* (Р), *л'уде^н-з'в(й)ирі* (Р); *чолов'ік-(в)о-г'єн', чолов'ік-гор'ячка, чолов'ік-гор(й)ючка* (в мові носіїв говірок північної і північно-західної частини району).

б) Іменники на означення території: *л'ісі-г'єри, л'ісі-д'єбри, шк'єли-г'єри* (Р), *д'єли-г'єри* (на означення простору).

Сполучення неототожнюваних слів, за Л. А. Булаховським, становлять своєрідний спосіб формування загальних понять, спосіб для сучасної мови глибоко архаїчний¹.

Словозміна

Називний однини

У наз. одн. спостерігається змішання категорій одн. і множ., а частіше змішання родів. Деякі іменники, вживані у множ., переходять до категорії одн.: *вакац^(м)ійа* (канікули), *кон(м)ф'і-тура* (польське *konfitury* — варення), *кр'їжа* (остання форма виступає тільки на південній території району, на всій іншій території району наявний її літературний відповідник, як і в суміжній Наддністрянщині).

Інколи буває протилежне явище — форми множ. виступають замість одн.: *бул'б'ї* (*др'імн'ї*) (Р); *кукур'удзи* (ІФ), *газ'єти* // *ка-з'єти, к'єрве* (*тич'єт*) (Р) (у північній частині району *кроу* // *к'є^нр'є*).

Збірні іменники *бах'єр'є, д'їт'єв'єч^(н)є, к'ї(є)р'є, пан'їр'є* (поширені тільки в південній території району) виступають у функції однини і множини (з перевагою однини).

Іменник *тракторіст* у вимові окремих носіїв говірок має прикметникове закінчення: *тракторістий* (*тракторіс^(н)ц^(н)* — наз. множ.).

Інколи іменники чол. р., що закінчуються на твердий приголосний, пом'якшують його і тоді переходять до категорії жіночих іменників: *страшн'є з'євород' єголові; в'є^нл'їка н'єд'єбр'їт^(н); зб'їж'ї — сам'є зр'їс^(н)ц^(н)*.

Іменник *б'їл'* у мові старшого покоління сприймається як іменник жін. р., переважно на означення душевного болю: *така б'їл', що не^н м'єж витримати; к'їшк'їй б'їл' в кр'їжєх* (ІФ).

Іменник *сус'їд* переходить до категорії іменників на *-є*: *м'їй сус'їдє*.

¹ «Курс сучасної української літературної мови», т. II, К., 1951, стор. 97.

Іменник *потреба*¹ чергується з іменником *пóтр'іб* (причому остання форма зберігає свій рід): *зайшла така пóтр'іб*.

Іменник *пóлум'я* має в тутешніх говірках форму *пóлом'ін'* і належить до категорії іменників жі. р.: *сіна пóлом'ін'*.

Іменники чол. р., що кінчаються на приголосний, у південній частині району мають інколи закінчення ⁽¹⁾о, що надає їм відтінок здрібнілості: *стри́к(о)*², *Он'іфр'о*.

Інколи іменники чол. р., що закінчуються на твердий приголосний, одержавши закінчення -о, переходять до категорії іменників середн. р.: *це́нтро*, *хреп'о́* (хребет). Інколи зустрічається протилежне явище: іменники жі. р. на -а, -'а втрачають це закінчення, а в кореневому слові з'являється вставне е: *дэ́бер* (дєба), *сте́рен'* (стерня) (Б).

Іменники: *л'удина*, *машкára*, *шкара́да* (людина з поганим зовнішнім виглядом), *не'роба*, *не'хл'у́я*, *паску́да*, *сирота́*, *слу-га́* належать до чол. і жі. роду.

Родовий однини

На увагу заслуговує збереження в род. одн. в мові старшого покоління архаїчного закінчення -е, що в старослов'янській мові було властиве іменникам основ на -п: *ка́мене*, *гребене*, *ре-ме́не*, *дне*, *не'лікодне*, *ті́жне*. В мові одних і тих самих носіїв говірок зустрічаються також форми новішого типу: *дн'а*, *ка́ме'н'а*, *ті́жн'а* (у північній і північно-західній частині району: *дн'и*, *ка́ме'н'и*^е, *ті́жн'и*). Аналогічне закінчення виступає також в іменнику *гру́ден'*. Це архаїчне закінчення -е наявне в мові старшого покоління не тільки на території Підбузького району, але й далеко за її межами: в наддністрянських³, підкарпатських⁴, середньокарпатських⁵ і закарпатських говірках⁶.

Іменник *це́рква* // *це́ркоў* (у північно-західній і південній частині району частіше *це́ркоў*) поряд з загальнопоширеною формою *це́ркви* зберігає також архаїчну форму *ці́р'кве* (П).

Іменники IV відміни (давньої основи на -t) у південній частині району мають закінчення -и (таке саме закінчення виступає і в дав. одн.): *лоша́ти*, *пац'áти*, *ти^е(i)л'áти*.

Аналогічне закінчення зустрічається в суміжних говірках Сколівського і Славського районів⁷, у середньокарпатських⁸, закарпатських говірках⁹ та в гуцульському говорі¹⁰.

¹ Такого ж іменникового походження і предикативне слово *треба*.

² У мові найстаршого покоління *стри́к(о)*.

³ Говірка села Городища й околиці.

⁴ Говірки сіл Уличного, Доброгостова, Ясениці-Сільної, Попелів, Дрогобицького району.

⁵ С. Рабі́й, назв. праця, стор. 26.

⁶ І. Па́нькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 199.

⁷ Матеріали Львівського міжобласного діалектологічного кабінету, записані в Сколівському і Славському районах в 1953 р.

⁸ С. Рабі́й, назв. праця, стор. 26.

⁹ І. Па́нькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 245—246.

¹⁰ Б. Ко́билянський, Гуцульський говір..., стор. 49.

У північній і північно-західній частині району, як і в суміжних наддністрянських говірках, з'являється закінчення -а: *ти^e(і)-л'ї^eта, пац'ї^eта* і т. д. (дав. одн.: *пац'їт^(с)у, ти^e(і)л'їт^(с)у*).

В північно-західних наддністрянських говірках (говір батюків) род. одн.: *телети* (дав. одн.: *телету*)¹.

Іменники IV відміни з давньою основою на -п (на всій території Підбузького району і далеко поза її межами) уподібнили закінчення род. одн., як і всіх непрямих відмінків, до іменників II відміни: *вімн'а, і(у)мн'а, с'їмн'а // -мн'а, т'їмн'а // к'їмн'а*. Аналогічне явище відзначено в інших південно-західних говірках².

Давальний однини

У північній і північно-західній частині району, аналогічно до суміжної Наддністрянщини, іменники чол. р. з м'якою основою і основою на -ч, -ж, -ш мають закінчення -ови, як і іменники чол. р. твердої основи: *кон'ови, нож'ови, косар'ови, як п'анови*.

Але в мові найстарших носіїв говірок, насамперед північно-західної частини району, процес уодноманітнення іменників з зазначеними вище основами ще не закінчився. В одних і тих самих носіїв говірок найстаршого покоління зустрічаються дублетні форми: *кон'єви // -н'ови, косар'єви // -р(ї)ови, але корч'ови*.

В південній частині району також спостерігається тенденція до уодноманітнення вищезгаданих типів іменників з тією різницею, що дублетні форми виступають у мові всіх носіїв говірок: *Васил'єви // -л'ови, ковал'єви // -л'ови, з'ятеви // з'ят'ови, але Гуданічови* (прізвище *Гуданіч*).

Змішання іменників з основами на тверді і м'які приголосні — особливість, характерна для південно-західної групи говорів³.

Кілька іменників чол. р. поряд з закінченням -ови зберігають давні закінчення -у: *п'анови // -ну, пс'ови // псу* (насамперед у фразі — *л'їпша псу м'їха, їак к'їїб'ом поза в'їха*), *в'їц'ц'ї'ови // -ц'ц'ї'у, хлопц'ї'ови // -пц'ї'у, чолов'їкови // -ку*).

Іменники середн. р. на -о, -е мають закінчення -ови, рідко -у: *се^eл'ови // (се^eл'ї), п'ас^(с)мови, п'ол'ови, с'бн'ц'ї'ови, їайц'ї'ови*⁴ (в найстаршого покоління, насамперед південної території району, у трьох останніх формах спорадично зберігається закінчення -єви: *п'оле^eви, с'бнце^eви, їайц'ї'єви, але с'єрц'ї'у* — найчастіше у фразі *ро^eсп'їка с'єрц'ї'у*).

¹ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 47.

² І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 47; В. Кобилянський, Гуцульський говір..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, стор. 48.

³ Пор. І. Зілінський, Карта українських говорів з поясненнями, Варшава, 1933, стор. 7.

⁴ В північній і північно-західній частині району, *їєц'ї'ови*.

Іменники на **-t**, як уже відзначено, в північній частині району мають закінчення **-^(o)у**, у південній — **-и**: *ти^e(i)л'іт^(o)у*; *ти^e(i)л'іти*.

В говірках Козелецького й Остерського районів на Чернігівщині в закінченнях дав. відм. одн. іменників IV відміни в одних населених пунктах спостерігається **-і**, а в інших **-и** чи **-і**, **-ові**, **-у**: *дит'ат'і*, *йагн'ат'і*, *порос'ат'і* (Ставицька, Лемеші, Патюти); *тел'іти*, *гусен'іти*, *йегн'іти* (Савине, Старогородка, Сорокошичі, Мороськ); *тел'ат'і*, *тел'ові*, *тел'ату* (Білики)¹.

Знахідний однини не відрізняється від форм цього відмінка в загальнонародній мові.

Орудний однини

Як у дав., так і в ор. відм. іменники чол. і середн. р. з м'якою основою і іменники чол. р. на **-ч**, **-ж**, **-ш** уподібнились до іменників з твердою основою: *дн'ом*, *Васил'ом*, *пол'ом*, *зайац'ом*, *йайц'ом*, *бичом*, *ножом*, *палашом* (у старшого покоління, насамперед південної території району, спорадично зустрічається архаїчне закінчення **-ем** тільки в іменниках з м'якою основою: *ббл'ем*, *йайц'ем*, але *бичом*, *ножом*).

Крім того, в ор. одн. виявляється ще тенденція до уоднонапіннення іменників на **-ча**, **-жа**, **-ша** і на **-йа** та іменників III відміни з іменниками жін. р. з твердою основою: *т'учоу*, *р'ужоу*, *п'ашоу*, *к'ол'ійоу*, *р'ічс'у*.

Ця тенденція, однак, не в усіх говірках району однаково спостерігається, тому що твердість чи м'якість шиплячих **ч**, (**ж**), **ш** не в однаковій мірі зберігається в досліджуваних говірках. Насамперед у південних говірках переважає закінчення **-еу**, **-й^(e)у** над **-оу**: *к'учи^(e)у* // (-чоу), *меж'еу* // (-ж'оу). Іменники III відміни (колишньої основи на **-і**) мають у південній частині району закінчення **-оу**: *зл'ос'ц'оу* // з^(o)л^(o)'іс'ц'оу, *к'ос'ц'оу* // к'іс'ц'оу, *с^(o)'іл'оу*, але *м'ат'ір'у* // *м'ат'ір'оу*²; після шиплячих — **-и^(e)у** // (-оу): *р'ічи^eу* // (-чоу), *н'оци^eу* // (н'ічоу), *міши^eу* // (-шоу).

В говірках недалекого Славського району в іменниках III відміни в одних населених пунктах зустрічаються закінчення **-оу**, а в інших **-у**, аналогічне до такого ж закінчення загальнонародної мови: *н'ічоу*, *с'іл'оу*, *смерт'оу*, *т'ін'оу* (Пл); *с'іл'л'у* (подовження приголосних паралельне до форми *л'л'у*), *т'ін'у*, *н'ічу* (Вл).

В північній і північно-західній частині району, паралельно до суміжної Наддністрянщини, де процес ствердіння давніх м'яких шиплячих приголосних уже завершується, закінчення **-оу** не

¹ Пор. Ф. Т. Жилко, Сучасні зміни в говірках Козелецького й Остерського районів, Чернігівської області, «Діалектол. бюл.», вип. II, К., 1950, стор. 20.

² В північній і північно-західній частині району *м'ат(т)еире(и)у* // -роу.

тільки переважає над **-еґ**, **-и^(е)ґ**, але вже і витісняє його: *Пос'ичоґ* (*Пос'ич(а)* — назва гори), *кучоґ* // *-чи^(е)ґ*, *калужоґ*, *меґжбоґ* // *(-жеґ)*, *дґшбоґ* // *(-шеґ)*, *н^(і)чоґ* // *ночи^(е)ґ*.

Іменники *к'ис'ц'*, *з^(л)ис'ц'*, *смерт'* у північній і північно-західній частині району, як і в суміжних наддністрянських говірках, мають закінчення **-и^(е)ґ**: *кост^(е)ґ*, *злост^(е)ґ*, *смерт^(е)ґ*. У південних говірках району наявне закінчення **-оґ**, **-и^(е)ґ**: *кос'ц'оґ*, *злос'ц'оґ*, *смерт^(е)ґ*.

Іменники I відміни на **-а**, **-йа** мають закінчення **-оґ**, іменники на **-а** — **-и^(е)ґ**: *дорогоґ*, *шлийбоґ*, *газдіни^(е)ґ*.

В іменниках жін. р. на **-йа** закінчення **-оґ** витісняє закінчення **-еґ**: *шлийбоґ* // *(-йеґ)*, але *кол'йой*, *комедійой*.

Закінчення **-оґ**, **-еґ** виступає в говірках району Дністра і Сяну¹ (подільських, покутських, наддністрянських і надсянських).

В північно-західних наддністрянських говірках (говір батюків) переважає закінчення **-ойу** над **-оґ**, поряд з яким рідко виступає також закінчення **-ом²**.

Давні основи на **-ьје** мають закінчення **-ом**: *жит'ом*, *кор'ін'ом*, *з'іл'ом*, *р'із'ом*, *р'ішчом*.

Давні основи на **-t** у північній і північно-західній частині району, як і в наддністрянських говірках, мають закінчення **-^(о)ом**: *гус'и^(е)t^(о)ом*, *лошйт^(о)ом*, *ти^(е)л'йт^(о)ом*.

У південній частині району закінчення **-и^(е)м** чергується із закінченням **-^(о)ом**: *с кур'ати^(е)м* // *-t^(о)ом*, *лошати^(е)м* // *-t^(о)ом*.

На суміжній території Славського району зустрічається закінчення **-ом**, **-и^(е)м**, яке рідко чергується з **-ам**: *тел'ат'ом*, *тел'ати^(е)м* // *тел'ам*.

Іменники типу *цёркоґ* // *цёрква* в мові старшого покоління мають форму *цёркоґйой*, *крóкоґйой*. В іменнику *кроґ* ця форма зберігається тільки в фразі *пл'йй кроґйой* (*-л'оґ*). Така форма в цій же фразі наявна також у наддністрянській говірці с. Городища.

Можна припускати, що контаміновані форми були поширені у наддністрянських говірках, але, очевидно, згодом зникли.

В одного з носіїв південних говірок району відзначено також форму *ж'інкоґйой* (НК).

За інформацією старіших людей цієї ж території форми *рукоґйой* з *рукóйой*, *косóйой* з *косóйой* були поширені в мові їх батьків і дідів.

В мові молодших носіїв говірок, насамперед у шкільної молоді старшого віку, відзначено літературне закінчення **-ойу**: *дороґойу*, *р'ікоґйу*, *хатоґйу*.

¹ І. Зілинський, Карта українських говорів..., стор. 7.

² І. Верхратський, Говір батюків, «36. філол. секції НТШ», т. XV. стор. 45.

Іменники чол. р. II відміни з твердими основами (крім іменників з основами на **-ок**) мають закінчення **-і, -і // -у**: на *гѳрб'і, на с'в'іт'і, в сад'і*, але по *сад'у, на Д'іл'і*, але по *Д'іл'у, на тѳц'і*, по *рѳц'і, на порѳз'і, на оборѳз'і*; *ѳ м'іс'і // -ху, на мху // мс'і, на гр'іс'і // -ху*.

Іменники з суфіксом **-ок** мають закінчення **-у**, яке не раз чергується з закінченням дав. відм. **-ови**: по *горпк'у // -кѳви, в с'ц'і-ішк'у // -кѳви, на пе^(ш)н'к'у // -кѳви*.

В суміжній Наддністрянщині зустрічається тільки закінчення **-у**: по *горпк'у, ѳ стішк'у*.

Якщо закінчення **-ѳви** в даних говірках характерне тільки для іменників із суфіксом **-ок**, то на території середньокарпатських говірок воно має більше поширення: по *горпкѳви, при вогн'ѳви*¹.

Іменники з суфіксом **-ец'** закінчуються на **-у // -и, -и // -у**: на *хлѳпц'у // -ци, в кѳрц'у // -ци, ѳ марц'у // -ци, по в'іц'ц'у // -цц'у, ѳ горц'у, на кінц'у, по вѳ^(ц)іуц'у // -ц'у, на ворѳц'у // -ц'у*.

Іменники з м'якими основами і на **-ч(а), -ж(а), -ш(а)** мають закінчення **-и**: *ѳ Б'анч, на м'єж'і, на кон'і, (ден') по дн'і, по ьє^(ш)лікодн'і // (не^(ш)ліц'ідн'і), в Дрогѳбичч, ѳ П'ідбужч, на пѳташч, на п'айц'у // -ц'у, в ноч'і, в злѳстч*.

У слові *поле* в південній частині району поряд з давнім закінченням **-и** відзначено також закінчення новішого походження **-і**: *ѳ пѳлч // -л'і*. Зустрічається також закінчення **-у** (*ѳ пѳл'у*), аналогічне до такого закінчення давніх основ на **-ѳє** (як в *жит'у, нас'ін'у, кор'ін'у*).

Називний множини

В мові старшого покоління говірки с. Івана Франка зберігається давнє закінчення **-є** у слові *л'удє* і аналогічні форми *но^(ш)г'ує^(ш)ѳцє* (жителі с. Нагуєвичів), *борисл'аѳцє* (насамперед в останніх двох формах закінчення **є** може також підвищувати артикуляцію до **є^(ш)**).

Закінчення **-є^(ш)** в слові *л'удє^(ш)* відзначено в говірках Славського району². Закінчення **-є // -є^(ш)** переважно іменників з суфіксом **-ан-** зустрічається в закарпатських говорах³, а також у північних⁴ і південно-східних говорах⁵.

¹ С. Рабій, цит. праця, стор. 26.

² Матеріали Львівського міжобласного діалектологічного кабінету, записані в 1953 р.

³ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 190.

⁴ Ф. Т. Жилко, Перехідні говірки від української до білоруської мови в північно-західних районах Чернігівщини, «Діалектол. бюл.», вип. IV, стор. 17.

⁵ В. М. Брахнов, Характерні риси говірок трьох населених пунктів на Бориспільщині, Київської обл., «Діалектол. бюл.», вип. III, Вид-во АН УРСР, К., 1951, стор. 31.

В досліджуваних говірках, як і в усіх говірках на південно-західній основі¹, літературному закінченню *-ей* відповідає закінчення *-ий* (в ненаголошеній позиції частіше *-ий*): *л'удій, (в)очій, кóстій, кóній*.

В мові старшого покоління закінчення *-ий* з'являється переважно в іменниках з суфіксом *-ец'*: *пáл'цйй, хлòпцйй, н'імцйй, гòрцйй, ворòпцйй*, а також *зубійй*.

Інокли зустрічається чиста основа в сполученні іменника з числівником: *с'ім локòт, пáру рас (пару — форма знах. одн., що перейшла до наз., як тис'ачу), пáру ден', к'іл'ка чис (ІФ)*.

Деякі іменники жін. р. на *-а* зберігають чисту основу: *рук, н^(о)іг, риб, мух* (як і в загальнонародній мові), а також *з'в'ід // -зò^(о)іу, кл'ас // -с^(о)іу* (пор. польське *klasa*).

Не раз виступає закінчення *-іу*: *гòлов'іу, як сòв'іу*. Таке явище пов'язане з відсутністю переходу *о* в *і* в нових закритих складах у словах з повноголоссям. Закінчення *-іу* зустрічається також в інших іменниках, що в літературній мові мають чисту основу: *вдòв'іу, гн'ізò^(о)іу, гòр'іу, сòв'іу, мєж'іу, йáм'іу, також солом'іу* (багато соломи). Закінчення *-іу* спостерігається також в іменниках середн. р. з основою на *л*: *крíл^(о)іу, сèл^(о)іу*; форми род. відм. множ. *крíл, с'іл* на території даних говірок вимовлялися б як *криу, с'іу* і тому вони змішувалися б з відповідними дієслівними формами.

У говірці с. Сопіт відзначено чисту основу в іменнику *сус'ід(а), у сус'ід*.

Поширення закінчення *-ів (-іу)*, в російській *-ов*, а в польській *-ów* в род. множ. давніх основ на *-о*, запозиченого з основ типу *сын*, має на меті відрізнити цю форму від називного однини².

Давальний множини

Іменники I, II та III відміни з м'якою основою й основою на *-ч, -ж, -ш* мають закінчення *-ом*, аналогічне до такого ж закінчення в суміжній Наддністрянщині: *свін'ом, мєжом, кóн'ом, богачòм, ножòм, кòс''ц'ом, н^(о)ічòм // нòчòм, гус'ом, д'іт'ом, л'уд'ом, с''ін'ом, кур'ом*³.

Якщо закінчення *-ом* зберігається насамперед в середнього покоління, то в старших носіїв говірок (переважно південної території району) наявне закінчення *-ім*: *кóн'ім, л'уд'ім, свін'ім (Р)*. У північно-західній частині району відзначено форми: *кóн'ом // -н'ім, л'уд'ом // -д'ім*, але *свин'ієм (С)*.

¹ І. Зілінський, Карта українських говорів..., стор. 6.

² Л. А. Булаховський, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 126.

³ У північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, *курòм*, в північно-західній — *кур(й)ом*.

Закінчення **-ім** зберігається в говірці с. Городища у формі *л'уд'ім*, що виступає у фразі: *с'м'іг л'уд'ім пов'істи*.

В північній частині району так, як у суміжних наддністрянських говірках, усі іменники (крім іменників з твердими основами і з основами на **-t**) мають закінчення **-ом**: *кón'ом, хлбп-ц'ом, ножбм, мёжом, н'ічом // нбчом*.

Іменники з суфіксом **-ар** на північній і північно-західній території району, де **p** у кінці слова вимовляється твердо, зберігають закінчення **-ом** або частіше, і то, переважно, в мові молодшого покоління, мають закінчення **-ам**, аналогічно до такого ж закінчення іменників з твердими основами: *косарбм (з косарйбм) // косарám, ком'і(у)н'ирбм // ком'і(у)н'ирám, мул'ирбм // мул'ирám*.

У південних говірках району іменники на **-ар** мають закінчення **-ім // -ом // -ам**: *кларм'ім // -рбм // -рám, косар'ім // -р'бм // -р'ám*. Закінчення **-ім // -ом** наявні насамперед у мові старшого покоління.

Іменники IV відміни в північній і північно-західній частині району мають закінчення **-ам**: *гус'ітам, лош'іетам, ти^e(і)л'іетам*.

У старшого покоління південної території району зустрічається закінчення **-ім**, рідко — **-ам**: *тел'ат'ім // -там, гус'ат'ім // -там*. Зате в молодшого покоління наявне тільки закінчення **-ам**: *лош'ітам, тел'ітам, гус'атам, кур'атам*.

Закінчення **-ам, -ом, -ім** іменників з м'якою основою та на **-ч, -ж, -ш** і давніх основ на **-t** зафіксовано дослідниками середньокарпатських говірок¹.

У карпатських говірках зберігається також закінчення **-ім** у іменниках з твердими основами (давні основи на **-й**): *вол'ім*².

Знахідний множини

Знах. множ. не виявляє відхилень порівняно з загальнонародною мовою; лише в назвах тварин зберігається архаїчна форма знах. відм., що збігається з називним.

Заміна старих форм знах. відм. множ. формами родового множ. рідко підтверджується давніми пам'ятками, починаючи з XIV ст.³

Орудний множини

В оруд. множ. іменників I і II відміни з м'якою основою, на **-ч, -ж, -ш**, а також іменників III відміни виступає в північній і північно-західній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині,

¹ С. Рабій, цит. праця, стор. 18.

² І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 213.

³ Л. А. Булаховський, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 132.

закінчення двоїни **-іма** // **-има**: *пáл'ц''іма* // *-ц''і^ема*, *ножіма*, *мѣж'і(и)ма*, *р'іч'і(и)ма*, *кóс''ц''іма* // *-с''ц''і^ема*. Аналогічне явище відзначено автором в суміжних наддністрянських говірках; воно виявлене і в гуцульському говорі¹.

У говірці с. Сопіт, яка сформувалась під впливом суміжних наддністрянських говорів, у вищеподаних групах іменників зустрічаються також закінчення двоїни: *жѣн'ц''іма*, *н^(і)іх'т'óма*, *пáл'ц''óма*. В цій же говірці відзначено архаїчне закінчення **-і** (давніх основ на **-jo**): *пóл'áк'и сүт меже^е україн'ц''і*.

У говірці с. Зубриці спостережено архаїчне закінчення **-и** в іменнику давніх основ на **-t**: *медвѣдиц''а* з *медветчáти* (наз. одн. *медветчá*, як *йарчá*).

Архаїчне закінчення **-и** давніх основ на **-o** зберігається в середньокарпатських² і закарпатських говірках³. У надсянському (долівському) говорі таке закінчення зберігається у фольклорі: *межи двома береги стоять коній три реди*⁴.

Місцевий множини

Місц. множ. іменників I, II відміни з м'якою основою, на **-ч(а)**, **-ж(а)**, **-ш(а)** та іменників III відміни в північній і північно-західній частині району має закінчення **-ох**: *на газдин'ох*, *в шлійох* // (*-йах*), *по мѣжох*; *на кóн'ох*, *ў пáл'ц''ох*, *на но́жох*, *по но́чох*, *на кóс''ц''цох*.

В південних говірках району іменники з м'якою основою і основи на **-t** мають закінчення **-іх** // **-ох** // **-ах**: *на кóн'іх* // *-н'ох* // *-н'ах*, *по но́ч'іх* // *-чох* // *-чах*, *на тел'áт'іх* // *-т'ох* // *-тах*.

Іменники з давньою основою на **-п**

Іменники з давньою основою на **-п** уподібнились у непрямих відмінках одн. до іменників з основою на **-е**. Таке уподібнення послідовне в род. і ор., менше у дав. і місц. відм.: *с''імн'а*, як *пóл'а*, *с''імн'ом*, як *пóл'ом*, *с''імн'у*, як *сѣрц''у* (але *пóл'ови*), *на с''імн'у*, як *на сѣрц''у* і *на сѣрци*, але *ў по́ли* і *ў пóл'у* (рідко)⁵.

¹ Б. Кобилянський, Гуцульський говір..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, стор. 27.

² С. Рабій, назв. праця, стор. 27.

³ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, стор. 194, 237; І. Свенціцький, Бойківський говір с. Бітля, ЗНТШ, т. СХІV, кн. II, 1913, стор. 125; І. Верхратський, Знадоби до пізнання угорських говорів, ч. I, стор. 65.

⁴ І. Верхратський, Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV, стор. 66.

⁵ Сучасні північноруські говори також майже цілком усунули відміну на **-п** і відмінюються за зразком іменника *поле*. Пор. Л. А. Булаховський, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 143.

Іменники жін. р.

На всій території досліджуваного району, як і околиці, збереглися залишки дуальної форми у словах *ноз'и, рюц'и*, насамперед у фразі: *ноз'и, рюц'и ц'ул'уй* (переважно, як вияв пошани до батьків). Зате вищезгадані слова в дитячій лексиці (з відтінком пестливості і здрібнілості) мають форму множини: *попечес си рюц'и* (звертання матері до свого маляти).

На всій мовній території району і поза його межами зберігаються залишки давньої двоїни іменників жін. р. на -а і рідко на -'а в сполученні з числівниками *два — чотири*: *дв'і сестр'и, дв'і баб'и, шт'іри корб'и, дв'і нар'и, три ф'ір'и* (Р), *дв'і фір'и* (ІФ), *дв'і гор'и, три д'ір'и* (Р), *три г'ир'и* (ІФ), *три м'или, дв'і м'инут'и*.

Залишки двоїни іменників жін. р. на -а зустрічаються в інших говорах української південно-західної території². Залишки двоїни іменників жін. р. на -а у синтаксичному зв'язку з числівниками *два — чотири* відзначено і в говорах на стику південно-західної й північної української мовної території³, як і в говірках на південно-східній основі⁴.

Іменники чол. р.

Двоїна іменників чол. р. зберігається в кількох іменниках у сполученні з числівниками *два — чотири* і далі: *два (д'ес'ат', сто) хлопа, мужа*; двоїна іменника «хліб» пов'язана із збірними числівниками: *двоїе" (дв'айц'атеро, сто) хл'іба*.

Дуальні форми іменників чол. р. з твердою основою в синтаксичному зв'язку з числівником *два* широко відомі в покутських говірках: *два околота, два цебра, два череса, два млинá (і млинí)*⁵.

На Бориспільщині (Київська обл.) відзначено паралельне вживання закінчень -и та -а: *уси // уса, поводи́ // поводá, ґрунтí // ґрунтá, л'ісі́ // л'іса́, овсі́ // овса́, хл'ібі́ (печені) // хл'іба́ (у полі)*⁶.

¹ Двоїна подається не за граматичним порядком її родів, а за ступенем поширеності.

² І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 45; Б. Кобилянський, Гуцульський говір..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, стор. 57.

³ П. Гладкий, Говірка с. Нехворощі, Андрушівського району, Бердичівської округи, «Укр. діалектол. зб.», кн. II, стор. 149.

⁴ П. Бузук, «Діалектологічний нарис Полтавщини», «Укр. діалектол. зб.», кн. II, К., 1929, стор. 175.

⁵ Пор. Б. Кобилянський, Синтаксичний зв'язок кількісних числівників *два, три, чотири* з іменниками (на матеріалі української і російської мови), «Мовознавство», т. XII, Вид-во АН УРСР, К., 1953, стор. 70.

⁶ В. М. Браخنюк, Характерні риси говірок трьох населених пунктів на Бориспільщині, Київської обл., «Діалектол. бюл.», вип. III, стор. 31.

Іменники середн. р.

Серед іменників середн. р. двоїна збереглась у словах *йайцѣ, пѣс*(^м)*мо: дв'ї йайц'ї // -ци, шт'їри пѣс'м'ї* (спорадично також *дв'ї сл'ов'ї*).

Іменник *бр'ови* має також форму *бр'ова*. Слід зазначити, що поряд з дуальною формою (*в*)*б'очи* виступає не раз форма множини, утворена від форми однини (*в*)*б'око*: *в'ока сут, али^е ни^е в'їд'жу* (ІФ).

Збірні іменники

Якщо іменник *пан'їр'а* (як і ряд інших збірних іменників на нівденній території району) може виступати у функції одн. і множ., то форма *пан'єра* на північній території району має тільки форму множ.: *покажи тї пан'єра, шчо ти Іл'в'ов'ї* (ІФ).

В тутешніх говірках, як і в суміжній Наддністрянщині, наявне чимале число збірних іменників з закінченням *-а*, що в загальнонародній мові виступають тільки в однині: *л'їс'а* (великий ліс), *жит'а, йачме'н'а* (багато жита, ячменю — про врожай), *г'о-лод'а* (голод, що часто повторюється).

§ 2. Прикметник

Словотвір

Прикметникові префікси

Префікс *за-* збільшує властиву рису прикметника: *зави^(е)л'ї-к'їй, завис'ок'їй, зад'об'уг'їй, закор'от'к'їй, замал'їй, зат'їсн'їй, захи-р'ок'їй*.

Префікс *по-* в сполученні з прикметником визначає неповно-ту рису основного слова: *п'озелений, п'омал'їй, п'осирий, п'от'їсний*.

Прикметникові суфікси

Літературному суфіксові *-енький* відповідає на території досліджуваних говірок й околиці суфікс *-он'к'їй // -к'їй*: *вуз'он'к'їй, др'їб'он'к'їй, ли^ег'он'к'їй, низ'он'к'їй, плит'он'к'їй* (мілкий), *р'їд'он'к'їй, слаб'он'к'їй, солод'он'к'їй*, зате після сонорних суфікс *-енк'їй* зберігається: *мал'єн'к'їй, п'їсн'єн'к'їй, г'ї(и)р'єн'к'їй, стар'єн'к'їй*.

Давній суфікс *-ов-* — поряд з *-ув-* у сполученні з суфіксом *-ат-*: *б'їснов'ат'їй // -нув'ат'їй, дурнов'ат'їй // -нув'ат'їй, зоўзов'ат'їй // -зуват'їй, пр'їдурков'ат'їй // -куват'їй, шкрофл'ов'ат'їй // -л'ув'ат'їй*¹.

Суфікс *-шн-* виступає інколи з редукованими формами, що поєднуються суфіксом *-ї-*: *вчор'ашн'їй // вчор'ашн'їшн'їй, кол'їшн'їшн'їй, тод'їшн'їй // тод'їшн'їшн'їй*, але *з'їт'р'їшн'їй, н'їн'їшн'їй*.

¹ В індивідуальній вимові може також з'являтися суфікс *-їй*.

Складні прикметники

Сполучення прикметників з іменником: *валовб'ій* з *волоб'ій* (з великими очима), *кривобедрий*, *кривобк'ій*, *кривопл'ций*.

Крім того, в говірках південної території району відзначено форму *короткоздб'ій* з *короткоздрб'ій* (із вставним *д*, після появи якого кореневе *р* зникло).

Словозіміна

Прикметник на всій території досліджуваних говірок, і поза її межами, зберігає тільки тверду основу: *сіний*, *нін'ішний*, *вчорашний*, *братний*¹ (у північній частині району останнє слово замінене присвійним прикметником *братію*), як *йасний*, *расний* і т. п. Аналогічне явище наявне в суміжних наддністрянських говірках, у говірках Нижанковицького, Добромисьького, Хирівського і Старосамбірського районів. Таке ж явище відзначено дослідниками і в говірках південного Поділля².

Залишком прикметника з м'якою основою є збережена в даних говірках форма *пес"с"ій*, насамперед у звороті *пес"с"ій сіну*.

М'яка основа прикметника спостерігається на південній території району і в говірках суміжної з нею території ще в таких словах: *Син'ій вир* (Р); *Середн'а* (Я) (назви поля).

Про колишню наявність м'якої основи порядкового числівника *трет'ій* указує род. відм. одн. дробового числівника, який в південних говірках району зберігає форму *п'їтрет'а*, а на останній території району, аналогічно до наддністрянських говірок, має форму *п'їтрик'іе*.

В північно-західних наддністрянських говірках (у говорі батюків) м'яка основа прикметника чергується з твердою: *син'ій*, *синяя*, *синьое* і *синий*, *синая*, *синое*³.

В надсянських говірках прикметники з м'якою основою не тільки зберігаються, але й впливають на прикметники з твердою основою: *п'їзн'ій*, *сін'ій*, а також *р'їдн'ій*⁴.

В південних говірках району, в яких, як відомо, зберігаються архаїчні форми не тільки у фонетиці, але і в морфології, відзначено в фольклорі залишок прикметників з м'якою основою в ролі означення: *корб'ій син*. Зате у розмовній мові загальнопоширена форма *корб'їачий*, *з'в'їрачий* (голос). Форма *корб'їй* зберігається в закарпатських говірках⁵.

¹ У російській мові зберігається форма *братнин*, пор. В. В. Виноградов, *Русский язык (грамматическое учение о слове)*, М.—Л., 1947, стор. 197.

² О. С. Мельничук, Південноподільська говірка с. Писарівки (Кодимський район, Одеської обл.), «Діалектол. бюл.», вип. III, Вид-во АН УРСР, К., 1951, стор. 35.

³ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 53.

⁴ М. Шеп'юрська, назв. праця, стор. 41.

⁵ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, стор. 252.

В досліджуваних говірках, як і в загальнонародній мові, зберігається кілька нечленних прикметників, що в староруській мові відмінювались як іменники з основою на **-ъ, -о, -а**. В сучасній українській мові, як і в говірках, нечленні прикметники збереглись тільки у формах чол. р. одн.¹

Якщо у загальнонародній мові нечленні прикметники можуть виступати у функції означення (*ясен місяць* — у Шевченка), то в досліджуваних говірках й околиці вони виконують тільки функцію присудка: *здорбѹ, гбдечн (хто здорбѹ, той гбдиен, ви-ниен, голóдѣн, (ниє)в'ісѣн, тр'ібѣн (ѹа в тїм ниє тр'ібѣн — не маю практики в цьому), (неу) рад (рад неу рад, а трѣба зробїти)*. У прислів'ї: *«до трийц'атї неу жеунат, до сорока неу богат, неу бѹде нидж з(“) н'óго»* (Р). У римованій мові, що є парафразою говореної мови: *«Яаг ѹа буѹ мóлод, Ниє бїѹ мене гóлод...»* (ІФ)². У закарпатських говірках: *«І ты старый і ѹа стар, А хто буде мóлод...»*³.

Дуже поширені на досліджуваній території присвійні прикметники на **-ин, -ина, -ине // -ино, -ів, -ова, -ове // -ово** (суфікси **-ино, -ово** — архаїчний залишок неповної (нечленної) відміни прикметника): *Митрїшин, -на, -не // -но, ковалїшин, -на, -не // -но, Марїнин, -нина, -нине // -нино, Рїзин, -зина, -зине // -зино, Іванїѹ, -нова, -нове // -ново, татїѹ, -това, -тове // -тово, ковал'їѹ, -л'óва, -л'óве // -л'óво* і т. д.

Слід відзначити, що від прикметників на **-ин** і **-ів** дуже часто утворюються в даних говірках такі прізвища, як *Петришин, Ко-валишин, Ковалів, Сенів* і т. п.

§ 3. Числівник

Відміна числівників в основному збігається з нормами загальнонародної мови.

Один має завжди форму *їедѣн*, а чотири — *штїри*.

В мові найстаршого покоління деякі кількісні числівники утворюються так: від заокруглених чисел *двадцять, тридцять, сорок* і т. д. віднімається *один, два: двайц'ад'* без *їечднóго (бечз їечдѣн), сóрог бечз двóх*.

В мові старшого покоління кількісні числівники, починаючи від *двадцяти*, часто поєднуються з наступними одиницями (від 1

¹ Нечленні прикметники середн. р., як відомо, перейшли до категорії прислівників: *тихо, їасно, темно* і т. п.

² Збереження дзвінкості в кінці слова як архаїчний залишок в говірці с. Івана Франка.

³ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей, стор. 251; Акад. В. В. Виноградов говорить: «Короткі форми означають якісний стан, що проходить або виникає у часі; повні ознаки мислимі поза часом, які однак в даному контексті відносяться до означеного часу» (пор. В. В. Виноградов, Русский язык, стор. 263).

до 9) при допомозі сполучника і: *трийц'ат' і йе"дён*. Така кон-струкція характерна для широкої території ¹.

Кількісні числівники на означення грошових одиниць частіше виражаються відповідними іменниками: *пй'атка, де"с"атка, сот-ка, тис"ачка // тис"ачу* (остання форма — це, очевидно, форма знах. одн. Вона перейшла до наз., мабуть, тому, що форма *тис"ача* в досліджуваних говірках не виступає і вона осмислена тільки у функції додатка).

В говірці с. Верхнього Синьовидного в найстаршого покоління поряд з формою *двіста* відзначено також форму *дв'асто*. Аналогічна форма зустрічається також в надсянських і в закарпатських говірках ².

Форма *п'й'тора* характерна не тільки для досліджуваної, а й для суміжної території. У закарпатських говірок зустрічається форма *п'й'др'юга*, що являє собою новотвір порівняно з формою *п'й'тора* ³.

Форма *п'й'трет'а* властива, як відомо, південній території району; в північній і північно-західній частині району, як уже зазначено, аналогічно до наддністрянських говірок, наявна форма *п'й'трик'а* (⁴) (з *п'й'трет'а*); форма *п'й'четверта* зустрічається в південній частині району; в північній і північно-західній частині району, як і в наддністрянських говірках, виступає скорочена форма *п'й'чверта // п'й'чварта* (з появою а внаслідок дії вокальної гармонії).

Дальші дробові числівники відрізняються між собою тільки фонетичними рисами, характерними для окремих частин досліджуваного району: форма *п'й'ше"ста* має перевагу в говірках південної частини досліджуваного району, форма *п'й'шоста* в північній його частині, аналогічна до такої ж форми в суміжних наддністрянських говірках. Форма *п'й'сема* наявна в усіх досліджуваних говірках й околиці.

§ 4. Займенник

Займенник, з одного боку, має особливості, спільні з наддністрянськими говірками, з другого, на південній території району, — особливості, спільні з суміжною, карпатською, територією.

Особливостями, властивими всій мовній території району, включаючи суміжну Наддністрянщину, є форма вказівного займенника *той* в тій функції, що в літературній мові має займенник *цей*, і форма *тамтой* у функції *той*.

¹ Й. О. Дзендзелівський, Особливості словотвору українських говірок Нижнього Подністров'я, «Діалектол. бюл.», вип. IV, Вид-во АН УРСР, К., 1953, стор. 46.

² М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 42; І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 291.

³ І. Верхратський, Знадоба для пізнання угорських говорів, ч. II, Львів, 1901, стор. 85.

В мові найстаршого покоління південних говірок району зустрічається архаїчна редуплікована форма займенника *tot* з *tətə*¹, якої немає на останній території району, де зберігаються редупліковані форми (переважно в мові старшого покоління) наз. одн. жін. і середн. р. і наз. множ. та рідко в непрямих відмінках множ.: *(to)tá*, *(to)tó*, *(to)t⁽ⁱ⁾i* // *totí*, *(to)tíx*, *(to)tím*, *(to)tími*, на *(to)tíx*.

Форму *tot* відзначено в говірках Славського району, в досліджуваних автором говірках Боринського і Турківського районів, на Закарпатті², в гуцульському говорі³ і навіть у північно-західній Наддністрянщині — в говорі батюків⁴.

Займенник *сей* в даних говірках не зберігся. Цей займенник відзначено у суміжному на південному сході Славському районі з окремими його варіантами в окремих говірках, а саме: *сей*, *сес''á*, *сесé* (Жп); *сес''*, *сес''á*, *сесé* (Пл).

В північно-західних наддністрянських говірках (у говорі батюків)⁵ поряд з формою *сей*, *ся*, *се* рідко зустрічається контамінована форма *сесь*, *сеся*, *сесе*.

В лемківському говорі⁶ наявна форма *сес*, *сеса*, *сесе* (з диспалаталізацією *с*, як і інших передньоязичних приголосних). В надсянському (долівському) говорі⁷ зустрічаються форми *сой*, *соса*, *сосо*. В закарпатських говірках наявні форми *сес* // *сесой*, *сеса*, *сесе*, *сесі*⁸.

Фраза *н'і до с''ого н'і до того берега* (про людину, яка ні до чого не здатна), що зберігається на території досліджуваних і суміжних районів, вказує на те, що форма займенника *той* у давнину мала таке семантичне значення, як і в загальнонародній мові, а форма *сей* відповідала сучасній загальнонародній формі *цей*.

На території досліджуваних говірок і околиці поширена форма неозначеного займенника *у(в)с''ій*, *у(в)с''á*, *у(в)с''ó*, утворена, мабуть, за аналогією до форми *той*. В надсянському говорі наявна форма *вес''*, *фс''а*, *фс''о*⁹, а в північно-західних наддністрянських говірках (в говорі батюків) — *вс'ой*, *вс'я*, *вс'ое*¹⁰.

¹ Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 161.

² І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 277.

³ Б. Кобилянський, Гуцульський говор..., «Укр. діалектол. зб.», кн. I, стор. 55.

⁴ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 19.

⁵ Там же, стор. 49.

⁶ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 127.

⁷ І. Верхратський, Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV, стор. 72.

⁸ О: Брох, Угросорусское наречие села Убли (Земплинское комитата), «Исследования по русскому языку», т. II, вып. I, стор. 98.

⁹ М. Пшел'юрська, назв. праця, стор. 41.

¹⁰ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 50.

В досліджуваних говірках й околиці поширений неозначений займенник *нікóтрий*¹ у значенні *ніхто, жоден*: *нікóтрий чолов'як не знайє^а, коли буде ймира́ти* (ІФ); *хто з вас там бу́у?* — *нікотрий з нас не^а бу́у* (Р).

При аналізі відміни особових і зворотного займенників беруться до уваги тільки їх відмінності від загальнонародної мови, насамперед енклітичні форми, що зустрічаються переважно в мові старшого покоління.

Особові займенники *яа, ти, в'ін, вона, вона* і зворотний займенник *себе* виявляють такі відхилення від загальнонародної мови: род. відм. — *до мн'і; до те́, йе^аго́² // го, до не́го³, йе^айі // йі; до се́⁴*; дав. відм. — *ми, ти, йе^аму⁵ // му; си*.

Енклітики *ми, ти, си* походять з глибокої давнини, їхні відповідники *ми, ти, си* (*и = і*) були наявні в старослов'янській мові⁶. Знах. відм. *м'і // н'і, т'і, с''і* (північна частина району); (*м*)*н'а, т'а, с''а* (південна частина району).

Енклітикам *ні // (м'і), т'і, с''і* (мене, тебе, себе) (північна частина району), (*м*)*н'а // (м)н'і, т'а // т'і, с''а^(е) // с''і* (північно-західна частина району), (*м*)*н'а, т'а, с''а* (південна частина району) відповідають старослов'янські форми *мѧ, тѧ, сѧ*, які вживались паралельно з формами *мене, тебе, себе*⁷.

Відмінності ор. одн. зводяться до фонетичних особливостей говірок, в яких закінчення *-ойу, -ейу* вимовляється як *-оу, -еу*.

В місц. одн. на увагу заслуговує форма (*на*) *мн'і*, яка порівняно з загальнонародною мовою становить старішу стадію розвитку (загальнонародна форма (*на*)*мєні* має вставне *е*).

Присвійні займенники в мові старшого покоління в род. одн. жіп. р. мають скорочені форми: *мо́йі // мейі, тво́йі // твє́йі, сво́йі // свє́йі*⁸. Форми *мейі, твє́йі, свє́йі* наявні також в волинських говірках і на границі південно-західної і північної української мовної території⁹.

¹ В південних говірках району — *нікотрий*.

² Поряд з *йе^аго́* зустрічається форма *його́*, аналогічна до загальнонародної мови, що з'явилась внаслідок уподібнення голосного ненаголошеного складу до голосного наступного наголошеного складу (дія регресивної асиміляції). В суміжних наддністрянських говірках виступає тільки форма *йе^аго́ // го*.

³ Форма *до него* рідко виступає в найстаршого покоління, переважно південної частини району; ця форма, як відомо, зберігає старішу стадію розвитку.

⁴ Інколи зустрічаються форми *до т'а́е, до с''а́е*.

⁵ Якщо форма *його́* з'явилась в даних говірках внаслідок дії вокальної гармонії, то форма *йе^аму* зберігає старішу стадію розвитку; форма *йому́* в загальнонародній мові утворилась за аналогією до форми *його́*.

⁶ T. Lehg-Spławiński, Zarys gramatyki języka starocerkiewno-słowiańskiego, nakład 2, Lwów—Warszawa, 1930, стор. 47.

⁷ Там же.

⁸ В суміжних наддністрянських говірках наявні тільки форми *мо́йі, тво́йі, сво́йі*.

⁹ П. Гладкий, Говірка с. Нехворощі, Андрушівського району, Бердичівської округи, «Укр. діалектол. зб.», кн. II, стор. 143.

В мові школярів відзначено вже літературні форми *мойейі*, *твойейі*, *свойейі*.

В непрямих відмінках множ. присвійних займенників наявні форми: *мойи^(е)х*, *твоїи^(е)х*, *своїи^ех*, *мойи^(е)м*, *твоїи^(е)м*, *своїе^м* і т. д., які відрізняються від загальнонародної мови наголосом. Такі форми зустрічаються і в інших південно-західних говорах ¹.

§ 5. Дієслово

Словотвір

Дієслівні префікси

Префікси, характерні для досліджуваних говірок: **в-**: *вменшувати* (фонет. *ўмєншувати* // (зменшувати) — Бс, 257), *вчурувати* (занурувати), *ўпити* (випити, про горілку — *ні впив, ні вів, ні красно входив*)², *ўхопити* (схопити); **в'ід-**: *в'ідне^мочі* (занемогти); **за-**: *заголомшїти* (приголомшити), *ззнáтис''а*³ (пізнатися — *ўбойе^м ззнáлис''а*), *закарáти* (покарати — у звороті *б'ідá н'а закарáла*), *зв'ідатис''а*⁴ (довідатися); **о-**: *оголомшїти* (приголомшити — Бс, 365); **об-**: *обначувáти* (переночувати). *опшанувáти* (пошанувати); **по-**: *повід'їти* (побачити) (*потóму м повід'їй, шчо нема гараздў* — ІФ), *послáбнути* (зслабнути — *послáбла м на рўку* — ІФ), *похóпити* (схопити, про біль — *йак н'а похóпит*); **при-**: *пригрозїти* (трохи погрозити — Бс, 293), *прискладáти* (трохи наскладати грошей — Бс, 213), *приўпáсти* (занепасти здоров'ям); **про-**: *продрўхатис''а* (розрухатися); **с-**: *ск'икнўти* (натяжнути)⁵, *спєкатис''а*.

Префікси, що змінюють основне значення дієслова: *нáвид'їтис''а*⁶ (любитися, частіше в значенні кохатися), *налазїти* (приходити юрбою), *нал'агáти* (*на нóгу*), *наломїтис''а* (приноровитися), *п'їдбувáти* (про збіжжя — підростати).

Префікс **при-** замість літературного **про-**: *прибїти* (*ножóm*), *прибудїтис''а*, *привалїти* (*гóлову комў*), *привинїтис''а*, *пригайнувáти* (*майéток*), але *згайнувáти* (*час*), *приїдáтис''а* (про страву), *приц''їдїти* (*молокó*). З наведених прикладів бачимо, що на території даних говірок префікс **про-** уподібнюється до префікса **при-** в словах: *прибўти*, *призначїти*, *приїхати* і т. п.

¹ Б. Кобилянський, Гуцульський говір..., «Український діалектол. зб.», кн. I, стор. 56; О. С. Мельничук, цит. праця, стор. 66.

² «Галицько-руські народні приповідки», т. I, вип. II, стор. 272.

³ Форма відома тільки в південній частині району.

⁴ В південній частині району в мові старшого покоління — *з'в'їдатис''я*.

⁵ У південних говірках зберігається форма така, як у літературній мові.

⁶ В літературній мові, як відомо, збереглась форма із заперечним значенням: *ненавидїти(ся)*.

Дієслівні суфікси

Суфікс **-ува-**: *дога́джувати* (догоджати), *постáйкувати* (стояти від часу до часу, насамперед під час фізичної праці), *тáмувати*¹ (запам'ятати, розм. *затямити*)² (Воа с, 101).

Словозміна

Неозначена форма дієслова

Важливою особливістю даних говірок є збереження закінчення **-чи** основ на **-к, -г**: *вре́чий* (наврочити), *вт'і́чі, тичі* (тексти), *ре^(у)чі* (в північній частині району тільки у фразі: *не^м да́с^(")*) *си слова ре^(у)чі*, *тоу́чі, пи^(е)чі, веречи* (з різними префіксами, що змінюють значення слова), *б'ічи, мочі, зани^(е)мочі* (заслабнути), *зад'і́чі (йи^еглі), од'і́чі* (одягти), *под^(")і́чі* (підшити одяжу), *сте^рре́чий, стрі́чи*. В мові шкільної молоді старшого віку відзначено вже форми *б'іхти, сте^рре^хті* і т. п.

Цікаво, що закінчення **-чи** не раз за аналогією з'являється і в інших основах: *в'ітпов'ічи*.

Інфінітивне закінчення **-ти** не скорочується в досліджуваних говірках, на відміну від північних і південно-східних говірок, а також літературної мови.

Теперішній час

Форми теперішнього часу взагалі ідентичні з такими ж формами загальнонародної мови. Про тверду вимову **т'** у 3-й ос. одн. і 3-й ос. мн. II дієвідміни і 3-й ос. мн. I дієвідміни вже говорилось вище³.

У мові найстаршого покоління південної території району в 1-й ос. множ. поряд з закінченням **-м(о)** зустрічаються також закінчення **-ме**: *рóbим(о) // -ме́, хóдим(о) // -ме́* і т. д. Закінчення **-ме** наявне в говірках Славського, Боринського і Турківського районів, в середньокарпатських⁴ та закарпатських говірках⁵. Воно зустрічається в мові згадуваних уже переселенців с. Руського: *мы си сидимé, бóйкы с"ме, бойемéс"і рúшити з м'іс"ц"і*.

У говірках північної і північно-західної частини району, як і в наддністрянських говірках, на відміну від говірок південної території району, зустрічається часте змішування закінчення

¹ На північній і північно-західній території досліджуваного району, як і в суміжних наддністрянських говірках, *т'имувáти // к'имувáти: зак'имфй то соб'і; то мен'і ўбилос"і в к'імку*.

² Пор. Русско-украинский словарь, Изд-во АН СССР, 1956, стор. 141 (запомянуть).

³ Див. «М'які приголосні фонемі».

⁴ С. Рабій, назв. праця, стор. 29.

⁵ І. Панькевич, Говір села Валашковець, бувшої Земплинської жупи на Закарпатті, ЗНТШ, т. ХСІХ, Львів, 1930, стор. 21.

3-ї ос. множ. дієслів I і II дієвідміни: *мус'ит* // *-шут*, *кос'ит* // *-шут*, *с'м'іт'ит* // *-чут*, *траг'и*^{(е)т} // *-чут*, але *борон'и*^{(е)т}, *рббйе'т*, *від'и*^{(е)т}, *хбд'и*^{(е)т}, хоч і в останніх словах поряд з закінченням *-и*^{(е)т} не раз зустрічається закінчення *-ут*.

Після шиплячих (крім *ж*) і після *р* закінчення *-и*^{(е)т} (в 3-й особі множини) зберігається тільки в мові найстаршого покоління, зате в молодшого частіше виступають форми з *-ут*: *говорйе'т*, *говорут*, *кұрйе'т*, *кұрут*, *морйе'т*, *мбрут*, *мұч'и'ет*, *мұчут*, *волоч'и'ет*, *волочут*, *сұш'и'ет*¹, *сұшут*, але *ворбжут*, *продбўжут*, *полбжут*.

Вищезазначене явище насамперед характерне для говірок наддністрянської території².

В говірках південної частини району, як і в суміжній говірці с. Зубриці, зустрічаються стягнені форми 3-ї ос. одн. дієслів на *-айу*: (*в'ін*) *замітат*, (*то*) *с'а зачійнат*, *с''n'іват*; крім того, виступають і загальнонародні форми: *зам'ітайе'*, *зачинайе'*, *с''n'івайе'*, *питайе'*, *пов'ідайе'*. Аналогічне явище характерне для говірок Славського району.

На підкарпатській території Сколівського району скорочена форма 3-ї ос. одн. зустрічається рідко (*с''n'іват*).

Стягнені форми 2-ї і 3-ї ос. одн., а також 1-ї і 2-ї ос. множ. характерні для південнокарпатських³, закарпатських⁴, лемківських⁵ і надсянських говірок⁶.

В північно-західних наддністрянських говірках (говір батюків) виступають такі скорочені форми, які не зустрічаються в інших говірках: *сьпівеш*, *сьпіве*, *сьпівем*, *сьпівете*, *копе*, *маче*, *схове*⁷. Поява цих форм пов'язана насамперед з зникненням *й* між двома голосними та дією так званої регресивної асиміляції — в даному випадку дуже рідкого фонетичного явища, коли наголошена фонема а зливається з наступним е в один звук (*е*).

В говірці с. Городища зафіксовано стягнену форму 2-ї ос. одн. у фразі з емоційним забарвленням: *кұсаж н'і!* (звертання до коня).

В говірках південної території району зустрічається протилежне явище, дієслова на *-ати* не раз уподібнюють до дієслів з давніми основами на *-йо*, *-їе*: *іскұпйу* (скупаю), *іскұплеи*⁸, *іскұп-*

¹ Форми типу *муч'и'ет*, *сұш'и'ет*, як відомо, можуть теж вимовлятися з напівпалатальним *ч*, *ш* (*ч'*, *ш'*).

² J. Janow, Gwara maloruska Moszkowiec i Siwki Nadniestrzańskiej..., стор. 84.

³ Автор відзначив їх у бойківських говірках Турківського і насамперед Боринського районів.

⁴ І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 308; І. Панькевич, Говір села Валашковець, бувшої Землинської жупи на Закарпатті, ЗНТШ, т. ХСІХ, стор. 22.

⁵ І. Верхратський, Про говір галицьких лемків, «Зб. філол. секції НТШ», т. V, стор. 133.

⁶ І. Верхратський, Про говір долівський, ЗНТШ, т. XXXV, стор. 78.

⁷ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філос. секції НТШ», т. XV, стор. 62.

⁸ Форма *іскұплеиш* з'явилась, мабуть, за аналогією до *коплеши*.

ле, іскуплемо, іскуплете, іскупїят; пережмічу (шмаг'а) — на північній території району — пережмікайу.

На всій досліджуваній території — *кóпйу // -пл'у (бўл'бу)* (замість *кóпйу*), *кóплеш, кóпле, кóплем(о), кóплете, кóпйат (Р), кóпйут // -пл'ут (ІФ)*. Аналогічна дієвідміна слів *др'імйу // др'ім-л'у, лóмйу // лóмл'у*.

Форма 3-ї ос. одн. *зáбит* поряд із *зábйе^а*, поширена тільки в південній частині району, утворена за аналогією до *рóбит*.

На всій досліджуваній території кілька дієслів утворюється при допомозі суфіксів, невідомих у загальнонародній мові: *з'н'ійу, злз'ійу, стрáш'ійе^с'а д'їти — йде гáва*.

Якщо в говірках північної і північно-західної частини району, як і в суміжних наддністрянських говірках, зустрічається форма *л'ійу*, то в південних говірках зберігаються форми *л'л'у, л'л'и^ш, (дошч) л'л'и^е*. В множині зустрічаються дублетні форми *л'л'імó // л'(л')ийи^м(о)*.

Дієслова архаїчної групи

Спорадично замість сполучення особових займенників з допоміжним дієсловом *йе*, що виконує функцію присудка, зустрічається в мові найстарших носіїв говірок контамінована форма *йе^айім, йе^айіс* замість *йа йе^а, ти йе^а*.

У 3-й ос. множ. теперішнього часу дієслова *бути* зберігається архаїчна форма *сут*, поряд з якою виступає форма *йе^а*, що перейшла сюди з 3-ї ос. одн.

Загальнопоширене тут у дієсловах *дам, йім, пов'ім* закінчення *-ш* 2-ї ос. одн., паралельне до такого ж закінчення дієслів I і II дієвідмини: *даш // дас'', йіш // йіс'', пов'іш // -в'іс''*.

Поряд з формами 2-ї ос. множ. *дас^{(''})тé, йіс^{(''})тé, повіс^{(''})тé* зустрічаються, насамперед у старшого покоління північної частини району, форми з редулькованим закінченням — *дас''тéти^е, йіс''тéти^е, пов'іс''тéти^е (ану, ци ви то пов'іс''тéти^е? — ІФ)*.

В говірці с. Івана Франка поряд з формою *дад'уг* зберігається в найстаршого покоління архаїчна форма *дад'їт* (з *дад'мгъ*).

Минулий час

В північній і північно-західній частині району, як і в наддністрянських говірках, переважає форма минулого часу перфектного походження над загальнонародною. Натомість у південних говірках району частіше виступають паралельно обидві форми: *робійу (й)ім, ходійу (й)іс, плакали-смо // -смо, -змо, хто-сте пожертували, віддайте, хоць-єсте не вкрали¹ (ІФ), йа гадаў; ти там ходійу? робіли-смо, дв'і не^ад'їлі жáли (Р)*. Ці енклітичні форми дієслова *бути* замінюють займенниковий підмет.

¹ «Галицько-руські народні приповідки», т. II, вип. I, стор. 98. Слід зазначити, що в сучасній говірці с. Івана Франка форма *єсте* замінена формою *(і)сте*.

Форма минулого часу перфектного походження, як відомо, утворюється при допомозі сполучення колишнього дієприкметника минулого часу із скороченими формами теперішнього часу дієслова *бути* — *йем* // *йім*, які звичайно виступають також у сполученні з іншими частинами речення, тобто мають вільне місце в реченні.

В південній частині району заслуговують на увагу такі скорочені форми дієприкметника у функції минулого часу: *загр'іб*, *роз'ім'ок* (на північній території району — *загре"баў*, *роз'"імкнїў*); форма *зл'япнуў* (зловив), утворена за зразком таких форм, як *свіснуў*, *лўснуў*. Аналогічне явище зустрічається в говірках Славського району.

В мові найстарших носіїв південних говірок зустрічається закінчення *-сме*, аналогічне до закінчення *-ме* 1-ї ос. множ. теперішнього часу: *ходїли-сме*, *робїли-сме*.

Цікаво, що в говірці с. Волосянки (Славського району) закінчення *-сме* з'явилось у слові нового походження: *органїзували-сме* (*колг'осп*).

Перфектна форма минулого часу зберігається в говірках між Дністром і Сяном¹.

У південно-східних говорах минулий час складений зберігається як рідкий залишок давнини в 2-й ос. одн., що зустрічається, насамперед, в урочистій мові, причому допоміжне дієслово завжди зберігає повну форму (*еси*)².

М а й б у т н ь і ч а с

В північній і північно-західній частині району, як і в суміжних наддністрянських говірках, переважає архаїчна форма майбутнього часу, утворена при допомозі колишнього дієприкметника минулого часу на *-ль* в сполученні із зв'язкою *буду*, над формою майбутнього часу, утвореного при допомозі сполучення неозначеної форми дієслова і зв'язки: *буду робїў*, *буду тїхо с'"їд'їла*; *буду л'їнше жиў*; *буду ниў* і *їїў*; *буду с'"п'ївати*, *буду читати*.

Конструкцію типу *буду робїў* відзначено також на території інших західноукраїнських говорів³.

В північно-західних наддністрянських говірках (говір батюків) форма дієприкметника на *-ль* поєднується із всіма особами одн. і множ.: *буду маў*, *будем праў*, *будут кликаў*, *сова бе (буде) сидїв*⁴.

Л. А. Булаховський розглядає вищезгадану конструкцію як архаїзм, який вживався звичайно в значенні умовного способу

¹ І. Зілинський, Карта українських говорів..., стор. 7.

² К. П. Михальчук, назв. праця, стор. 504.

³ С. Пшел'юрська, назв. праця, стор. 44; J. Janów, Gwara małoguska, Moszkowic i Siwki Naddniestrzańskie..., стор. 88, 89.

⁴ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 70.

(з частками умови і без них) у староруських і старослов'янських пам'ятках¹.

В південній частині району виступає така форма майбутнього часу, як і в загальнонародній мові: *буду купатис'а, буду с'а жиніти, буду ўмира́ти; буду пам'ятати, пок'и буду жы́ти* (один раз відзначено форму *буду допомага́ў* — у мовця, що жив поза територією свого села) (Р).

В закарпатських говірках загальнопоширена форма типу *буду робити*, форма типу *буду робий* зустрічається тільки в західних районах на границі польської мовної території².

Наказовий спосіб

В реченнях з емоційним забарвленням інколи випадає закінчення *-и* в 2-й ос. одн. наказового способу, а кінцевий приголосний (крім *р*) палаталізується: *не ход', не бер, пус'ц'*.

В 1-й ос. множ. виступає форма, аналогічна до загальнонародної мови: *роб'ім, ход'ім*.

Форму 1-ї ос. множ. наказового способу на *-ме* відзначено в говірках Славського району і в говірках закарпатської області³.

В мові найстаршого покоління спорадично зберігається закінчення 2-ї ос. одн. *-іте*: *ход'іте здоров'і*.

Умовний спосіб

Умовний спосіб утворюється при допомозі частки *би-м, би-с, би-смо // -змо* (ІФ), *би-сте, би* (3-я ос. множ.), яка може стояти перед і після дієслова: *робий би м, йа би м робий, йаг би м м'іх* (частка *би м* — це залишок давнього аориста, що в гуцульському говорі зберігає архаїчну форму *бих*).

В мові найстаршого покоління південної частини району з'являється також закінчення *-сме*: *ходили би сме*.

Умовний спосіб зустрічається в староруських пам'ятках на початку XIII ст.⁴

Ча́стка с'а

Ча́стка с'а, яка в загальнонародній мові стоїть після дієслова і творить з дієсловом одну нерозривну цілість, в даних говірках її околиці займає довільну позицію (перед дієсловом або після дієслова): *а старá с'а пита́йе, йа́ с'а скуп́йу* (скупаю) (Р);

¹ Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 199.

² Пор. І. Панькевич, Українські говори Підкарпатської Русі..., стор. 318.

³ І. Г. Чередниченко, Деякі особливості говірок Ужгородської округи, Закарпатської обл., «Діалектол. бюл.», вип. II, К., 1950, стор. 59.

⁴ Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 197.

йак с'ї горót к'інчийе»; не^и роділа м с'ї кал'їка, кал'їкою буду
ўмираџи (ІФ).

Рухома частка с'а зустрічається в подільських, покутських,
наддністрянських і надсянських говірках¹.

«Частка ся в південно-західних говорах не зливається з діє-
словом, як у південно-східних говорах, тому вона може займати
довільну позицію в реченні; якщо в реченні є два дієслова на ся,
то ся не повторюється»². Аналогічні конструкції наявні в старо-
руських пам'ятках³.

Рухомістю частки с'а треба пояснювати наявність її в словах,
в яких вона відсутня в загальнонародній мові: б'іл'їтис"а, ве"чи-
р'їтис"а, видн'їтис"а, віздоров'їтис"а, зе"ли"н'їтис"а, зме"ркати-
с"а, син'їтис"а, ск'їснути"а (про молоко), йас"н'їтис"а, а також
віднос"а, тёмнос"а, йаснос"а.

В шкільної молоді частка с'а вже не лише стоїть після діє-
слова, а навіть і скорочується: чи можна загр'їтис" коло огн'ї?;
вернїлис".

НЕВІДМІНЮВАНІ ЧАСТИНИ МОВИ

Невідмінювані частини мови бувають різного походження.
Дуже часто вони є закріпленою формою прямих і непрямих
відмінків іменників. Інколи виконують подвійну функцію, і лише
на підставі контексту можна встановити приналежність їх до
тієї чи іншої категорії, напр.: коли там будеш? (прислівник),
коли з знай, нашчó з брай... (сполучник).

Різницю між окремими категоріями не раз визначає пре-
фікс: л'їди, скр'їз" йе"днаков'ї (скр'їз" — прислівник); дивїти-
с"а кр'їз" в'їкно (кр'їз" — применник).

§ 6. Прислівник

Прислівники в сучасній українській мові зберігають сліди
давньої іменникової, прикметникової та займенникової відміни.

Прислівники прикметникового походження

Найбільш живучі форми прислівника — це прикметникові
основи на -о, -е // -о, що являють собою закріплену форму імен-
никової відміни наз. і знах. відм. одн. середн. р.: йасно, тёмно,
доб'їтне // -но (напевно), наймісне // -но, пёуне // -но.

Форма на -о (залишок наз. і знах. відм. одн. колишньої імен-

¹ І. Зілинський, Карта українських говорів..., стор. 7.

² Є. К. Тимченко, Одна діалектна особливість вживання морфеми ся,
«Мовознавство», т VI, К., 1948, стор. 74.

³ Пор. С. П. Обнорский, Очерки по истории русского литературного
языка, Изд-во СССР, М.—Л., 1946, стор. 54.

никової відміни) дуже поширена не тільки на українському ґрунті, але й в усіх слов'янських мовах.

На території даних говірок й околиці слід відзначити форму *борзо* (швидко), прикметниковий відповідник якої зустрічається в староруських пам'ятках («Слово о полку Ігоревім»). Пор. старопольське *barzo*.

Форми на -е — це наз. і знах. відм. одн. середн. роду прикметника займенникової відміни. Деякі дослідники висловлюють думку, що форми на -е розвинулись на ґрунті української мови за аналогією до таких же польських форм¹.

На ґрунті української мови згідно з розвитком **ѣ** повинні були появитись форми на -і. Про існування форм на -і на українському ґрунті свідчить збереження їх в закарпатських говірках².

Під час діалектологічних досліджень говірок Дрогобицького району в кінці 1954 р. автор відзначив у підкарпатській говірці с. Уличного форму *недоко́нчі* (*недоко́нчі мусите там йти*), а в такій же говірці с. Ясениці-Сільної — форму *перш'і* (*перш'і було йе́на́кше*).

Прислівники іменникового походження

1. В південній частині району, крім загальнонародної форми *нін'і*, виступає також форма *днес''* // (н)нєс'' // (н)нис'' (контамінація доісторичного сполучення іменника наз. відм. одн. *днь* з квазівним займенником *сь*).

2. Залишки давнього родового відмінка: (*в*)дбс''*в'іта*, д''і-дне³ // -дн'а, нбчи // знбчи, сполудне // -н'а, середудн'і (ІФ).

3. Здеформованими залишками давнього дав. відм. одн. е форми, характерні для південних говірок району, аналогічно до цього явища в суміжних бойківських говірках: *дом'іу*, *дол''іу*.

4. Часто форми ор. відм. одн. виступають поряд з формами знах. і місц. відм.: *веч'нбй* // на *веч''ні* // на *вєсн*, *веч'ирбм* // *ввеч'ер*, *дн'ом* // в *ден'*, *зимбй* // *взим'і*, *змер'ком*⁴, *нбчи(е)у* // н''ічоу // *внбчй*.

5. Форми ор. відм. одн.: *вабм* // *побагом*, *гуртом*.

6. Місц. відм. без прийменника зберігається в мові найстарших носіїв південних говірок як закростеніла форма: *гор'і*, *дбл'і: дис'' там гор'і мешкайе*; *йе'гб хата там дбл'і* (Р). В мові молодшого покоління ці форми завжди виступають з прийменниками: *вгор'і*, *вдбл'і*, частіше в *долін'і*.

Форми *гор'і*, *дбл'і* в сполученні з іменниками в ор. відм. виконують функцію прийменників: *спустила волос''а дбл'і плеч'и-ма; дрєс''а гор'і с''ц''інами* (з *ббл'у*).

¹ J. Janow, Gwara małoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskie..., стор. 104.

² І. Г. Чередниченко, Деякі особливості говірок Ужгородської округи, Закарпатської обл., «Діалектол. бюл.», вип. II, стор. 51.

³ Аналогічно до *дне*.

⁴ У говірках південної частини району *смерком*

Слід відзначити, що старослов'янська мова мала форми *горѣ, долѣ*¹.

Л. А. Булаховський відзначає, що місцевий відмінок без прийменника не часто спостерігається в старослов'янських, але він нерідкий у староруських пам'ятках².

На території даних і суміжних говірок наявна закостеніла форма місц. відм. в сполученні з прийменником **по**: *покрадіѣи^имци^е* (крадькома); крім того, в південних говірках району зустрічається форма *покрадіи^ит*.

Прислівники займенникового походження

1. Прислівники займенникового походження *кудѣ, тудѣ* відрізняються від загальнонародних форм останнім голосним; з такими ж відповідниками виступають вони на ґрунті російської мови.

2. На увагу заслуговують також форми: *зѣжди // зѣжи^и(^е)* і *вс'уди // -да*.

3. Прислівник з часткою **-ка**, що часто переходить у **-к'и(^е)**: *тепѣрка // -к'и(^е)*, *вот'іка* (тут), *нін'ка // -к'и(^е)*; інколи частка **-ка** має редульовану форму в zdeформованому виді **-к'и**: *тодійка // -к'и(^е) // -как'и^е*, *тепѣрка // -к'и // -как'и(^е)*, *нін'ка // -к'и(^е) // -каки(^е)* (останню редульовану форму відзначено тільки в мові найстаршого покоління сіл Івана Франка і Ясениці-Сільної).

В мові найстарших представників говірок південної території району наявна форма *тѣмой* поряд з *там*. Форма *тѣмо* виступала також у старослов'янській мові³.

У формі *тут* кінцеве **т** зникає, зате зберігається перед часткою **-ка**: *тѣтка // -к'и(^е) // -как'и^е*.

Займенниковий прислівник *колѣс'ту//тутка//тутк'и(^е)* (позавчора) являє собою контамінацію двох прислівникових форм з часткою **-ка // -к'и(^е)**.

В говірці с. Івана Франка, як і в суміжній говірці с. Городища, відзначено прислівник *мѣре*⁴ (напевно). Слова цього немає вже в говірці с. Білини, Дублянського району, віддаленого на 15 км від с. Городища в північно-східному напрямку.

§ 7. Прийменник, сполучник

Серед прийменників виділяються дві групи.

1. Прийменники, поширені по всій мовній території району з їх відповідниками в суміжних карпатських говірках:

а) прийменник **(і)д** (контамінація архаїчної форми **ік** з формою **до**) з його варіантом **(і)т** перед глухими приголосними:

¹ Т. Lehг-Splawifski, назв. праця, стор. 94.

² Л. А. Булаховський, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 253.

³ Т. Lehг-Splawifski, назв. праця, стор. 93.

⁴ Румунське *тегеу* (безперервно).

п'шла д з'ат'ови; д н'і пристай швиц' (Р); *йди т коров'і* (ІФ). Інколи прийменник *ід* виступає з протетичним **в**: *д'іти прийшли в'іт тому дереву* (Р). Залишки цієї форми відзначено в наддністрянській говірці с. Городища в мові найстаршого покоління у фразі *іду в'іт хат'і* (...до хати);

б) прийменник **із**: *із Л'вова*;

в) прийменник **в** (із знах. відм.): *пойїхали в Самб'ір*.

2. Прийменники, характерні для всієї території району і наддністрянських говірок:

а) прийменник **до**: *п'шли до школи*;

б) прийменники **з, зо // зі // зи**: *говоріла з ним, прийшоў зо мноу, робіў зі // зи сїном*;

в) прийменник **крóm'і** чергується з **кр'ім**: *крóm'і // кр'ім вас там н'ікого не^а було* (ІФ);

г) форма **за** (із знах. відм.) на території досліджуваних говірок чергується з формою **про**: *обати за // про себе, забути за // про когб*.

Часом зустрічається протилежне явище — форма **про** виступає у функції **за**: *моїй л'уба красотб, йа т'і л'убіу про тото* (ІФ);

д) форма **через** в північних говірках району — в населених пунктах Уріж, Вішики, Мокряни, як і в с. Івана Франка, найчастіше замінена формою **без**: *скóчиў бе^з в'ікно́; не^а мóж йїсти бе^с тот^(')і зуби; скáче бе^з вогён'* (ІФ). Аналогічна форма характерна для говірок північно-західної Наддністрянщини і Надсящини¹.

При розгляді сполучників відзначено такі відхилення від загальнонародної мови: протиставний сполучник **інб // йно** (тільки), що являє собою закріплену форму наз.-знах. одн. середн. роду доісторичної форми **ино**, виключно вживаний в наддністрянських говірках і в північній частині району² (пор. польське розмовне **ino** з його відповідником в польській літературній мові **tylko**).

2. Серед категорії розділових сполучників слід відзначити форму **ал'бо** (переважно в мові старшого покоління) поряд з загальнонародною формою **або**.

3. а) Порівняльні сполучники **йáко-тáко** в протилежності до **йак-так** виступають у функції прислівника способом: *йак с'а ма-йе^ате? д'áкуйу, йáко-тáко*.

б) Одним з дуже характерних мовних явищ даних і суміжних говірок (як на півночі, так і на півдні) є форма порівняльного сполучника **ги**, яка виступає поряд з **йак**: *так'ій, ги м'ій; так'ій, ги в'ін, вс'уда дас^(')си раду*.

в) Серед пояснювальних сполучників слід відзначити форму **жи // жо** (переважно в мові старших носіїв говірок) поряд із загальнопоширеною **шо // шчо** і формою **жибі // жобі** поряд з **(а)бі**.

¹ І. Верхратський, Говір батюків, «Зб. філол. секції НТШ», т. XV, стор. 252; М. Пшеп'юрська, назв. праця, стор. 71.

² В тій же частині району наявний також сполучник *лиш(єк')*, виключно характерний для карпатських бойківських говірок.

Якщо на формі **жибі** // **жобі** міг позначитися вплив польської мови, то форма **жи** // **жо** може теж бути продовженням відносного займенника **иже** (у функції українського **що**, властивого староруським пам'яткам XI ст.)¹.

Л. А. Булаховський відзначає, що займенник **еже** (**є** + частка **же**), судячи по характеру текстів, де його знаходимо, був чисто книжною формою².

§ 8. Частка

Оклична частка **ней** (нехай) поширена в північній і північно-західній частині району паралельно до такої ж форми в наддністрянських говірках. Форма **ней**, як уже відзначено, походить з **нехай** і являє собою закостенілу форму 2-ї ос. одн. наказового способу колишнього дієслова **нехати**, яка на території даних говірок і далеко поза їх межами збереглась у префіксальних формах **понехати** (у пісні — *ти поїхай мене понехай...*) і **занехати** (*пора вже занехати того* — перестати щось недоладне говорити, робити). Форма **н'ай** характерна для південної частини району і суміжних бойківських говірок.

Заперечна частка **н'і** в північній і північно-західній частині району, як і на Наддністрянщині, має форму **н'и**^(е). В говірках південної частини району виступає форма **н'іт**. Ця форма збереглась насамперед у найстаршого покоління і то в закостенілих зворотах: *на шп'улку н'іт* (нічого немає); *г'ірши*^(е) **н'іт**.

Дуже поширена на досліджуваній території й в околиці стверджувальна частка **айа** (так), яка в говірці с. Нового Кропивника вимовляється як **айє**. Форма **айє** є вторинною порівняно з **айа** (а після **й**, мабуть, було ненаголошене і під впливом цього ж **й** підвищило артикуляцію до **є** — наслідок дії прогресивної асиміляції).

Частка **-но**, як і в загальнонародній мові, вживається для пом'якшення наказу: *дай-но, ході-но* і т. д.

Про частку **-ка** див. вище.

§ 9. Вигук

На території досліджуваних говірок й околиці зафіксовано закостенілі форми скорочених двох або й кількох слів з емоційним забарвленням: *аді* (а диви), *ад'іт* (а дивіт), *пег за пек* (мо-

¹ І. С. Свенціцький, Нариси про мову пам'яток староруського письменства XI віку, «Питання слов'янського мовознавства», кн. 1. Наук. зап. Львівського держ. ун-ту ім. І. Франка, т. VII. Серія філол., стор. 131.

² Л. А. Булаховський, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 310.

же з *пéкло за пéкло*), *пéкти восина́* (може з *пéкло ти сатана́*), *б'ігме́* (слід розуміти: *б'іг мен'і с"в'ітком*), *прис"а́й*, *бо́же* // *прис"істо*, *бо́же*¹.

Б. Синтаксичні особливості

Вивчення синтаксичної будови діалектів допомагає більш глибоко проаналізувати взаємозв'язки між діалектами і загальнонародною мовою, допомагає розкрити загальні риси, що відображають підпорядкований характер діалекту і специфічні місцеві особливості².

Синтаксичні особливості говірок Підбузького району збігаються з такими ж особливостями суміжної мовної території.

Деякі відмінні риси зустрічаються в південній частині району, паралельні з суміжними, карпатськими, говірками.

Виражаючи різні об'єктивні відношення, слова, як відомо, можуть вступати одні з одними в сурядні (паратаксичні) і підрядні (гіпотаксичні) зв'язки³. В досліджуваних говірках, як і в усіх говірках, мають перевагу паратаксичні конструкції над гіпотаксичними (це саме явище, як відомо, наявне і в загальнонародній мові). Зустрічається часте вживання прямої мови для уникнення гіпотаксичної будови речення.

При розгляді синтаксичних особливостей беруться до уваги найхарактерніші відхилення від загальнонародної мови. Розглядаються синтаксичні особливості говірок північної частини району, що пов'язують їх здебільшого в одну цілість з говірками суміжної Наддністрянщини (на півночі), з одного боку, і синтаксичні особливості говірок південної території району в їх зв'язках з суміжною бойківською територією (на півдні), з другого боку.

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

§ 1. Підмет

Підмет, виражений особовим іменником чол. р. в поєднанні з кількісними числівниками від *двох* до *чотирьох* у північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, має форму

¹ Мабуть, скорочення: *прис"ага́йу сто* (*рас тоб'і*), *бо́же*, тим більше що в тутешніх говірках зустрічається фраза *прис"ага́йу сто рас*, а не *рас*.

Зворот *прис"істо*, *бо́же* з'являється і в тих говірках, в яких фонема *а* після палатальних приголосних не підвищує артикуляції. Цей приклад вказує на артикуляційну нестійкість навіть наголошених звуків.

² Пор. В. И. Со б и н н и к о в а, Синтаксические особенности говоров Гремяченского района, Воронежской обл., «Доклады и сообщения Ин-та языкознания АН СССР», т. IV, М., 1953, стор. 20.

³ Пор. Е. В. К р о т е в и ч, Синтаксические отношения между словами и способы их выражения в русском и украинском языке, «Питання слов'янського мовознавства», кн. 2. Наук. зап. Львівського держ. ун-ту ім. І. Франка, т. III. Серія філологічна», вип. 3, 1949, стор. 169.

наз. відм.: *було три брат'ї, два мўдр'ї, а йе"ден дурний; иде два брат'ї; прийшли з вўйска два синї.*

У сполученнї числївникїв вїд *двох* до *чотирьох* з прикметником пїдмет також виступає в наз. вїдм.: *три молод'ї ж'їнк'и^(е), двї мал'ї сїроти, штири тлўс"ц"ї корўв'ї.*

В пївденнїй частинї району пїдмет з вищевказаними числївниками виступає в наз. або род. вїдм.: *два хлўпц"ї (були); два брат'а (прийшли // -лў); штур'ўх, ци пїат'ўх (було нас); брат'їў тр'ўх нас (було)* (Р).

В пївнїчно-захїдних надднїстрянських говїрках (говїр батюкїв) у конструкцїях з числївниками вїд *двох* до *чотирьох* переважно вживається род. вїдм. прикметника (або займенника): *ой два дуби зелененькї* (фольклор); *цалих два роки; три молодих парїбки* (транскрипцїя І. Верхратського)¹.

Конструкцїї з кїлькїсними числївниками вїд *двох* до *чотирьох* з пїдметом у род. вїдм. вїдзначенї в говїрках Житомирщини² і Одещини³.

§ 2. Присудок

Складений присудок

Іменний складений присудок

Іменна частина

Іменний предикативний член складеного присудка на всїй територїї району, як і в сумїжних надднїстрянських і бойкївських говїрках, виступає в наз. вїдм.: *колїс" їм буў чолов'їк* (НК); *ми ўб'ї бїли сус"їди* (ІФ); *буў дўже богач* (Р); *їак мўго чолов'їка брат, то йе" м'їй д'ївїер* (д'ївїер"н'ко) (Д); *їїїї син буў стол'їр* (ІФ); *кал'їка м с"а нїе рўдила, кал'їка бўду ўмираїти* (ІФ).

Слїд зазначити, що в молодших мовлян дослїджуваних говїрок спостерїгається вже форма ор. предикативного: *внї буїли сїротами* (Р); *буў йе"м заготїўщиком кўло коопераїтїви* (ІФ).

В говїрках Одеської обл. поряд з предикативним у наз. вїдм. зустрїчається ор. предикативний, але в носїїв молодшого і особливо середнього поколїння речення з ор. предикативним увїйшли в мовний побут, а речення з наз. предикативним вживаються значно рїдше⁴.

¹ І. Верхратський, Говїр батюкїв, «Зб. фїлол. секцїї НТШ», т. XV, стор. 72.

² П. Гладкий, назв. праця, стор. 150.

³ А. А. Москаленко, Про змїни в українських дїалектах пїсля Великої Жовтневої соціалїстичної революцїї, «Дїалектол. бюл.», вип. II, К., 1949, стор. 37.

⁴ Пор. А. А. Москаленко, назв. праця, стор. 38.

В загальнонародній мові ор. предикативний вже остаточно витісняє форму наз. предикативного¹.

На думку Л. А. Булаховського, ор. форма остаточно витісняє наз. предикативну, бо «при називному предикативному іменнику в реченні поряд опиняються два іменники в називному відмінку, що створює труднощі при визначенні: де підмет, а де присудок; а це несе труднощі в сприйманні висловленої думки»².

Виключна наявність наз. предикативного в мові старшого покоління вказує на архаїчні мовні риси даних говірок.

Характерною синтаксичною рисою досліджуваних і суміжних говірок є наявність форми іменникового присудка, утвореного при допомозі прийменника за із знах. відм. іменника: *йа биў за зл'існого* (ІФ); *йак'ій-буд' за офіціра ние б'уде* (С); *сорок л'іт биў йе^м за д'ека* (ІФ).

Зазначені вище конструкції виступають також у реченнях з самостійними присудками: *за пастуха сл'ужит* (Р); *п'ішоў вч'ити^ті за краўц'ій* (ІФ); *научій им с'а за зл'од'іа* (фольклор) (Р). Такі ж конструкції відзначені також і в інших говірках української мовної території³.

В загальнонародній мові знах. відм. з прийменником за «використовується тоді, коли ознака, виражена присудковим ім'ям, розглядається як надто нестала, нехарактерна, що заступає щось або когось іншого»⁴.

Предикативний член, виражений прикметником і прикметниковим займенником, виступає виключно в формі наз. відм.: *кол'госп шче не йе^н богатий* (ІФ); *ни^е жури с'а, ти ш'и^е молодий* (Р); *йа ше не^н так'ій старий* (НК). Дані приклади підтверджують думку А. М. Пешковського, що наз. прикметника довше чинить опір ор., ніж наз. іменника⁵. Л. А. Булаховський таке явище пояснює фактом, що називний відмінок присудкового прикметника не створює здебільшого такої загрози двозначності речення, як називний відмінок присудкового іменника⁶.

Зв'язка

Зв'язка виступає у формі самостійного присудка: *сут л'уди й л'удіска* (Р); *суд л'уде^н й л'удіска*; *йе вс'ак'і л'уде^н на с'в'іт'і* (ІФ).

Про зв'язку з іменниковим і прикметниковим присудком див. вище.

¹ «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 43.

² Там же.

³ Д. С. Телентюк, Перехідні говірки Луницького району, Пінської обл., Білоруської РСР, «Діалектол. бюл.», вип. IV, Вид-во АН УРСР, К., 1953, стор. 57.

⁴ «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 42.

⁵ А. М. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении, изд. 6, М., 1938, стор. 238.

⁶ «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 46.

Часто зустрічаються речення з пропущеною зв'язкою: *йійі син стол'ір* (ІФ); *р'іл'а, де жіто пос'ійане* (Р); ... *а йе^и так'і, шчо не^и хт'ат робіти, але так'іх мєнше* (ІФ); *вонá п'ідбóздрина; йачмєн'у жáти дбста* (Р); *вбздух с'удá¹ л'іпшиий* (Р).

Підсилена форма дієслівного присудка

Дієслова *брати — взяти, забратися, стати*, що виступають у функції підсиленого присудка, можуть стояти безпосередньо перед присудком або частіше бувають відокремлені сполучниками *і, й, та, та й*, і тоді створюється враження складносурядного речення: *пón'іу вз'ау спаліу; вз'ау і спл'іу так'є сítко; забрáус'а і п'ішбóу*.

Підсилена форма дієслівного присудка при допомозі слів *брати — взяти*, за твердженням Л. А. Булаховського, вживається з метою «...показу інтенсивності і почасти раптовості початку дії»². На думку О. Огоновського, вищезазначені слова вносять ще відтінок-«здійсненого наміру»³.

Узагальнено-особові конструкції

Узагальнено-особові конструкції з присудком у формі 3-ї ос. одн. середн. р. (в теперішньому і минулому часі) з часткою *с'а*: *на бул'бйє^ин'ц'і с'ійє^и с'е^и пишніц'у* (Б); *пєрше с'ійало-с'е^и б'іл'ше в'іусá, тепєр б'іл'ше жіта* (Б); *т'áшко з тиг гóрах коліз'в жілос'а, таг жілос'а, бодáй і ни^е снілос'а* (Р).

Безособові конструкції

1) Безособові конструкції з часткою *с'а* або без неї в теперішньому часі на визначення явищ природи: *ббўдиритс'а* (на дбшч), *на дбждж занбсйтс'а, молбдйтс'а* (на дбшч), *дбжджит⁴* (іде дощ), *дн'ійє^и // розвйдн'айє^ис'а⁵ // свитáйє^и, змеркайє^и(с'а), імліт* (про дрібний дощ), *хмáритс'а*.

2) Безособові конструкції на означення стану людини: *боліт (м)н'а* (голова, в сечрєчдін'і), *гомотіт ми с'а* (тошнить) (К); *млбйіт (м)н'а* (в північній частині району ...н'і); *нудит (м)н'а; трóх'и ми зв'ілит⁶* (...мен'і стáне лєкше — про біль) (Р).

¹ У значенні *тут* (у нас).

² «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 36.

³ Е. Огоновскі, назв. праця, стор. 197.

⁴ В суміжних наддністрянських говірках *йде дошч* або *падайєч дошч*. Форма *дбжджит* зустрічається в російських говірках, пор. А. Б. Шапиро, Очерки по синтаксису русских народных говоров, Изд-во АН СССР, М., 1953, стор. 136.

⁵ В північній частині району і в суміжній Наддністрянщині *розвйд-н'ійєчс'і* і *розвйдн'уйєчс'і*.

⁶ *Зв'ілит* із *зв'ілнит* (н зникло при стикку двох сонорних, а л' перед і стверділо). Зворот *зв'ілит* ми невідомий в північній частині району, він заступлений тут зворотом *зілжіт ми* (польське *zelzec'* — полегшати).

3) Безособові конструкції з часткою с"а в формі минулого часу на визначення явищ природи і стану людини: *заосені́лос"а* (*хмари заті́гну́ли небозв'і́т*) (Кр), *не йа́ло́с"а*¹ (не годиться) (Р), *так с"а поличі́ло* (так склалося) (Р).

Діеприкетникові конструкції на -но, -то

Діеприкетникові конструкції на -но, -то вживають спорадично: *м'і́сто обгоро́джене черво́ним сукно́м* (Р); *вс"а́гди́ бу́ло порозб'я́ване* (Р); *р'і́л'а, де жи́то пос"ійа́не*² (Р).

На увагу заслуговують безособові конструкції, утворені при допомозі прислівників з часткою с"а або й без неї, що виражають окремі явища природи: (*ни*^(e)) *ві́дно(с"а)*, *те́мно(с"а)*, *йа́сно(с"а)*.

На нашу думку, в наведених вище конструкціях частка с"а — це залишок узагальнено-особової форми *зробі́лос"а*, що зникла в часто вживаних зворотах.

Діеприкетникові конструкції на -то в тутешніх говірках вже майже відсутні, залишки їх зустрічаються виключно у фольклорі: *за мойі́в жи́то ше менé й бі́то* (ІФ).

Неозначено-особові конструкції

1. Неозначено-особові конструкції з присудком у 3-й ос. множ. теперішнього часу: *йак т'і́ від'и́т, так т'і́ пі́шут* (фольклор, ІФ), *хто раз збрехав, тому й правді не вйирьи́т*³ (ІФ), *ні́н'і і́чат*⁴, *с"в'і́т іде́ уперéд* (Р).

2. Неозначено-особові конструкції в 3-й ос. множ. минулого часу: *вз"а́ли мн'а до во́йска*⁵ (Р), *замклі́ го*⁶ (посадили в тюрму) (Р).

Як бачимо, неозначено-особові звороти мають перевагу в південних говірках району, а в говірках північної частини відбивають пізніший етап розвитку мови.

¹ В говірках Боринського району відзначено: *йа́ло йе чолові́ку з зубами*.

² У двох наведених вище прикладах форма паралельна з формою членного прикметника. О. О. Шахматов відзначає, що діеприкетникові конструкції мають більше поширення в російських діалектах, ніж у літературній мові (пор. О. О. Шахматов, Синтаксис русского языка, вып. 1, Л., 1925, § 191).

³ «Галицько-руські народні приповідки», т. I, вип. I, стор. 124; у сучасній говірці с. Івана Франка наведена вище конструкція замінена особовим реченням: *хто раз збрехав, тому й пра́уді ніхто́ неч по́йдєчи́т*.

⁴ В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині: *ні́н'і в'і́тс"і*.

⁵ В с. Івана Франка вищевказана конструкція замінена пасивним зворотом: *у с"імдіс"і́т' перш'ім бу́в йе́чм бра́ній* (записано в 1940 р. від Дмитра Чаплі, 1850 р. народження).

⁶ В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, наведена вище конструкція замінена особовою конструкцією: *с"іді́т в крем'і́налі*. Слід відзначити, що неозначено-особові конструкції характерні й для руських говорів (пор. А. Б. Шапиро, назв. праця, стор. 50).

Конструкції типу (їа) *ма́йу*, *у мене́ йе^а* (не^а йе^а),
ме^ан'ї́ йе^а (ме^ан'ї́ не^а йе^а)

В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, загально поширені конструкції з присудком *ма́йу* (не^а *ма́йу*) або безособова конструкція не^а*ма́*: *ма́йу грóш'ї*, не^а *ма́йу грóш'ї* // не^а*ма́* *у мене́ грóш'ї* (ІФ).

В південній частині району і частково в північно-західній поряд з вищезгаданими конструкціями наявна також конструкція *у мене́ йе^а* (ни^е йе^а), ме^ан'ї́ йе^а (...ни^е йе^а); *трудон'н'ї́у йе^а*; *в нас йе^а грóш'ї* (ни^е йе^а грóш'ї); ме^ан'ї́ *хóлод* (...ни^е йе^а *хóлод*) (С).

В мові найстаршого покоління південної території району відзначено форму *н'їт*, що виступає поряд з конструкцією не^а йе^а (загальнонародна конструкція не^а*ма́*): *з'їрше^а н'їт*; *на шп'їл'ку н'їт* (нічого нема).

Вживання заперечного присудка теперішнього часу не йе^а загальнопоширене в закарпатських говірках¹ і в досліджуваних автором бойківських говірках Боринського району. В говірці с. Верхньої Яблуньки, Турківського району, наявна вже тільки форма не (з пропущеним йе): *не грóш'ї*; *не коч'м'ї шо сказáти*; *не здорóб'їа дóброго*.

Вираження наказу

Наказ виражається:

- а) наказовим способом: *їд'ї*, *ход'їт*;
- б) умовним способом: *сáм би с си вз'а'у*; *мóже би сте н'їшли*; *дóма би сте спáли*.

§ 3. Означення

Узгоджене означення

Атрибутивне відношення приналежності виражається, як і в загальнонародній мові, присвійними прикметниками з закінченнями *-їу*, *-ова*, *-ове*, *-ин*, *-ина*, *-ине*, поряд з якими зберігаються іменникові закінчення *-ово*, *-инó*: *Грин'ї́у хлóпц'ї*, *тáтова сорóчка*, *Іванóве* // *-во пóле^а*; *мáмин син*, *дончинá дит'їна*, *Кáсине* // *-но зпáшичá*².

Не раз зустрічається і неузгоджене означення: *то Митрá робóта*; *то хлóпц'ї* мóб'ї дон'к'ї.

¹ І. Верхратський, Знадоби для пізнання угоруських говорів, ч. І, стор. 90; І. Г. Чередниченко, Деякі особливості говірок Ужгородської округи, Закарпатської обл., «Діалектол. бюл.», вип. II, стор. 52.

² Аналогічні конструкції зустрічаються на ґрунті російської мови (пор. А. А. Шахматов, назв. праця, § 419).

Відношення походження, найчастіше від назв тварин, виражається відносним прикметником з суфіксом *-ач-, -'ач-*: *мішача д'їрка, баран'ач'їй л'їй, гад'ачий син* (Р)¹.

Неузгоджене означення

Неузгоджене означення виражається

1) групою род. або ор. відм., що чергується з прийменниковою групою: *високого (з)росту // зросту; висок'їй (з)ростом // зростом; висок'їй на (з)рїст // зраст* (ІФ);

2) прийменниковою групою:

а) прийменником *в'їд*: *вїли в'їд гнїю; лішка в'їд борщю* (ложка, якою їли борщ);

б) прийменником *на* (із знах. відм.): *кв`арта на воду; по-лотно на сорочку; кошук на малїни*;

3) числівниковою групою з узгодженим атрибутом з кількісними числівниками і з неузгодженим атрибутом із збірними числівниками: *два вїдра // дв`їе" в'ї(у)д`єр; штїри кон'ї² // четверо конїй, але дв`їе" хл'їба, дв`їе" йай`є"ц`*;

4) інфінітивною формою у значенні, близькому до обставини мети, в іказівкою на призначення предмета: *далї нам н`орму вїконати; не м`їю ванн`а хату заб'їліти.*

Конструкції з інфінітивом із близьким до обставини мети значенням зустрічаються в надсянському говорі³. Такі інфінітивні конструкції відзначено в староруських пам'ятках⁴. Зате в сучасній літературній мові ці конструкції майже не вживаються, а якщо вони зустрічаються, то їх слід розглядати як архаїзми⁵.

§ 4. Додаток

Дієслова з архаїчною формою з знах. відм. множ. на проти-вагу загальнонародній мові, в якій поширилася форма знах. відм., аналогічна до род. множ.: *пасї кон'ї, кор`ови, гїси, в'їцї"ї; газдув`ати, а д'їти го`удув`ати...* (фольклор); *м`ала баба два синї...* (фольклор);

¹ В північній частині району, як і в суміжній Наддністрянщині, виступає неузгоджене означення *сик гад'ук'ї*.

² Така конструкція відзначена також у фольклорі:

Штїри кон'ї на прип`он'ї,
Мал'ована брїчка,
А йа с'їду та й пойїду
Йак п`єр'єп`єчлїчка (ІФ).

³ М. Пшен'юрська, назв. праця, стор. 47.

⁴ І. Свенціцький, Нариси про мову пам'яток староруського письменства XI в., «Питання слов'янського мовознавства», кн. I. Наук. зап. Львівсько-го держ. ун-ту ім. І. Франка, т. VII. Серія філол., стор. 137.

⁵ «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 103—104.

Аналогічне явище зустрічається і при безпосередньому керуванні прийменника: *даз"дз" бог д'іти, дас"ц" і на д'іти* (фольклор); *бе"ре грощі за д'іти*. Зате в школярів старшого віку з'являються вже конструкції такі, як у загальнонародній мові: *пасу коней*.

Архаїчна форма знах. відм. множ. зберігається в інших південно-західних говірках¹. У південно-східних говорах вона наявна при назвах тварин та спорадично при назвах людей. Буває й таке, що архаїчна форма знах. множ. на означення тварин чергується з формою знах. множ. новішого походження, однак з перевагою архаїчної форми знах. множ.²

Знах. відм. одн. іменників чол. р., що означають назви речей, зберігає давню форму наз.: *бе"ри серп; встроміц, н(")іж, збіц горнєц", але знайшоу гриба; зрубай дуба, йас"ін'а*.

Окремо стоїть род. одн. при дієсловах *вз"ати, дати, позичити* — на визначення частини від цілого (*genetivus partitivus*) або часткового користування даним предметом: *дати хліба, вз"ати (в)ол'їю, позичити серпа*.

На південній території району інколи зустрічається знах. одн. замість давнього род.: *камен'а гладати* (фольклор); *огн'а кладут проти дік'їу* (Р) (форма *огн'а* — це очевидний *genetivus partitivus*).

§ 5. Обставина

Дієприслівник на **-чи** на території даних говірок адвербіалізувався, тобто перейшов до категорії прислівника, що в реченні виконує функцію обставини: *сказай не"хот'ачій* (Р); *зробіц не"хот'ачій* (ІФ); *буде вас біти лежачи* (про барана) (НК); *робіт сид'ичи, спит ход'ичи* (ІФ).

Якщо дієприслівник на **-чи** перейшов до категорії прислівника, то дієприслівник на **-вши**, що насамперед зустрічається в говірках південної території району, зберігає, очевидно, більший зв'язок з дієсловом; бо його можна замінити відповідним реченням: *п'їшоу сп'їваўши* (Р); *плакаўши прац"уваў* (М); *вигл'е"да-йе", йак три дни ни йїўши; ни спитаўши броду, ние л'їз" в воду* (фольклор, ІФ)³.

¹ І. Г. Чередниченко, Деякі особливості говірок Ужгородської округи, Закарпатської обл., «Діалектол. бюл.», вип. II, стор. 51; Д. С. Телентюк, назв. праця, стор. 58.

² Г. П. Іжакевич, Про особливості говірок Броварського району Київської обл., «Діалектол. бюл.», вип. II, Вид-во АН УРСР, К., 1950, стор. 43; В. М. Брахов, назв. праця, стор. 32.

³ Дієприслівникові звороти на **-вши**, що зберігаються в закріплених зворотах на північній території району, відбивають старішу стадію розвитку мови.

Слід відзначити, що в давній російській мові і в сучасних російських діалектах дієприслівникові звороти мають звичайно більше поширення, ніж у літературній мові (пор. А. А. Шахматов, назв. праця, § 101).

Про те, що на північній території району дієприслівники на **-вши** мали колись більше поширення, можуть свідчити записи Івана Франка з с. Нагуєвичів: *говори погадавши*¹, *треба сі вчити, хтївши в с'вітї щось значити*²; *взяв не питавши, пішов не дькувавши*³ (про такого, що привласнив собі чужу річ — пояснення І. Франка).

Дієприслівники, як відомо, розвинулись з колишніх дієприкметників і зберігають більший або менший зв'язок з дієсловом. Нашу думку про те, що дієприслівники на **-вши** зберігають більший зв'язок з дієсловом, підсилює твердження В. В. Виноградова: «...дієприкметники минулого часу на **-ший**... виражають дієслівне значення яскравіше, ніж дієприкметники минулого часу на **-ший**»⁴.

§ 6. Функції інфінітива

Інфінітив виступає:

1. У функції присудка в безособових реченнях в значенні дійсного способу:

а) з об'єктом дії, вираженням знах. відм.: *чути во́хк'іс''* (ц''), *дим, зі́гар*;

б) з об'єктом дії, вираженням знах. відм. і прийменниковою конструкцією: *п'ізнáти пана по хол'и^евах* (фольклор, ІФ);

в) з об'єктом дії, вираженням знах. відм. або прийменниковими конструкціями: *ни^е слухáти го // за н'ого // про н'ого // (в) о н'ім*.

Конструкція з прийменником **о // в** у говірках південної території району майже не зустрічається. Ця конструкція більш поширена в північній частині району і ще більше в суміжних і дальших, на заході, наддністрянських говірках, а найбільше в надсянському говорі.

Наведена вище конструкція — це архаїзм⁵, збереження якого в південно-західних говорах підсилене впливом польської мови, де така конструкція є загальнопоширеним явищем;

г) з давальним відмінком суб'єкта дії найчастіше з часткою **-би**, яка звичайно підсилює семантичне значення інфінітива: *с'їд'іти би вам тїхо, кóл' вам дóбре* (ІФ); *дáти би йїсти живин'і* (Р);

д) з пропущеним дав. відм. суб'єкта дії та з конструкцією двох тотожних інфінітивів, причому другий інфінітив виступає у звороті з заперечною часткою **-не** і прислівником *л'їнше* у функції обставини способу, і така саме конструкція заперечує семантичний зміст, виражений у першому інфінітиві: *таг жїти, л'їнши ни жїти*.

¹ «Галицько-руські народні приповідки», т. I, вип. II, стор. 356.

² Там же, стор. 301.

³ Там же, стор. 155.

⁴ В. В. Виноградов, назв. праця, стор. 275.

⁵ Пор. «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 92.

Інфінітивні присудкові конструкції з часткою **би** зустрічаються в староруських пам'ятках ¹.

2. У функції безособового речення: *нема коуму й шо по-в'істи*.

3. У функції підмета: *ме^н'і л'іпшиє такоґо ни^(е) чути, а вам л'іпшиє так'є ниє говорити*.

4. У функції присудка: *аш с'в'іт мёркне так'є слухати; чужими руками воґе'н вигартати* (фольклор).

§ 7. Зв'язок слів у підрядному словосполученні

Узгодження

Узгодження підмета з присудком

Узгодження в числі

В південній частині району підмет виступає в род. відм., якщо зв'язка (в минулому часі) виконує роль самостійного присудка: *мбйе^г було брат'іу тр'ох* (НК); *йіг було штир'ох ци пйа-т'ох в г'і сп'іуц'і* (Р).

В північній частині району, як і суміжній Наддністрянщині, виступає конструкція з присудком *майу* + додаток або конструкція з наз. відм. множ., якщо зв'язка виступає в ролі самостійного присудка, або конструкція з род. відм. множ., якщо числівники два—чотири виконують функцію означення: *майу два брат'і* (ІФ); *в наш'ім сил'і були два мудрагел'і; було нас двох сп'іуник'іу* (НК).

На всій території району в конструкціях з дієслівним присудком підмет узгоджується з присудком: *прийшли два брат'а* (Р); *дві сестри в'іддали змо с'ї йе^дноій зими* (ІФ).

О. О. Шахматов вбачає в конструкції неузгодженого дво-членного речення поєднання особового і безособового типу речень ².

Деякі збірні іменники, поширені переважно на південній території району, сприймаються носіями говірок як pluralia tantum; якщо вони виконують в реченні роль підмета, то присудок має форму множ. ³: *суча гор'ат; бол'ат мн'а кбс'ц'а; лубн'а поссихалис'а*.

¹ Пор. Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 299; В. И. Борковский, Синтаксис древнерусских грамот (простое предложение), «Вопросы славянского языкознания», кн. 2. Уч. зап. Львовского гос. ун-та им. И. Франко, т. XI. Серия филологическая», вып. 4, Львов, 1949, стор. 42.

² Пор. А. А. Шахматов, назв. праця, § 128.

³ На думку Л. А. Булаховського, таке явище пояснюється тенденцією перевести збірні іменники з категорії збірності в категорію множинності; пор. «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 30.

Збірні іменники, що наявні на всій території району і в суміжних наддністрянських говірках, сприймаються носіями говірок як *singularia tantum*; якщо вони виконують у реченні роль підмета, то їх присудок завжди виступає в одн.: *гёт на н'ім шмá-т'а подёрлос'а* (М); *рубáт'а на плóт'і порозв'ішуване* (Р); *вс'е¹ кóс'ц'и^е болид н'і; так'ё др'ібнѐ пат'ч'і // с'ч'і* (ІФ).

Керування

Керування дієслів

Безпосереднє керування

Керування род. відм.: *прóти д'ік'іу клад'ут вогн'а* (Р); *газду-ва́ти, а д'іти го^удува́ти, йак ка́мен'а кладáти* (фольклор, Р).

Прийменникове (посереднє) керування

Із знах. відмінком:

а) з прийменником *-за*: *за ме́не ни^е б'ійте^с'і, йа там буду* (ІФ);

б) з прийменником *поза*: *р'ік поза р'ік іде* (Р);

в) з прийменником *у*: *џ пл'ч'і м'а ко́ли^е* (Р); *п'ішбу в жорна молоти* (Р).

В північній частині району і в суміжній Наддністрянщині наявні конструкції з місц. відм.: *џ пл'чох м'і // н'і ко́ли^е; п'ішбу на жóрнах молóти*.

З ор. відмінком

З прийменником *за*: *бол'іт мн'а се́рце за ним*.

З місц. відмінком

З прийменником *по*: *вда'ус'а по в'іц'ц'і, по злòд'іюви* (НК).

В північній частині району, як і в суміжних наддністрянських говірках, наведена вище конструкція виступає з прийменником *в* із знах. відм.: *вда'ус'і в в'іц'ц'і'у, в злòд'ія*.

Прийменникове (посереднє) керування у формі обставини

а) Часу

З род. відмінком

З прийменником *від*: *в'іт штирòх рóк'іу ни^е чувáти в н'ім* (ІФ); *в'іт с'в'іта до́ ночи прац'у'йе^с; в'ід ве^сні ходжу бо́са* (Р).

¹ Форму *вс'е^с*, поряд з загальнопоширеною формою *вс'о*, слід пояснювати тим, що вона виступає в ролі означення, а може в даному випадку з'явилась внаслідок дії регресивної асиміляції на віддалі.

З прийменником **з**: *з малбій дитини мучила м с'а* (Р); *то було ше з л'іта; не м'іг йім з діву зійти*.

З прийменником **за**: *йа ни^е ходіў за н'бого до школи*¹ (ІФ); *за наб'ищика тата було в нас добро; за старого в'іта биў порідок в си^(е)л'і* (ІФ).

Із знах. відмінком

З прийменником **на**: *(син) приходит на нид'іл'у, не^мма сорочк'и на (про) с'віто* (ІФ); *то ховайу на зімў*.

З прийменником **через**: *через два дни² падаў дощ; через зіму на пещ'і (пйи^ецу) с'ідіт*.

З місц. відмінком

З прийменником **у**: *умер у молодіх роках; то було в Гмітру; то було ў пўшч'ін'у* (церковне пуцання) (ІФ).

б) Місця

З род. відмінком

З прийменником **коло**: *буў йе^м заготіўщиком коло коопера-тиви* (ІФ); *прац'у^(") йе^м коло хати*.

Із знах. відмінком

З прийменником **у (в)**: *йду в школу, поїхали ў м'істо*.

Поряд з наведеним вище прийменником у мові всіх носіїв говірок зустрічається прийменник **до**, паралельний до такого ж прийменника в суміжній Наддністрянщині.

З ор. відмінком

З прийменником **за**: *поїхали за дорогоў* (битим шляхом).

З місц. відмінком

З прийменником **при**: *биў при вós'ку*³, *биў, при тамт'і воїн'і*.

З прийменником **у**: *у фронт'і йа ни буў* (Р).

В північній частині району і в суміжній Наддністрянщині зустрічається в даному випадку конструкція з прийменником **на**.

З прийменником **при**: *при чужих л'уд'ох жийў*.

З прийменником **в**: *ц'іліми ночами с'ід'ат в картах* (Р) (у північній частині району — *ц'іліми нч'і(и)ма грайут в карти*).

¹ Тобто за часів його вчителювання.

² Згадана вище конструкція не характерна для української мови. Вона утворена на території даних говірок під впливом польської мови.

У північній частині району прийменник **через** найчастіше замінений прийменником **без**.

Загальнонародній конструкції *через годіну, через ден'* відповідає конструкція *за годіну, за ден'*.

³ Частіше *при войску*.

Окремо стоїть прийменник на із знахідним мети: *ходіу зо мною на ріби, на грибі, на с'їно*¹ (робити коло сіна).

Випадки змішування і оригінального вживання окремих компонентів речення

1. Іменниковий підмет замість інфінітивного підмета: *не зна-т'а в'їт когò то буде залєж'їти* (Р). На північній території району, як і в суміжних наддністрянських говірках, наведена конструкція зберігається тільки у фразі: *їагби знат'їє, що в куми пит'їє*.

2. Іменниковий присудок замість прикметникового: *...буу дуже богач* (Р); *ту мороз байка* (невеликий) (С).

3. Окремі компоненти речення, що підсилюють нестачу або надмір чогось: *нич ім не ма́ла по́л'а; в н'òго нич ниє бу́ло шчо йїсти; абї йеудєн, то не ма́; вс'òго на вс'òго тїл'ко ма́йу; ковал'ї б'їл'ш'ї, шче рас так'ї, йак мурашк'ї*.

Випадки змішування речень

1. Окличне речення замість розповідного: *та де м дїжи та-к'їй старій!* (я ще не такій старій!).

2. Умовне речення замість розповідного: *їа би вам не ска-зала, бо не знайу* (я вам не скажу); *кїри то на колгосп'ї би сте купїли* (курей можете купити в колгоспі); *з руг би ми ниє вир-вала* (з рук мені не вирве); *хрис'ц'їнін зо злос'ц'юу ў б'їду би знаў*.

3. Розповідне речення замість умовного: *бо їаг буу д'їд ниє вів'їс* (свою доньку), *то баба була його вигнала з дочкоу* (Р); *не ма́ здорбїа, то н'ай буде злòто* (Р).

4. Умовне речення замість наказового способу: *дòма би сте спїли*.

Деякі особливості складного речення

У досліджуваних говірках в цілому переважає паратаксична будова речення над гіпотаксичною. Тому-то тут здебільшого зустрічаються єднальні та протиставні сполучники: *ї // и // й, а, але, лиш(єн') // йно*.

Найвиразнішими особливостями синтаксису складного речення в досліджуваних говірках є:

1. Змішування часових функцій. Синтаксичне вживання форми часу дієслова не завжди співпадає з моментом мовлення². В досліджуваних говірках відзначено:

а) теперішній час замість минулого: *прихòдит до тих собак*

¹ Слова Захара Франка про свого брата Івана, записані в 1940 р.

² Пор. Л. А. Булаховский, Исторический комментарий к русскому литературному языку, стор. 148.

і йе^днім собакам поме^тау, тоті буу^к’у, а тому найпоган’ішому вер то^ту с смолоу; в’ін зл’іс, і птах надл’ітайе^м і запл’он-таус^а в ті серстін’і (Р);

б) минулий час замість теперішнього: тогді поч^ау клікати сво^йу фам’іл’іу на ве^с’іл’а і приїжджайе^м до св’єго брата-кс[’]ондза (Р).

2. Відсутність окремих компонентів складносурядного речення: надійшоу д’ак¹ :шчос[’] то в ц’єркв’і с[’]в’ітис[’]а; подивійс[’]а ч’єрес пор’іг і² зл’од’ій сто^йе^т коло прест’ола і каже...; вна йе^го п’іслала дуп рв^ати³, чи в’ін сїл’ний.

3. Вживання прямої мови замість підрядного речення: питайе^м йе^го: «Шчо ти робиш?», а він йе^му каже: «Йа йду с курсію». Пан йім^у каже: «А ти добрий зл’од’ій?», а він каже: «Добрий».

4. Безсполучникове речення: ...в’ін р^ано вста^йе^м, дівис[’]а: лісиц[’]а зал’їзла, вс[’]о поїла...; старін’к’і, шчи кортід жити.

5. Відносне речення, утворене при допомозі питального займенника котрий: ...котр^а м’ога л’упка л’убит, бодай с[’]і ро^сп’укла (фольклор); котр’і д’іти ни^с ш’інуйут р’одич’іу, не в’арта, би по с[’]в’іт’і ходили (ІФ); котр^а кор’ова д’уже^м ричіт, м’ало молока дай^ем (фольклор).

6. Умовне речення, з’єднане з головним реченням сполучником йак: к’упйу, йаг буду м’ати гр’ош’і.

7. Наслідкові речення, поєдані з головними реченнями при допомозі сполучників жи // жо, жиби // жоби, яким у загальнонародній мові відповідають сполучники що, щоб, що аж: так йі с[’]а воді х’очі^с піти, жи аш йі с[’]в’іт г’їне (Р); в’іс’ім’дес’ад’ д’іййат’, жобі йа так ізне^м’їх (СК).

8. а) Додаткове речення з пропущеним додатком головного речення: т’ашк’є жїт’і, хто не майе^м здор’оуїа доброго (НК).

б) Додаткове речення із сполучником аби⁴: аби шч’о мау, то би вз’али д’іти (Р).

9. Своєрідна будова означального речення: І шче йім дау так’ій ниш, шчо була на се^редін’і р’учка і с то^го б’оку в’істр’а (Р).

10. Своєрідна конструкція інфінітивного атрибута в підрядному означальному реченні: фабрїку ставили, шчо папйе^р ви-рабїйти (ІФ).

¹ Пропущено дівис[’]а.

² Пропущено відит.

³ Пропущено хот’їла знати.

⁴ Слід відзначити, що в загальнонародній мові поряд із сполучником щоо виступає інколи під впливом діалектів сполучник аби; пор. «Курс сучасної української літературної мови», т. II, стор. 222.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Досліджувані говірки, як відомо, не становлять одноманітного мовного типу: говірки північної і північно-західної частини Підбузького району, Львівської області, своєю фонетичною системою і граматичною будовою наблизились вже до наддністрянських говірок. Згадані вище говірки є перехідними від бойківського до наддністрянського типу говірок.

Перехідний характер говірок північної частини досліджуваного району підтверджує і матеріал с. Нагуевичів, вміщений в збірнику «Галицько-руські народні приповідки...». Якщо в сучасній говірці с. Івана Франка шиплячі приголосні в групах **-ча, -жа, -ша** у вимові старшого покоління мають пом'якшений відгінюк з нахилом до цілковитого ствердіння, а у мові молодшого покоління вже вимовляються твердо, то І. Франко передає шиплячі приголосні в групах **ча, жа, ша** тільки як пом'якшені. Це свідчить про колишню велику палатальність шиплячих приголосних у групах **ча, жа, ша** на підкарпатській території. На дуже сильну палатальність шиплячих на бойківській карпатській території вказує їх пом'якшення в групах **чи, жи**.

Дзвінки приголосні в кінці слова в сучасній говірці с. Івана Франка вимовляються глухо, але за часів Івана Франка, в кінці XIX ст., вони зберігали дзвінкість¹.

2. Показником нівеляції північнокарпатських і підкарпатських говірок під впливом недалеких наддністрянських говірок є говірки південної території Підбузького району і північної підкарпатської території Сколівського району.

У бойківських говірках південної території Підбузького району архаїчні (бойківські) риси зберігаються, як правило, у мові найстаршого покоління: збереження заднього **и (ы)** після губних і передньозвичних приголосних, а не після задньозвичних,

¹ Це саме явище підтверджують спостереження автора над говіркою с. Нагуевичів у 1940 р.; у вимові найстаріших жителів (ривесників І. Франка) відзначено наявність дзвінких приголосних.

які в досліджуваних підкарпатських і карпатських говірках у групах **ки, хи** дуже палаталізуються і переходять навіть у наголошеній позиції в **к'іє, х'іє**. Однак у мові окремих жителів південної території досліджуваного району (незалежно від їх віку і освіти) відзначено звук, середній між заднім **и** (**ы**) та загальноукраїнським **и**, перед яким задньоязичні **к, х** зберігають давню твердість (звук цей подається фонетичним знаком **и³**). В наголошеній позиції в говірках південної території району виявляється звужене **е** (**ѐ**); у мові переважної більшості жителів цей архаїчний залишок зберігається у прислівниковій формі **ш'и** із **щє**.

Треба відзначити, що форма **ш^(у)и** спорадично зберігається у мові найстарших носіїв північно-західної території району. Це свідчить про те, що фонетичні архаїзми в північно-західних говірках Підбузького району нещодавно знівелювалися під впливом наддністрянських говірок.

Нарешті слід відзначити, що дзвінкі приголосні в кінці слова зберігаються лише у мові старших жителів (насамперед південної території району), а середнє покоління під впливом наддністрянських говірок вимовляє ці приголосні глухо або в рідких випадках з частковою втратою дзвінкості¹.

Однією з найстійкіших фонетичних рис бойківських говірок є збереження **а** після палатальних і в групах **ча, жа, ша** (насамперед у наголошеній позиції і в частці **с'а**) в населених пунктах Рибник, Майдан, Довге, Старий Кропивник. В говірці с. Нового Кропивника (північна частина південної території досліджуваного району) позиція голосного **а** після м'яких приголосних і в групах **ча, жа, ша** вже дуже захитана: звук **а** може зберігатись і не зберігатись у мові найстарших жителів; **а** в середнього і молодшого покоління під наголосом підвищує артикуляцію до **іє**, в ненаголошеній позиції в середині слова переважно — до **іє**; в кінці слова завжди — до **іє** на противагу говіркам північної території досліджуваного району і наддністрянських говірок, в яких ненаголошене **а** після палатальних приголосних у кінці слова майже завжди підвищує артикуляцію до **і**, а в групах **ча, жа, ша, р'а** — до **і // и** (останній звук виступає внаслідок цілковитого ствердіння **ч, ж, ш і р**).

Те саме явище відзначено в говірках північно-західної території Підбузького району (населені пункти Бистриця, Жданівка, Заколоть, Смільна), де процес підвищення артикуляції **а** після м'яких та історично м'яких приголосних завершився раніше від цього процесу в говірці с. Нового Кропивника.

У говірках північної підкарпатської території Сколівського району (населені пункти Коростів, Крушельниця, Орів², Верхне

¹ Не можна не згадати, що у мові молодшого покоління, насамперед шкільної молоді старшого віку, наявні дзвінкі приголосні в кінці слова. Менш характерне таке явище для мови шкільної молоді наддністрянської території, на якій дзвінкі приголосні давно вимовляються глухо.

² Орів належить до Дрогобицького району.

Синьовидне, Сопіт, Ямельниця), які межують на півночі з говірками підкарпатської території, що переходить у наддністрянську низину, звук *а* після м'яких та історично м'яких приголосних або зберігається, або ні, як у говірці с. Нового Кропивника.

Як бачимо, фонетична система говірок Підбузького району, як і суміжних підкарпатських районів, втрачає фонетичні риси бойківських говірок і наближається до фонетичної системи наддністрянських говірок.

Проте процес наближення фонетичної системи говірок Підбузького і суміжних підкарпатських районів не однаковий щодо свого завершення. Цей процес майже цілковито завершився в говірках північної частини Підбузького району з центром с. Івана Франка, а також завершується в говірках північно-західної частини цього ж району з центром с. Підбуж (хоч ця частина безпосередньо не стикається з наддністрянською територією, але, як відомо, туди веде шлях з Наддністрянщини в глибину західної Бойківщини, і саме ця обставина сприяла нівеляції бойківських говірок північно-західної території Підбузького району).

У говірках південної карпатської території Підбузького району бойківські фонетичні (і морфологічні) риси ще в основному зберігаються: по-перше, тому що на карпатській території довше зберігаються мовні архаїзми, по-друге, тому що карпатська територія південної частини Підбузького району не має безпосереднього комунікативного зв'язку з суміжною на півночі Наддністрянщиною. Річка Стрий на півночі розділяє південну територію Підбузького району на дві частини (на півночі підкарпатську і на півдні карпатську); на північ від неї в с. Новому Кропивнику нівелюються архаїчні фонетичні (і морфологічні) риси, а на півдні на карпатській території бойківські риси ще в основному зберігаються.

Як уже відзначалось, в говірках суміжного на південному сході Сколівського району відбуваються зміни, аналогічні до змін у північній частині південної території досліджуваного району, в говірці с. Нового Кропивника.

Фонетична система і граматична будова (насамперед морфологічні особливості) говірок північної і північно-західної території досліджуваного району в значній мірі відрізняються від загальнонародної мови, фонетична ж система (за винятком вимови найстарших жителів) і граматична будова говірок південної території району виявляють менше відхилень у порівнянні з загальнонародною мовою.

При розгляді фонетичної системи і граматичної будови говірок Підбузького району й околиці беруться до уваги стійкі і менш стійкі відхилення від норм загальнонародної мови.

Слід відзначити, що стійкі відхилення властиві всім говіркам досліджуваного району й околиці. Менш стійкі фонетичні відхилення мають деяку перевагу на південній території, а такі ж

морфологічні відхилення, більш помітні на північній і північно-західній території досліджуваного району, повільно проникають також і в говірки південної території Підбузького району (насамперед в північну частину цієї території).

Стійкі відхилення

У фонетиці:

1) підвищення артикуляції **а** після м'яких та історично м'яких приголосних (*мн'йсо, шч'іс''ц''и^(е)*);

2) втрата дзвінкості приголосних у кінці слова (*б'ін, м'іт. в'іс*).

У морфології:

1) форма *йи^ему* замість *йому*¹;

2) уодноманітнений тип прикметника: *п'ізний, вчорашний, як п'існий, р'асний*;

3) порядковий числівник *шестий*, дробові числівники *п'іўтора, п'іўтрет'а*², *п'іўчетверта* // *п'іўчверта* // *п'іўчварта*³, *п'іўп'ята, п'іўшеста* // *-шоста, п'іўсема, п'іўвос'ма*;

4) збереження давнього закінчення **-и** у місц. відм. одн. усіх іменників з м'якою основою і на **ч(а), ж(а), (ша)**: *на коні, на пни, ден' по дні, на прий'атили*⁴, *на бичі, на ножі, на Г'е'реч-меч'ий* (прізвище); *на зімлі, ў Б'ани (Баня — назва села), в од'їжи, на т'їчи, на д'обр'і паши; ў полі*⁵, *на йайці, в койци* (*койце* — клітка для домашньої птиці, польське *којес*);

5) давнє закінчення **-и** в род., дав., місц. відм. одн. іменників III відміни: *д'б ночи, в ночі, (на) кости, (в) злости*.

Менш стійкі відхилення

У фонетиці:

1) підвищення артикуляції **а** після м'яких та історично м'яких приголосних переважно в мові молодшого покоління говірки с. Нового Кропивника (*с''вй'є'то, шч'ас''ц''и^е*);

¹ Форма род. відм. *йеч'го* стійко зберігається в суміжних надністрянських говірках, а у говірках Підбузького району, як уже відзначалось, у мові окремих жителів виступає як *його* (наслідок дії вокальної гармонії).

² У північних і північно-західних говірках досліджуваного району, як і в суміжній Надністрянщині, згідно з фонетичними особливостями цих же говірок наявна форма *п'іўтрик'иє*.

³ Форми *п'іўчетверта* і *п'іўчверта*, яка виникла внаслідок скорочення форми *п'іўчетверта*, зустрічаються переважно в південній частині Підбузького району, аналогічно до такого явища в суміжних на півдні бойківських говірках, форма *п'іўчварта*, що виникла, мабуть, під впливом польської мови, зустрічається в північній частині Підбузького району і в суміжних надністрянських говірках.

⁴ Іменники *прий'ател', Васіл', ден'*, як і іменники на **-ец'**, поряд з закінченням **-и** мають закінчення **-у**: *на прий'атили* // *-теч'лу, на Василі* // *-лу, на хл'бц'у* // *-ци, на воропц'у* // *-ці, але в Гум'і(и)нці* (*Гумінец'* — назва села), *в горці, в к'інці*.

⁵ Зустрічається і форма *ў полі*, але в надністрянських говірках тільки *ў полі*.

2) звужене **е(є)**, **и** в мові найстарших жителів південної території досліджуваного району (*пєн', ннис''*);

3) задне **и(ы)** після губних і передньоязичних приголосних у мові найстарших жителів південної території досліджуваного району (*сын'и, тогды'*);

4) непослідовне збереження артикуляції ненаголошених **е, о** на всій досліджуваній території й околиці.

У морфології:

1) у мові найстарших жителів переважно південної території досліджуваного району давнє закінчення **-еви, -ем** дав. і ор. відм. одн. іменників чол. р. з м'якою основою чергується з закінченням **-ови, -ом**: *Василєви // -л'ови, з Василєм // -л'ом, з'атеви // -т'ови, з з'атиєм // -т'ом*;

2) закінчення ор. відм. множ. **-има** (давня двоїна) іменників чол., жін., середн. роду (за винятком іменників з твердою основою) поширене на північній і північно-західній території досліджуваного району, як і в говірках суміжної Наддністрянщини, чергується з закінченням **-ами**, що проникає в мову окремих жителів (*дн'їма, ноч'и(и)ма*).

Говірки північної і північно-західної частини району становлять уже тип наддністрянських говірок з деякими фонетичними рисами бойківської території (перехід групи **дн** у **нн**, палаталізація передньоязичних приголосних перед **і** з **о**). Говірки південної території району являють собою ще тип бойківських говірок із відмиранням давніших особливостей у молодшого покоління, на мові якого вже дуже позначився вплив суміжних наддністрянських говірок.

Отже, слід відзначити, що досліджувані нами говірки, як і всі говірки багатьох національних мов нашої Батьківщини, в меншій або в більшій мірі втрачають свої діалектні риси і вливаються в русло загальнонародної мови.

ДОДАТОК

Записи суцільних текстів

С. Івана Франка (колишні Нагуевичі)

На буў стрілец". Коліс" менє пані брали на пол'ован'и, йа ходиў по тим Д'ілу із ними. За свойєи жит'і три м дїк'и забиў, а нин'і така б'іла, шо с хати ниемож вийти. Йа коліз" буў музикоў, а нин'і нав'іт' неи знайу, куді в рук'и вз'їти і неи знайу, дє с'ї под'їла скрипка. Ага, праўда, Грин'оби даў йєи.

Ходи злороў. Ми вже неяви́димос"ї. Йа вже с"ї буду забира́ти на склат, вже чис... Кажеш... шчо йа с"ї шче ви́здоров'їю... Дє йа с"ї вже ви́здоров'їю, кол' мєчн'і шчо ряз гїрше.

(Франко Захар, брат Івана, 81 рік, неписьменний, записано в 1940 р.).

Ви види́ ж на так'і практиц"ї йаг ниб'ішчик Франко Іван. Пришоў на сєкло, а там пастух'и им'їн'єи пасли та соб'ї сп'ївали, а в'їн там на гор'ї сл'їхаў, шо там сп'ївајут вс"ак'і сабадашк'ї. А в'їн слухаў то́т і соб'ї то́т писаў. Дєс" пото́му па́ру л'їт та й повиходїли книшк'ї, а там вс"їл'ак'ї то́тї сп'їванк'ї, шо ми сп'ївали.

(Франко Петро, родич письменника, 46 років, неписьменний, записано в 1940 р.).

В крем'їнал'ск'їм шпиталї подїбаўс"ї Іван Франко з двома розб'їйниками. Йєндєн маў ш"їз"дїс"їт" штири рок'и і маў в'їчний декрет¹, з другого боку буў молодїй, в'їс"їмнац"їт" л'їт жит'їє, і маў в'їчний декрет. Йак надїшоў до́хтїр з за́жонцоў до шпитал'у, то питаўс"ї при лїшках, хто шчо йє. І прийшоў до лїшка Франка і пита́є л'їкар за́жонци, хто йє і за шчо с"їдїт, а за́жонца в'їтпов'їу, шо той чолов'їк с"їдїт за пол'їтику і кажи йєи, шо в'їн вийде скоро. А той старїй розб'їйник, йаг вчуў про Франка, шчо с"їдїд за пол'їтику і тудї й кажи до Франка, шо вже чєчкайє к'їлка рок'їу на тако́го чолов'їка, «бо йа йєи сам так'їм чолов'їком, шчо л'їубїу праўду, а́лїє тїл'ко шчо йа нїє вчєний, то робїу сїлоу, то йа хочу с"ї вїспо-в'їдати перєт тобоў паничун'у, бо моє жит'єи вже нїє доўгє». І в'їн му зачїў опов'їдати про свойє жит'ї: «йаг йа ввїд'їу, шчо тхтс" когтс" криўдїу, то м за́рас того убиваў і мно́го душ ўбиў. Х'їба мєчн'і с"ї показуєи, шо м мѳже йєи днїу дшчу невинне ўбиў. І каже: «йак тї паничун'у, в'їтти вийдєш, то

¹ Присуд на довічне ув'язнення.

п'їдеш там на то м'їсце, де йєн мойа каса. Там йєст сосновий л'їс і треба перейти той л'їс сеирєдїною лен'їю, на тамтїм боч'ї будє толока, їти просто толокоу, за толокоу будє р'їка вел'їка, прийти на сеирєдїну р'їк'ї, знаїгї кам'їн' і тодї сто крок'їу сеирєдїною водї п'їтї г'ор'ї вод'їу на поулудне, а там будє кам'їн' другїй вел'їк'ий, а п'їт тим кам'їном то будє мойа каса». А Франко питаєн тогдї старц'ї: «в котр'їм то йєн пов'їг'ї, в котр'їм сеел'ї». І йаг рас старїй буу дїхавичний і напау йєг'ї кашлє. Зачїу кашлати і каже тогдї, «в сел'ї, в сел'ї, в си...» і не дал'ї му допов'їсти.

*(Лялюк Дмитро, 43 роки,
малописьменний, записано в
1940 р.).*

За мейї пам'їти другїй так'їй х'одит. Ниб'їшчик Франко таг'во писау, йа сама с'п'ївала, йа була малїм д'їучком, пасла м худобу на сил'ї, йаг називайут на силїшчу. Так'їй буу файний чолов'їк, би м така здорова. З малєн'коу дитїною поговорїу соб'ї.

*(Гірчик Ганна, 46 років, не-
письменна, записано в 1940 р.)*

Бувало, йак прїйду на гору і прошу: «стрїку, ану зас'п'ївайте». А в'їн зарас с'п'ївау. Йаг аргани граїут, так с'п'ївау красно, що нїє жил' було поуслухати. Але н' в'їн л'убїу слухати йаг друг'ї с'п'ївайут. Бувало, вїзуйєс'ї, озмє п'їур'ї межїє пал'ц'ї, і так пїше. Бувало, принєсе гадину та й пол'ожит на с'ц'їу, а в'їчїєм каже: «на шчо с то прин'їс?» А в'їн каже: «то так'їй хробачок, то нї шк'їдлїве». Бувало, вїнесе на двир і то погл'ядит і пусгит. В н'їго вс'їо йєндн'ї, цї шк'їдлїве, цї нї шк'їдлїве. В'їн в'їйшоу на двир, йак свїснуу, а воно таг л'їзеи, йак хробак'ї.

*(Дудяк Олекса, 80 років,
неписьменний, записано в
1940 р.).*

Одєн корабел' прїїхау і стау коло бєрега Африк'ї. Дєн' буу чудовий. З м'їря дуу с'в'їжїй в'їтер, а над веч'їр стало душно. Старїй артил'їрїєст вїйшоу на п'їлуб і крїкнїт: «купатис'а» і матр'їєси поскакали в воду і зладїли таку шл'їнку купатис'а, і на корабл'ї було з нїми дв'їє хлопчик'їу. Вони перш'ї поскакали в воду. Але їм було в шл'їпц'ї к'їсно купатис'а і вони надумалис' купатис'а на уперейми в чїсто му мор'ї.

*(Франко Михась, уч. V кл.,
записано в 1949 р.).*

Дауно бїли голода. На Подїл'їє за кукурудзами йїздили смо. А возї булї цауком дереуйєчн'ї — там нї було жил'їза н'ї кусничка, б'їрони булї цауком дереуйєчн'ї. На п'їу кїрц'їє зерна к'їшко було вївораги штїрма к'їн'ми, або штїрма волами, а в колг'їсп'ї тепер машїни в'їрут, трактори. Л'удєи в'їє так неи моурдуйутс'ї.

*(Лялюк Тимко, 65 років,
неписьменний, записано в
1951 р.).*

Працуїу заускладом в'їт с'їрог в'їс'їмого року, перше буу йєм заготїушчїком коло кооператївн, потїм зам'їсник'їм голов'ї с'їл'їрадї.

*(Слив'як Микола, 52 р., 4 кл.
освїти, записано в 1951 р.).*

Йа другїй р'їк бригадїром. За мнїбу закр'їплено сто шїз'їдєч'їат' штїри л'їда, с того забрали с'їмдєс'їг' л'їда. На будївєл'їну бригаду пїшл'їо дєс'їг' чолов'їк, ч'їтери — ст'їрож'ї, два — ковал'ї, пастух йєчдєн, одєн дїжурний в конт'їр'ї, ч'їтери коун'їух'ї в коун'їшн'ї, дванац'їт' ф'їрманїу. Остан'їн'ї р'їбїут

на пол'у. Робимо коло цукрового бураку, коло жита, пшениці, коло л'ону. Йе шчо працююд добре, а йне такі, шчо не х'т'ат робити, але такіх м'енше.

Уродзай буу добрий: в сеир'едному — тона з г'ектара. Йаг би на г'ектер в'ис"ийау три центнери суперфосфату, в сеир'едному було би в'ис"имнайц"ит' ц'етнер'ийу. З нов'итних кул'тур буу коксаг'ис і чумиза, коксаг'ис добрий, а чумиза не зійшла, агрономи зложили акта, шчо не зійшла. Минулого року зерно зійшло, але не дозр'ило, видно шчо чумиза потребуе б'ил'шого тепла.

Ми дали державі в'ис"имдес"ат' і п'юу тони зерна твёрдого, дали змо жита с"имдес"ат' тон, а пшениці в'ис"им і п'юу тони, а в'юса дев'ят'и тон. То вс"о п'шло в натуроплату, то значіт МТС забрау за свою прац'у і за йе"го реманент.

*(Мазурик Іван, 38 років,
4 кл. освіти, записано в 1951 р.)*

Одна д'іучина не мала матер'і. Йійі ма'чуха в'ислала в л'іс за кв'ітами. Вона йшла — йшла глибок'ими с'нігами і дійшла до дванадц"ит' м'іс"ац"ийу. Вони с"і спитали, чога вона прийшла. Вона йім в'ітпов'іла, шчо йійі ма'чуха в'ислала за кв'ітами. Тоді м'іс"ац"ийу — кв'ітен' зам'ініу зиму на весну і тоді зйав'іли"а кв'іти. Вона нарвала тих кв'іт'ю і п'шла додому. Коли вона прийшла додому і ма'чуха дужне здивувалас"а, шчо вона принесла взімку кв'іт'ю. Вона ўбрала в коужух свою р'ідну дон'ку і в'ислала в л'іс за кв'ітами. Коли дійшла до цих дванадц"ат' м'іс"ац"ийу, вона в них не попросила дозволу, чи можна загр'ітис" коло огн'ю. І ц"і дванадц"ат' м'іс"ац"ийу йе"ійі заморозили.

*(Винницька Дарія, уч. 6 кл.,
записано в 1951 р.)*

Про Чапаява

Чапайеу буу полков'одец", т'ис"ачу дев'яатсот в'ис"имнац"атого року в'ін в'ідбивау вор'ож'і навали, йак'і йшли на рад'ан'ську землу. В'ін войувау на Ур'ал'і з б'ілокозаками. В'ін д'істау йакас в'ід Лен'іна, шчоби Чапайіц"і за"нали Уфу, в'ідогнали Колчака. Чапайеу в'иконау накас Лен'іна.

*(Франко Михась, уч. 7 кл.,
записано в 1951 р.)*

До п'ршої класи р'ік ходіу йем, а до тр'ет'ой три м'іс"іц"і. А пот'ому пас йем корови. Може до в'ис"имнайц"ит' рок'ийу. А пот'ому пов'ід'ийу, шчо не"ма гаразду та й пішоу в'ічтис"і за крауц"ий і в'іч'ус"і п'ютора року. Н'ін'і о деу'ят'і в'ийшоу до школи. В'іт'агн'уу в'іс до ковал'а, шчоп пров'іу ре"монт.

*(Гром Михайло, 36 років,
3 кл. освіти, записано в 1951 р.)*

Смільна

Зразу л'юд'и ние могли податис"ен до роботи. Вни ни роузум'іли, шчо то значіт колгосп. Теп'ер побачили, шчо то робота шче лекша н'іс сам'ій прац"ували. Теп'ерка йім лекше жийе"с"ен на вс"о. П'рше чолов'ік сам в'ийшоу на поле, робійу без в'іддиху. Ворау коліс" дереу'йенноу со'хоу і мучиус"ен, аж му п'іт в'очи заливау. Теп'ер с"ідайе на машину ж'інка і оре.

П'рше р'одилос"ен мале зб'іж'не і х'опта. Чуму р'одилас"ен х'опта? Туму, шчо плугом ние п'ідірвау кор'ін' х'опти, трактором п'ідірве вс"о, приложит йі на сп'іт і вна не" майе" сили п'ідростати, а зб'іж'не сх'одит ск'оро, покривайе" земл'у.

*(Кирч Василь, 46 років, ма-
лописьменний, записано в
1951 р.)*

Бистриця

Як лис бліх'и виган'єйен — в'ін бере поўний пісок мху і йде до р'ік'ї, і пхайен ф'іст в во́ду, потім чим-раз дал'ї і ноги аш по шйіу, а бліх'и вт'їкайут і с'їдайут на мох.

*(Зварич Іван, 55 років, ма-
лописьменний, записано в
1952 р.).*

Рибник й околиця

Жиу соб'ї старій іс старойу. В'ін спау і йенму с'а приснійу так'їй сон, шчо п'їт хатоу віросла золота верба і шчо в'ін л'їс тоу вербоу до неба і в'ін рано встайє, дивитс'а: золота верба п'їт хатоу віросла і в'ін уз'ау своійу стару, завйензау у м'їх та й вз'ау в зуби і л'їзе догорі. А стара с'а питаєн: «Та чи вже?» а в'ін каже: «Шче н'ї і м'їх віпну і старá с'а за-била. В'ін ізл'їс в долину і стау та й плаче, а лйсиц'а прихóдит та й пита-єнс'а: «Чогó ти плачеш?» А н'їн кажен: «Мен'ї с'а збила старá». Тогдй лйсиц'а кажен: «Ти возмі зроби труну і посади стару в труну і положи зóдв'ї курк'и — йа вил'їчу стару». В'ін вз'ау та й зробиу так. Лйсиц'а за-л'їзла, вс'о пойїла: стару і кури. А старій втвориу труну, та й питаєнс'а: «Чи вже?» А лйсиц'а вт'їкла с труни.

*(Брезецький Тимко, 13 ро-
ків, ученй V кл., записано в
1952 р.).*

Жиу си д'їд с староу бабоу і в них була курочка. Курочка знісла йа йєичко. Д'їд плаче, баба плаче, шчо ко́ко неч могли розбити. Мйшка над-лєт'їла і цап хвóстиком і йайце с'а розбило. Д'їд плаче, баба плаче, а ку-рочка куткудаче. Курочка каже: «Не плач старєсен'к'їй, йа знесу не прòсте ко́ко, а золотє ко́ко».

Скотїлас'а торба з високого горба, а в ті торб'ї хл'їп і паланїц'а. Хто їмит тоуту торбу іс хл'їбом і паланїцейу?

*(Легкар Іван, 10 років, уч.
4 кл., записано в 1951 р.).*

Буу йєндєн кс'óндз і прийшоу цїган до кс'óндза, а йїмос'ц' варїт їсти, а цїган каже: «Слухайте йїмустун'у, дайте мен'ї шчо зїсти». А йї-мос'ц' каже: «Та нема шчо». А цїган каже: «Авó там на кухни варїтс'а». А йїмос'ц' каже: «То шмат'а варїтс'а». А цїган звер сорóчку і вер у ба-п'ак. А йїмос'ц': «Цїганє хол'єра би тебе вз'ала, берй соб'ї той бан'ак врас с сорóчку». І цїган уз'ау і п'їшоу.

*(Станович Семен, 17 років,
6 кл. освїти, записано в
1951 р.).*

Умєр чолов'їк — присїпйат глїноу і вс'о. А рєшта ми ничó не знайнєм.

*(Ришковець Олекса, 58 ро-
ків, неписьменний, записано в
1952 р.).*

Мойї д'їти вчátс'а і вс'о знайут, де шо йїє. Знайут тотó, що йа неч знайу. А менє нав'їт п'їгпсáти неч научили. Нич було шкóл'їу, та й мен'ї ниче до того було.

Тра помагати держáві, йак ниче будем помагати, неч будем мáти.

*(Шпильчак Катерина, 43 ро-
ки, неписьменна, записано в
1952 р.).*

с. Довге

Посаг — молодá на н'ім с'їдаїе» пєрет с'л'убом, пок'їе молодїй майне» прийті по н'у і вна рихтуйе»а до с'л'убу. Посаг — беирут таку д'їшку, кладут кожух на д'їшку, вна с'їдаїе» на тó, запнхайут йї грóш'ї в косу і кáждий, брат'а і сєстри, тáто і мáма чєшут потрóшка і наймолоч'ч'їй чєше наостáнку і внт'їгаїе» си грóш'ї.

Куртїна — одєжа, шо мї сам'ї вирабїаїе»мо: стрижєс"а в'їуц"у, ску-бєс"а вóуну, чєшєс"а вóуну на ш'ч'їтках і пр'адєс"а. П'їз"н'їшиє снуйє»с"а, п'їз"н'їшиє прививаїе»с"а, тчєс"а і тод'ї ў ступ'ї бїє»с"а і пóтим б'удєс"а шїти куртїну.

(Зубрицька Маруся, 24 ро-
ки, 4 кл. освїти, записано в
1951 р.).

142549.

ЗМІСТ

Вступ	Стор. 3
-----------------	---------

I. ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ

§ 1. Голосні фонemi	8
§ 2. Звукосполучення <i>ри, ли, ро, ло, л'о</i>	23
§ 3. Протетичні приголосні	23
§ 4. Вокальна гармонія	25
§ 5. Приголосні фонemi	25
§ 6. Метатеза	42
§ 7. Асиміляція і дисиміляція приголосних	43
§ 8. Подовження (подвоєння) приголосних	43
§ 9. Скорочені форми слів	44
§ 10. Спрощення приголосних груп	45

II. ОСОБЛИВОСТІ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ

A. Морфологічні риси

Відмінювані частини мови

§ 1. Іменник	46
Словотвір	46
Словозміна	52
§ 2. Прикметник	62
Словотвір	62
Словозміна	63
§ 3. Числівник	64
§ 4. Займенник	65
§ 5. Дієслово	68
Словотвір	69
Словозміна	69

Невідмінювані частини мови

§ 6. Прислівник	74
§ 7. Прийменник, сполучник	76